

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ
НА ШЛЯХУ ВІД ДЕПРЕСІЇ
ДО ЗРОСТАННЯ:
джерела, важелі, інструменти**

Аналітична доповідь

Київ – 2010

*За повного або часткового відтворення матеріалів
даної публікації посилання на видання обов'язкове*

Автори:

Жаліло Я. А., к. е. н., с. н. с., Заслужений економіст України,
(керівник авторського колективу),
Покришка Д. С.,
Белінська Я. В., д. е. н., с. н. с.,
Молдован О. О.,
Бабанін О. С., к. ф.–м. н.

Відповідальний редактор: к. е. н., с. н. с.,
Заслужений економіст України **Я. А. Жаліло**

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела,
Е 45 важелі, інструменти. / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська
[та ін.] – К. : НІСД, 2010. – 96 с.

ISBN 978–966–554–104–2

У аналітичній доповіді авторами надаються оцінки розвитку економіки України у 2009 р. – першому кварталі 2010 р. Проаналізовано чинники економічного погравлення початку 2010 р. та окреслено «депресивні пастки» та ризики, які стають на заваді відновленню стійкого економічного зростання внаслідок прояву низки суперечностей монетарної, валютно-курсової, фіскальної та боргової політики держави. Визначено першочергові заходи державної економічної політики щодо створення сприятливих умов для започаткування стійких тенденцій економічного зростання.

У додатку наведено матеріали засідання «круглого столу» «Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти», який відбувся 29 квітня 2010 року в Національному інституті стратегічних досліджень.

ВСТУП

Початок 2010 року закономірно позначився в Україні позитивними показниками економічної динаміки. Суперечливість та неповнота макроекономічних результатів першого кварталу поки що не дозволяють зробити однозначного висновку про стійкість та перспективи розвитку зазначених тенденцій, проте в експертному середовищі поступово починає поширюватися оптимізм щодо найближчого майбутнього української економіки.

З нашої точки зору, висновки про завершення в Україні фінансово-економічної кризи були б досить передчасними. Насамперед, зважаючи на неодноразово описані системність та багаторівневність цієї кризи для України¹. Між тим ознаки поліпшення становища мають підстави перерости в прояви економічного похвалення, яке повинне покласти край кризовим явищам та розпочати етап зростання української економіки на якісно нових засадах. Проте зазначений антидепресійний потенціал є лише можливістю, а його реалізація може зіткнутися з суттєвими ризиками, які зроблять позитивні тенденції нестійкими та скороминучими. Тривалий період перебування економіки України у фазі депресії сформував «пастилки», які стають на заваді відновленню стійкого економічного зростання. Звуження економічної політики до заходів антикризового спрямування, націлених лише на стабілізацію економічної ситуації в країні, подолання проявів кризових тенденцій, входить у суперечність із цілями стимулювання економічної активності, обмежує можливості адаптації до структурних змін, що відбуваються в світовій економіці, та сприйняття позитивних антидепресійних чинників, як тих, що надходять від світової економіки, так і тих, які пов'язані з відродженням чинників зростання на вітчизняному рівні.

Забезпечення стійкого зростання економіки України в посткризовий період вимагає зміни ідеології державної політики в напрямку впровадження комплексу стимулюючих важелів. Головними завданнями державної політики стають забезпечення реальної дієвості ринкових важелів досягнення макроекономічної збалансованості на підґрунті поєднання зусиль держави і механізмів самоорганізації ринку, формування нової якості економічного зростання на основі раціоналізації використання національного потенціалу, формування нових конкурентних переваг у відповідь на конкурентні виклики посткризового світу.

---

¹ Див., зокрема: *Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи* / Жаліло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін. / за заг. ред. Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 142 с.; *Реалії економічної кризи: чи є підстави для оптимізму?* / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, О. С. Бабанін [та ін.] – К.: НІСД, 2009. – 128 с.

В представлений доповіді робиться спроба визначення основних ризиків та перешкод, які постають на шляху переростання економічної депресії в Україні в економічне зростання, першочергових заходів державної економічної політики, яка має створити сприятливі умови для започаткування стійких тенденцій економічного зростання.

1. ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ У 2009 Р. – І КВАРТАЛІ 2010 Р.: ЧИННИКИ ДЕПРЕСІЇ ТА ОЗНАКИ ПОЖВAVЛЕННЯ

а) Підсумки економічної динаміки 2009 р.: поширення депресивності економіки

У 2009 році ВВП України продовжував демонструвати спадну динаміку, започатковану в ІV кварталі попереднього року. Між тим, динаміка економічного спаду поступово уповільнювалася. Якщо в І кварталі глибина падіння ВВП становила 20,3 % у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року, то в ІІ кварталі вона становила 17,8 %, в ІІІ кварталі – зменшилася до 16,0 %, в ІV кварталі – зменшилася до 6,8 %, а в цілому за рік порівняно з 2008 р. ВВП скоротився на 15,1 %.

Зменшення обсягів створення доданої вартості зафіксовано у 2009 р. в усіх видах економічної діяльності: зокрема, у будівництві (на 45,9 %), переробній промисловості (на 26,6 %), фінансовій діяльності (на 16,2 %), торгівлі (на 15,7 %), виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води (на 11,7 %), добувній промисловості (на 10,5 %), транспорті та зв'язку (на 9,1 %), сфері операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям (на 6,1 %). Головною характеристикою розвитку української економіки у 2009 р. став перехід від стрімкого економічного спаду, викликаного фінансово-економічною кризою, до стабілізації основних макроекономічних показників на певних низьких рівнях. Це дозволяє констатувати, що відбувся перехід економіки від фази економічної кризи до фази депресії.

Головними ознаками депресивності економіки у 2009 році є такі.

1. Стабілізація обсягів реалізованої продукції промисловості та повільна й нестійка тенденція позитивної динаміки у цій сфері (рис. 1). При цьому ключові галузі промисловості (машинобудування, металургія та хімічна й нафтохімічна промисловість) зберігають обсяги виробництва, суттєво нижчі докризового рівня.

2. Тривала стабілізація обсягів щомісячного експорту на рівні 44–52 % докризового рівня (серпень 2008 р.) та їх повільне зростання (рис. 2). При цьому три чверті скорочення експорту в 2009 р.

відбулося внаслідок падіння поставок чорних металів і виробів з них, мінеральної та хімічної продукції, тобто продукції базових галузей української промисловості.

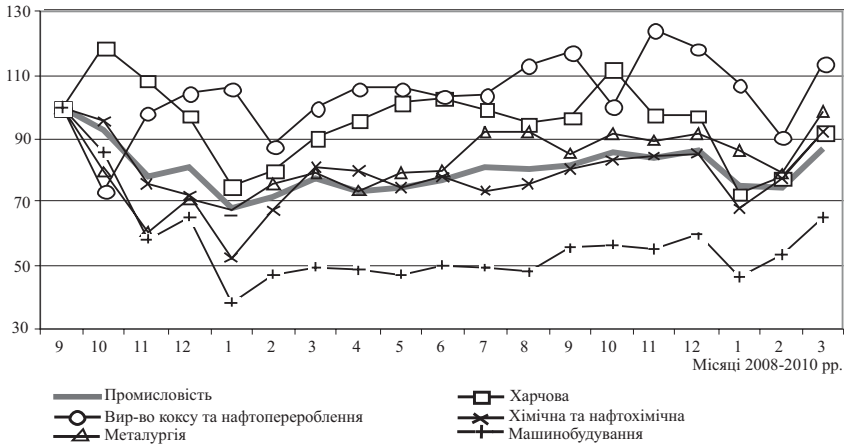

Рис. 1. Динаміка деяких галузей промисловості в період кризи 2008–2010 рр. (% , вересень 2008 р. = 100)

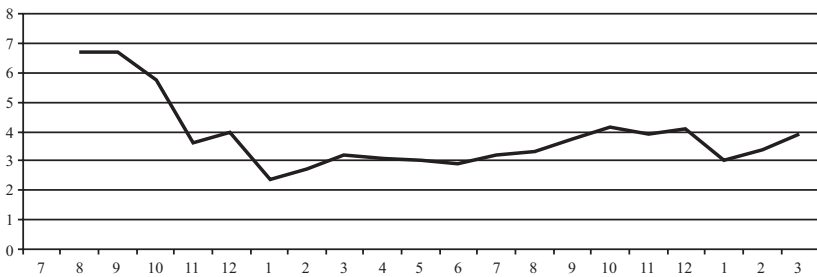

Рис. 2. Щомісячні обсяги експорту у 2008–2010 рр., млрд дол. США

3. Скорочення запасів матеріальних оборотних цінностей. За IV квартал 2008 р. – II квартал 2009 р. запаси матеріальних оборотних цінностей зменшилися на понад 26,8 млрд грн, у т. ч. на 10,3 млрд грн у I кварталі та 9,3 млрд грн в II кварталі 2009 р. «Вимивання» запасів абсорбувало частину внутрішнього та зовнішнього попиту, що обумовило додатковий гальмівний вплив на створення нової доданої вартості. Різке зростання запасів на 13,6 млрд грн у III кварталі 2009 р. частково відображає традиційну сезонну тенденцію, проте також відбиває, на нашу думку, скорочення внутрішнього платоспроможного

попиту. В цілому за п'ять останніх кварталів (IV квартал 2008 р. – IV квартал 2009 р.) обсяг запасів скоротився майже на 15,7 млрд грн.

4. Стійка тенденція погіршення основних фінансових результатів діяльності підприємств (рис. 3). Фінансовий результат підприємств України від звичайної діяльності до оподаткування за 2009 р. склав «мінус» 31,6 млрд грн. При цьому прибуток українських підприємств у порівнянні з аналогічним періодом минулого року знизився майже удвічі – з 193,7 до 99,0 млрд грн.

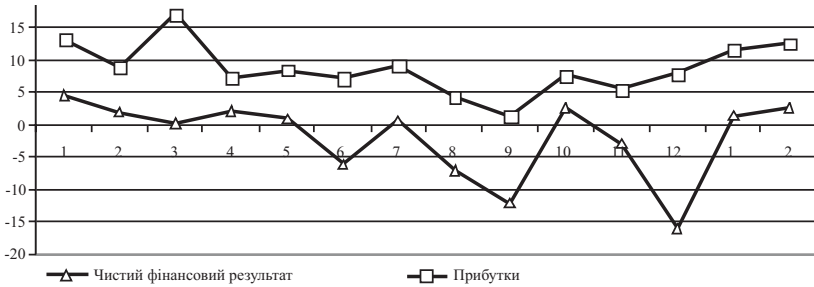

Рис. 3. Щомісячна зміна основних фінансових показників у 2009–2010 рр., млрд грн

5. Чітко виражені стагнаційні тенденції в інвестиційній сфері. Інвестиції в основний капітал за підсумками 2009 р. були на 41,5 % нижчими від рівня 2008 р. Збереження негативного внеску в приріст ВВП з боку валового нагромадження основного капіталу п'ять кварталів поспіль (рис. 4) свідчило про збереження депресивних тенденцій та песимізму економічних суб'єктів щодо швидкого відновлення позитивної економічної динаміки.

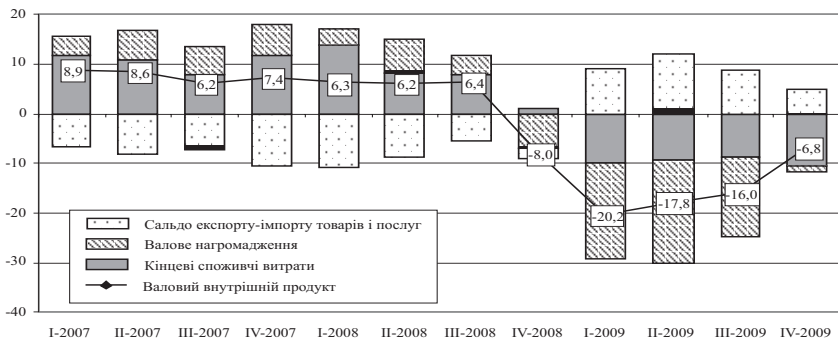

Рис. 4. Внесок окремих складових у динаміку ВВП у 2007–2009 рр., %

6. Стагнація у сфері банківського кредитування. Приріст кредитів, наданих сектору нефінансових корпорацій у 2009 р., становив лише 9,9 % від аналогічного показника попереднього року. Відбулося також значне зменшення обсягів кредитів, наданих домашнім господарствам, залишок яких скоротився протягом 2009 р. порівняно з початком року на 14 %, або на 39,2 млрд грн. Таким чином, споживче кредитування домогосподарств фактично припинилося, а банківська система була орієнтована переважно на вчасне повернення раніше виданих кредитів. При цьому відбулось суттєве зниження ресурсної забезпеченості комерційних банків: загальний обсяг депозитів у 2009 р. знизився на 8,3 %: депозити фізичних осіб – на 1,9 %, юридичних осіб – на 18,0 %.

7. Падіння обсягу надходжень до бюджету. Згідно з інформацією Міністерства фінансів України, за 10 місяців 2009 р. до Державного бюджету України надійшло 166,0 млрд грн, що на 22,0 млрд грн, або на 11,7 % менше надходжень аналогічного періоду попереднього року, причому зменшення податкових надходжень становило 24,1 млрд грн, або 17,2 %. Деяке збільшення надходжень зафіксоване лише в останні місяці року (рис. 5).

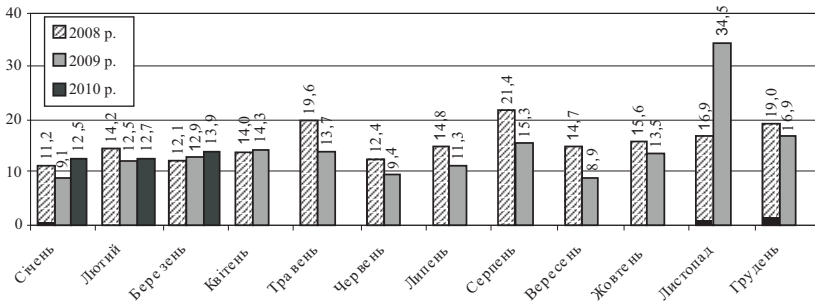

Рис. 5. Динаміка доходів основного фонду державного бюджету України, млрд грн

8. Падіння реальних доходів та купівельної спроможності населення. Приріст номінальних доходів населення в 2009 р. був в 5,6 рази нижчим за відповідний показник 2008 р., зменшившись з 230,8 млрд грн до 41,0 млрд грн. Наявний дохід у 2009 р. був у реальному вимірі на 8,5 % нижчий, ніж торік. Це обумовило негативну динаміку обороту роздрібної торгівлі, який за рік зменшився у порівнянних цінах на 16,6 %, відображуючи звуження внутрішнього споживчого попиту (рис. 6).

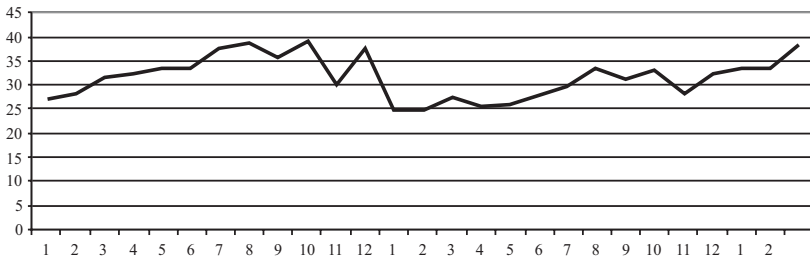

Рис. 6. Щомісячний оборот роздрібною торгівлі у 2008–2010 рр., у порівняних цінах, млрд грн

**б) Економіка у I кварталі 2010 р.:
економічне пожвавлення та його чинники**

На показники виробничої і експортної діяльності вітчизняних підприємств на початку 2010 року позитивно вплинула висхідна динаміка зростання світової економіки, яка «одужує» швидше, ніж очікувалося, хоча й нерівномірно в різних частинах світу. 21 квітня 2010 р. МВФ підвищив прогноз зростання глобальної економіки до 4,2 %, що на 0,3 % більше порівняно з січневим прогнозом. За оцінками МВФ, очікується економічне зростання основних торговельних партнерів України – країн Азії на 8,7 %, зокрема Китаю – на 10 %, Росії – на 4 %, країн СНД (крім Росії) – на 3,9 %, країн Центральної і Східної Європи – на 2,8 %, країн євросони – на 1 %, зокрема Німеччини – на 1,2 %.

Перші ознаки одужання світової економіки, зростання цін на металопродукцію і сировинні ресурси сприяли збільшенню вартісних обсягів товарного експорту України, який став головним рушієм позитивної економічної динаміки в промисловості. Сприятлива динаміка цін на традиційних експортних ринках при збереженні значного цінового резерву конкурентоспроможності внаслідок девальвації гривні наприкінці 2008 р. дали змогу за перші три місяці 2010 р. збільшити обсяг експорту вітчизняної продукції порівняно з аналогічним періодом попереднього року на 23,9 %². Сформований протягом I кварталу 2010 р. зовнішній попит на вітчизняну продукцію засвідчує його переважно низькотехнологічний та сировинний характер. Так, експортні поставки мінеральної сировини (головним чином за рахунок поставок руди, нафти та нафтопродуктів) збільшились на 83,9 %, продтоварів – на 30,6 %, продукції хімічної промисловості – на 27,5 %, металургійної продукції – на 18,2 %. Відтак **відновлення традиційних ринків ек-**

²Дані митної статистики

порту для України стало основним рушієм експортної динаміки – експорт мінеральних продуктів сформував 28,6 в. п. приросту експорту в січні–березні 2010 р. порівняно з відповідним періодом минулого року, металургійної продукції – 26,9 в. п., хімічної продукції – 9,1 в. п.

Розрахований Національним банком України індекс виробництва базових галузей зафіксував відчутне посилення позитивної економічної динаміки в Україні в перші три місяці 2010 р. порівняно з останнім кварталом минулого року. Сукупний обсяг виробництва базових галузей економіки зріс на 7,1 % порівняно з аналогічним періодом минулого року.

Суттєвого стабільного прискорення створення продукції порівняно з двома попередніми роками досягнуто в **сільському господарстві**. Загальне виробництво сільгосппродукції за січень–березень п. р. порівняно з відповідним періодом 2009 р. зросло на 5,3 %. Зважаючи на сезонний характер виробництва, в цей період валова продукція сільського господарства формувалась в основному за рахунок виробництва продукції тваринництва, на динаміку якої продовжував справляти позитивний вплив високий врожай зернових культур минулих років.

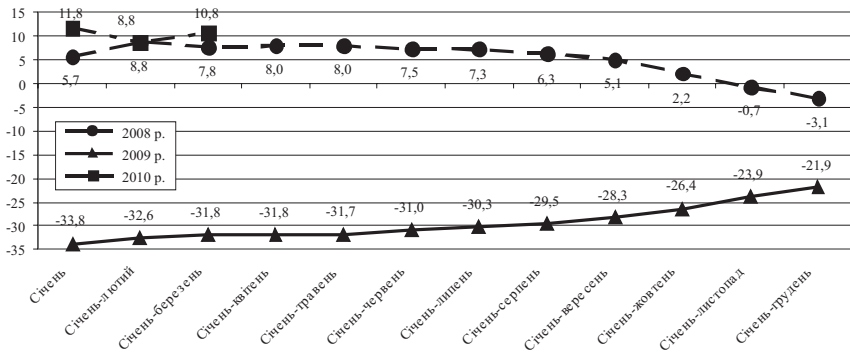

Рис. 7. Динаміка промислового виробництва у 2008–2010 рр., %

Започаткування процесів відновлення позитивної динаміки виробництва під впливом активного зростання експорту відбулося в **промисловості**. Обсяги реалізації промислової продукції за I квартал 2010 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року збільшилися на 10,8 % (рис. 7). Найбільшого приросту виробництва досягнуто в експортоорієнтованих галузях переробної промисловості (рис. 8). У хімічній та нафтохімічній промисловості в I кварталі 2010 р. обсяг реалізованої продукції збільшився порівняно з відповідним періодом попереднього

року на 25,8 %, у металургії – на 18,4 %. Пожвавлення виробництва у вказаних галузях сформувало попит на продукцію сировинних виробництв, зокрема, добувної промисловості (добування не енергетичних корисних копалин) та у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води. Так, у галузі добування металевих руд обсяги виробництва збільшились на 26,9 %, виробництво коксу зросло на 12,8 %.

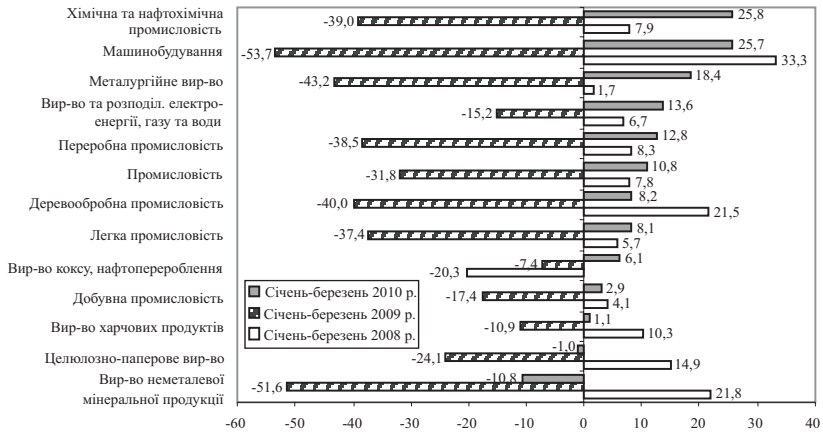

Рис. 8. Динаміка виробництва за галузями промисловості у січні–березні 2008–2010 рр., %

Пожвавлення промислового виробництва в окремих країнах–торговельних партнерах активізувало також попит і на продукцію вітчизняного машинобудування, експорт якої зріс на 35,0 %, що стало головним чинником зростання галузі на 25,7 %. При цьому динаміка експорту транспортного обладнання (54,3 %) вдвічі переважала зростання експорту машин та обладнання (26,9 %). Зростання експорту транспортного обладнання відбулося завдяки збільшенню попиту на залізничні локомотиви, шляхове обладнання з боку Російської Федерації та Казахстану. Це свідчить про відновлення попиту в першу чергу на традиційну для України матеріало– і ресурсоємну продукцію машинобудування. В цілому галузь забезпечила 22,5 в. п. приросту експорту в I кварталі 2010 р.

Варто відзначити, що позитивна динаміка виробництва в машинобудуванні була забезпечена як активізацією зовнішнього попиту, так і зростанням обсягів замовлень на машинобудівну продукцію з боку експортоорієнтованих виробництв хімічної та металургійної промисловості, які потребували значної модернізації виробничих потужностей.

Надзвичайно повільна динаміка відновлення споживчого попиту продовжує стримувати зростання виробництва у галузях, орієнтованих на його задоволення. Виробництво продукції легкої промисловості зросло на 8,1 %, харчової – лише на 1,1 %. Тривала криза будівельної галузі продовжує стримувати відновлення зростання у виробництві неметалевої мінеральної продукції (–10,8 % за підсумками I кварталу 2010 р.)

Таким чином, фактично весь приріст створення промислової продукції порівняно з минулим роком забезпечено чотирма галузями. Найбільший внесок у зростання промисловості був забезпечений металургійним виробництвом (3,5 в. п.), виробництвом та розподіленням електроенергії, газу та води (3,6 в. п.), машинобудуванням (2,4 в. п.) та хімічною промисловістю (1,5 в. п.) (рис. 9).

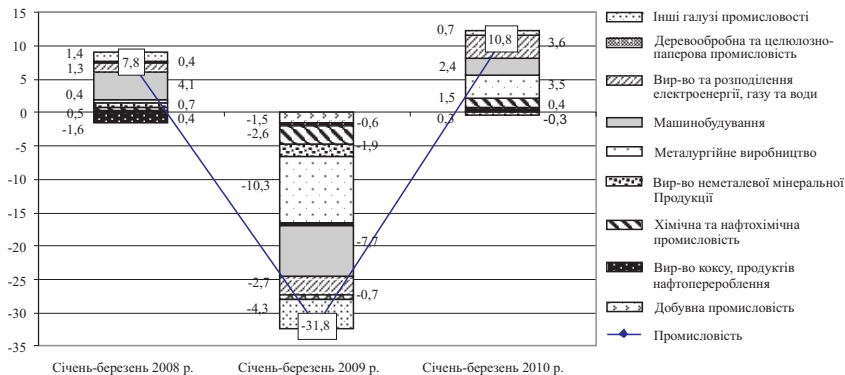

Рис. 9. Внесок галузей у приріст (спад) промислового виробництва у січні–березні 2008–2010 рр., в. п.

Незважаючи на пожвавлення виробництва в окремих галузях промисловості, цей вид економічної діяльності продовжує зазнавати значних збитків. Протягом перших двох місяців 2010 р. розмір збитків підприємств промисловості збільшився на 15,9 % порівняно з відповідним періодом попереднього року і досяг 9,2 млрд грн при одночасному скороченні прибутків прибуткових підприємств на 5,4 % до 7,5 млрд грн. При цьому найбільших втрат прибутків зазнали галузі, орієнтовані на внутрішній ринок – харчова промисловість (в обсязі 662,4 млн грн, або на 41,3 % порівняно з січнем–лютим попереднього року), деревообробна промисловість (24,4 млн грн, або 14,0 %), виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення (162,0 млн грн, або 72,5 %), легка промисловість (16,1 млн грн, або 25,5 %).

Зростання зовнішнього попиту та підвищення цін на чорні метали та хімічну продукцію на світовому ринку сприяло підвищенню цін виробників ключових експортних товарів України та суміжних видів промислової діяльності: ціни виробників коксу та продуктів нафтоперероблення зросли за січень–березень порівняно з початком п. р. на 16,0 % (зростання вартості коксу посилилося дефіцитом коксівного вугілля на внутрішньому ринку), підприємств з видобування неенергетичних корисних копалин – на 8,8 %, металургійних підприємств – на 6,3 %, виробників хімічної та нафтохімічної продукції – на 4,8 %, підприємств з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – на 8,2 %.

Динаміка цін виробників в галузях, орієнтованих на внутрішній ринок, була незначною, що обумовлено погіршенням платоспроможності споживачів через повільне зростання номінальних доходів населення, а також відсутністю прийнятних програм споживчого кредитування. Так, залишок споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, скоротився протягом січня–лютого 2010 р. відносно початку року на понад 1,9 млрд грн. Становище погіршилося внаслідок помітних інфляційних тенденцій в харчовій промисловості, які були спричинені зростанням цін виробників (за січень–березень вони збільшилися відносно грудня на 6,2 %), зумовленим зростанням цін реалізації сільськогосподарської сировини на світовому ринку.

Низький рівень зростання цін виробників в галузі машинобудування за значної динаміки виробництва засвідчує, що підґрунтям такого зростання стало певне відновлення інвестиційного попиту, переважно зовнішнього походження, внаслідок розширення виробничих проєктів в країнах–торговельних партнерах внаслідок дії антикризових заходів економічної політики, орієнтованих на підтримку інвестиційних витрат. Відтак вирішальним стимулюючим чинником розвитку машинобудівних підприємств на початку 2010 р. стало не отримання значних прибутків, а завантаження виробничих потужностей – прибутки в галузі зросли лише на 9,4 % в січні–лютому п. р. порівняно з відповідним періодом попереднього року, тоді як обсяг збитків збільшився на 38,1 %.

Триває затяжний спад у **будівництві**. У січні–березні 2010 р., незважаючи на низьку базу порівняння 2009 р., обсяг виконаних будівельних робіт був нижчий, ніж торік, на 21,4 %. Ключовими чинниками, що живлять негативну динаміку в будівництві, залишаються зниження платоспроможності населення, ускладнений доступ до кредитних та боргових фінансових ресурсів та їхня висока вартість, дефіцит оборотних коштів будівельних підприємств, а також різке скорочення капітальних видатків державного та місцевих бюджетів. Додатковим чинником негативної динаміки в поточному році також були несприятливі погодні умови.

Пожавлення у промисловості обумовило зростання попиту на послуги вантажного **транспорту**. Обсяги вантажообороту в усіх видах транспорту зросли на 16,1 % порівняно з січнем–березнем 2009 р., зокрема вантажооборот залізничного транспорту збільшився на 8,9 % (за рахунок зростання обсягів перевезень лісових вантажів, брухту чорних металів, залізної та марганцевої руди, коксу, хімічних і мінеральних добрив, чорних металів), трубопровідного – на 28,0 % (внаслідок збільшення обсягів перекачки та транзиту газу та аміаку), автомобільного – на 20,4 %. Вантажооборот на морському транспорті зменшився на 15,1 %.

Відсутність суттєвого пожавлення на внутрішньому ринку засвідчує динаміка **торгівлі**. Суттєве звуження споживчого попиту продовжує тиснути на діяльність у сфері роздрібної торгівлі, обсяги якої продовжували демонструвати негативну динаміку. Обороти роздрібної торгівлі за січень–березень 2010 р. порівняно з відповідним періодом 2009 р. зменшилися на 2,6 %. Ознакою тривання внутрішньої економічної депресії є надзвичайно низька динаміка оптового товарообороту, фізичний обсяг якого у I кварталі 2010 р. порівняно з січнем–березнем 2009 р. збільшився лише на 2,1 %.

Пожавлення в економіці України стимулювало зростання **імпорту** промислової продукції. Його загальна позитивна динаміка в січні–березні 2010 р. сформувалася на рівні 1,1 %, проте вона була досить нерівномірною в різних товарних групах. У січні–лютому 2010 р. високу динаміку імпорту продемонстрували поставки як інвестиційної продукції, так і продукції споживчого спрямування. Зокрема, обсяги імпорту харчових товарів збільшилися щодо відповідного періоду минулого року на 22,0 %, виробів з дерева і целюлозно–паперової продукції – на 33,3 %, текстилю – на 12,4 %. Разом з тим зростав попит на продукцію хімічної промисловості (зростання обсягів імпорту зафіксовано на рівні 40,2 %), металургії (45,8 %).

Поступове відновлення процесів модернізації виробничої бази підприємств виявляється у зростанні обсягів продукції машинобудування. Стримуючим чинником для імпорту наземних транспортних засобів (крім залізничних) залишається стиснення попиту з боку населення на товари тривалого користування, що знайшло відображення в негативній динаміці імпорту транспортного обладнання на рівні 11,3 %. З іншого боку, поступове зростання економічного оптимізму суб'єктів господарювання в умовах збереження тенденції до реальної ревальвації національної валюти та зростання доходів від експортних операцій стимулювало їх до підвищення попиту на інвестиційну продукцію, який задовольнявся також за рахунок імпорту. Як результат, обсяги ім-

портних поставок машин та обладнання зросли у I кварталі 2010 р. на 45,4 %, сягнувши рівня понад 1 млрд дол. США.

Позитивна динаміка виробництва у більшості добувних галузей промисловості України та зменшення попиту на енергоресурси внаслідок економічної кризи обумовили зниження обсягів імпорту мінеральних продуктів на 23,1 % порівняно з I кварталом 2009 р. Кумулятивно зменшення обсягів імпорту цих товарів та транспортного обладнання нівелювало нарощування імпорتنих поставок товарів інших груп, відтак обсяг імпорту товарів у I кварталі п. р. залишився на рівні минулого року.

2. «ДЕПРЕСИВНІ ПАСТКИ» ТА РИЗИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ

Як було показано в попередньому розділі, розвиток макроекономічної ситуації в Україні у першому кварталі 2010 р. засвідчив поступове поширення ознак пожвавлення економіки. Водночас, зважаючи на те, що головною рушійною силою цього пожвавлення є позитивна кон'юнктура світових ринків, стійкість зазначених тенденцій залишається вельми сумнівною. Дієвість чинників економічного пожвавлення та ефективність використання їхнього стимулюючого потенціалу безпосереднім чином залежать від спроможності національної економічної системи їх адекватно сприймати та трансформувати у сприятливі умови для діяльності суб'єктів господарювання. Йдеться насамперед про несуперечливість монетарної політики орієнтирам економічного зростання, готовність грошово-кредитної системи до належного забезпечення зростаючої економіки ліквідними та фінансовими ресурсами, спроможність підтримувати відносно сприятливе фіскальне середовище та спрямовувати частину зростаючих бюджетних надходжень на цілі створення сприятливих умов для розвитку. Невідповідність монетарної та фіскальної систем зазначеним умовам створює певні «депресивні пастки», які утруднюють ефективний вихід економіки з депресивного стану навіть за наявності позитивних чинників розвитку.

а) Суперечності монетарної та валютно-курсової політики: дилема стабілізації та зростання

У періоди швидкого економічного зростання, які спостерігалися в Україні у 2003–2004 рр. та у 2006 р. – I половині 2008 р., незважаючи на певне послаблення жорсткості монетарної політики, так і не було створено дієвих важелів впливу останньої на забезпечення необхідних

структурних зрушень, які б сприяли довгостроковій стабільності зростання економіки. В умовах прискореного зростання внутрішнього попиту та сприятливої ситуації на зовнішньому ринку можливість нарощувати виробництво і отримувати прибуток без модернізації виробництва та підвищення продуктивності праці не вимагала концентрації зусиль на грошово–кредитному стимулюванні інвестиційних процесів. Відтак **монетарна політика спрямовувалася переважно на стимулювання споживчого попиту, забезпечення номінальної стабільності і навіть зміцнення обмінного курсу гривні, грошова маса емітувалася переважно під валютні інтервенції, а зміна грошової пропозиції залежала від обсягу експортної виручки, зовнішніх запозичень і зміни обсягів коштів Єдиного казначейського рахунку уряду в НБУ.** Сформований емісійний механізм був негнучким, постійно потребував стерилізації приросту грошової пропозиції і створював штучні перепади ліквідності на ринку. Монетарна політика мала насамперед «стабілізаторський» характер і працювала не на акселерацію, а на обмеження динаміки економічного зростання. Нестача грошових ресурсів, насамперед, «довгих» на внутрішньому ринку спонукала економічних агентів до використання зовнішніх джерел запозичень, що сформувало стійку залежність рівня ліквідності банківської системи від припливу зовнішніх позик, спровокувало «перегрів» економіки і створення цінових «бульбашок» на фондовому ринку і ринку нерухомості.

У кризових умовах відбулося ужорсточення монетарної політики, що в умовах стрімкого падіння показників реального сектору економіки та наростання явищ банківської кризи дозволило зберегти фінансову стабільність країни. Проте, як буде показано нижче, інструменти, які ефективно спрацювали як чинники макроекономічної стабілізації, виявили гальмівний вплив для економічного зростання, формуючи певні «депресивні пастки». На відміну від докризового періоду високої динаміки, у посткризовий перехід тенденції зростання є вельми нестійкими, відтак гальмівний вплив «стабілізаторської» моделі монетарної політики є значно відчутнішим.

На поточному етапі виходу із депресії основною проблемою реалізації грошово–кредитної політики є суперечність між необхідністю гальмування темпів інфляції та потребою у забезпеченні розширеного фінансування економічного розвитку. Нині нарощування грошової маси стримується через високу ймовірність її неефективного розподілу в умовах «замороженого» кредитного каналу, високого рівня доларизації грошового обігу, невизначеності в економіці, недовіри населення до НБУ, можливості створення іноземними інвесторами «мильної бульбашки» на ринку ОВДП. Такий характер грошово–кредитної політики не від-

повідает завданню створення передумов для економічного зростання, що передбачає зниження процентних ставок, і що неможливо без зменшення інфляційних очікувань.

Однією з найгостріших проблем, що впливає на стан реального і фінансового секторів української економіки, є інфляція. Якщо у 2009 р. в Україні відбувалося помітне охолодження інфляційних тенденцій³, у 2010 р. вони знову почали набирати обертів – за перший квартал споживчі ціни зросли на 4,7 %.

Між тим, як показує досвід, намагання знижувати інфляційні тенденції за рахунок важелів монетарної політики даватимуть дедалі слабший позитивний антиінфляційний ефект при збереженні потужності їхнього негативного гальмівного впливу. Як наведено на рис. 10, базова інфляція останнім часом знизилася, а її внесок у індекс споживчих цін (ІСЦ) утримується на рівні 0,3–0,6 в. п. Проблемність проведення антиінфляційної політики пов'язана з некоректно визначеним органом, відповідальним за стабільність цін. НБУ, на який покладено завдання боротьби з інфляцією, не має достатньо ефективних антиінфляційних інструментів. Такі монетарні інструменти, як управління ставками рефінансування і операції на відкритому ринку, в Україні є недостатньо

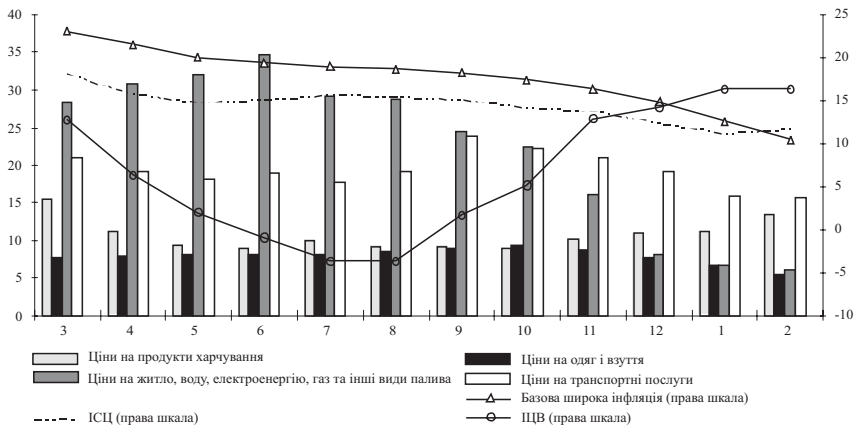

Рис. 10. ІСЦ та основні компоненти 2009–2010 рр., 12-місячна плинна, % (дані НБУ)

³У середньорічному вимірі темпи інфляції знизилися з 125,2 % у грудні 2008 р. до 115,9 % у грудні 2009 р., а в цілому за 2009 р. досягли 112,3 % (у 2008 р. – 122,3 %).

дієвими щодо регулювання грошового обігу. Операції рефінансування і мобілізації НБУ лише згладжують монетарні наслідки короткострокових фіскальних та зовнішніх шоків. Інструменти бюджетної і конкурентної політики, здатні вплинути на немонетарну складову інфляції, знаходяться у розпорядженні інших регулюючих органів.

Усунути значну немонетарну складову інфляції за допомогою обмеження грошової пропозиції практично неможливо. Цим зумовлена суперечливість антиінфляційного прояву жорсткої монетарної політики: дефіцит грошей зупиняє поточну інфляцію, проте формує потенціал майбутньої інфляції, частково перетворюючись на неплатежі і заборгованість⁴, що паралізує товарно–грошові відносини, пригнічує виробництво.

В умовах високих інфляційних очікувань зростання світових цін на сировину провокує хвилю підвищення цін в Україні. Так, зростання цін на сталь на світових товарних ринках у січні 2010 р. на 7,0 % стало ключовим чинником зростання цін на продукцію металургії та оброблення металів в лютому – 3,5 % (внесок в індекс цін виробників (ІЦВ) – 0,9 в. п.)⁵. У результаті інфляція в Україні в 2009 р. була на 5,4 в. п. вищою за інфляцію у групі країн–основних експортерів товарів до України. Імпорт інфляції залишиться відчутним проінфляційним чинником і в середньостроковій перспективі.

Застосування **адміністративних важелів стримування цін спричиняє накопичення цінових диспропорцій**, зумовлюючи збиткову роботу окремих галузей (наприклад, цукрової). Відтак за пом'якшення державного контролю та в умовах підвищення світових цін розпочинається стрімке зростання внутрішніх цін (прикладом є ціновий сплеск на ринку цукру на початку 2010 р.). З цих причин найбільш значна інфляційна загроза поточного року обумовлена підвищенням адміністративно регульованих тарифів (газ, електроенергія для населення), що тривалий час стримувалися в умовах передвиборчої кампанії.

Неоднозначним є антиінфляційний вплив звуження споживчого попиту. Українській економіці властива значна негнучкість цін у бік зниження через низький рівень конкуренції і нетипове (як для розвинутих економік) прагнення вітчизняних компаній підвищувати ціни за падіння обсягів реалізації. Практика перекладання витрат на споживачів дестимулює підприємства оновлювати виробництво для підвищення продуктивності праці, формує високі інфляційні очікування, сприяє зниженню схильності населення до заощаджень. З цих причин

---

⁴Станом на 30.09.2009 р. порівняно із 31.12.2008 р. дебіторська заборгованість в цілому по економіці збільшилась на 16 %, а кредиторська – на 17 %.

⁵Ціни на сталь на світових товарних ринках відображаються на внутрішніх цінах з лагом приблизно один місяць.

послаблюються передумови для подолання інфляції у довгостроковій перспективі.

Таким чином, в рамках існуючої моделі антиінфляційної політики через специфіку комплексу інфляційних факторів та невідповідність антиінфляційних інструментів характеру інфляції виникає конфлікт між досягненням короткострокових цільових показників інфляції й забезпеченням економічного зростання в довгостроковій перспективі.

Чи не найбільше занепокоєння в період кризи викликала у більшості експертів стабільність банківської системи. Станом на 01.03.2010 р. прострочена заборгованість клієнтів становила 70 млрд грн, або 9,6 % клієнтського кредитного портфеля. Проте значна частина проблемного кредитного портфеля була реструктуризована банками в останньому кварталі 2008 р. – першому півріччі 2009 р. на термін від 6 місяців до 1 року, у зв'язку з чим обсяг потенційних неповернень на балансах банківських установ може значно перевищувати обсяг заборгованості, що відображається банками як прострочена. За експертними оцінками західних рейтингових агенцій обсяг простроченої заборгованості вітчизняної банківської системи досяг 100 млрд грн. За оцінками рейтингового агентства Moody's – 20 % загального обсягу кредитів.

Зосередившись на подоланні власних проблем, банківська система суттєво зменшила фінансову підтримку реального сектора економіки. За 2009 рік чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями) зменшилися на 5 % з 926 880 млрд грн до 880 млрд грн (за січень–лютий 2010 р. – на 1,5 % до 865 млрд грн), загальний обсяг наданих кредитів скоротився на 5,7 % і продовжив своє зниження у перші місяці 2010 р. – на 3,0 % за I квартал. Відтак фінансові ресурси, акумульовані банківською системою, не трансформувалися у кредити реальному сектору економіки.

Замість належного фінансування реального сектора економіки банківська система України поступово втягувалася у фінансування дефіциту бюджету. Так, у 2009 р. НБУ двічі знижував облікову ставку (усього з 12,0 % до 10,25 %), намагаючись вирішити завдання зменшення вартості кредитних ресурсів. Проте вирішенню цього завдання не сприяла фінансова політика Уряду. Зокрема, в останньому кварталі року Міністерство фінансів України істотно збільшило рівень доходності за державними цінними паперами (до 28–30 % річних), що вплинуло на вартість коштів і на інших сегментах фінансового ринку. Спрямування банками надлишку ліквідних коштів на ринок ОВДП⁶ зарпо-

⁶За збільшення рівня доходності за державними цінними паперами до 28–30 % за 2009 р. портфель цінних паперів банків збільшився за відповідний період до 4 % від обсягів чистих активів.

жує посиленням розриву між рівнем розвитку фінансового і реального секторів економіки та побудовою чергової фінансової піраміди, за якої фінансова стійкість банківської системи дедалі більшою мірою залежатиме від спроможності держави своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями.

Через загострення суперечності між фіскальною та грошово-кредитною політиками зберігається недосконалість дії емісійного механізму, незважаючи на деяке поліпшення його структури. У I півріччі 2009 р. розширення грошової маси в обігу здійснювалося переважно не через валютний канал, а через канал рефінансування. Проте у II півріччі активізувалося надходження в обіг платіжних засобів через фіскальні механізми, що знаходяться поза сферою впливу НБУ. Усього за 2009 р. Мінфін позичив під ОВДП 41 млрд грн, за січень-квітень 2010 р. – ще 31 млрд грн. Використання на внутрішні потреби кредитних коштів МВФ шляхом конвертації їх у гривню, так само, як і продаж ОВДП та використання коштів ЄКР, за економічною суттю майже не відрізняється від здійснення незабезпеченої емісії і створює дисбаланси в розвитку грошово-кредитного ринку.

Вагомим стримуючим фактором на шляху відновлення банківського кредитування є нестабільність ресурсної бази. Хоча в минулому році гнучка депозитна політика дозволила банкам утримати клієнтську базу без необхідності підвищення процентних ставок, й з липня 2009 р. темпи приросту депозитів зберігалися на рівні 1 % (окрім вересня) (рис. 11), це привело до скорочення терміновості ресурсів, що вимагатиме від банків додаткових зусиль щодо оптимізації платіжних календарів та підтримання достатнього обсягу ліквідних активів.

Наслідки невиконання банківською системою своїх основних функцій – кредитування економіки та мультиплікації грошей – продемонстрували наростання розриву між темпами приросту грошової бази та звуженням грошової пропозиції М3 (усього за 2009 р. «плюс» 4,4 % та «мінус» 5,5 % відповідно – рис. 12). Відтак в економіці спостерігається структурний дефіцит ліквідності: за переважного фінансування державного сектора економіки та утворення відносного надлишку ліквідності в банківській системі (свідченням чого є операції з мобілізації коштів, які за 2009 р. становили 97 млрд грн, а за I квартал 2010 р. досягли 56 млрд грн) реальний сектор економіки потерпає від нестачі фінансових ресурсів – залишки на депозитних рахунках нефінансових корпорацій за 2009 р. скоротилися на 20 %, за січень-лютий 2010 р. – ще на 6,7 %. Нові кредити, надані сектору нефінансових корпорацій у 2009 р., становили 750,5 млрд грн, що на 195,0 млрд грн, або на 20,6 % менше порівняно з 2008 р.

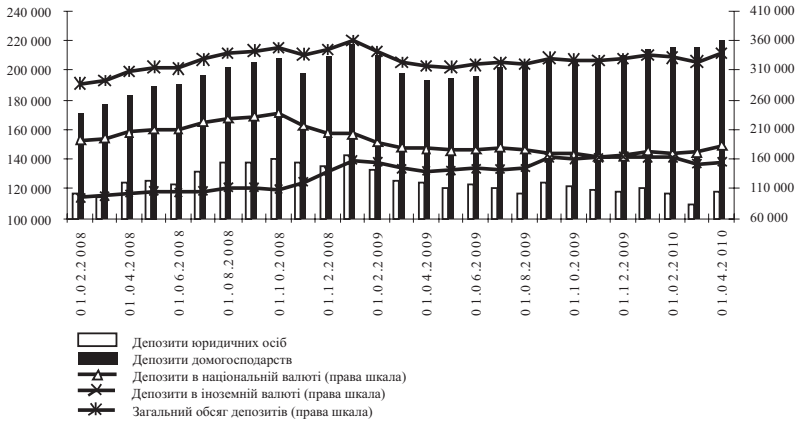

Рис. 11. Депозити юридичних осіб, домогосподарств та у розрізі видів валют у 2008 р. – січні 2010 р., млн грн

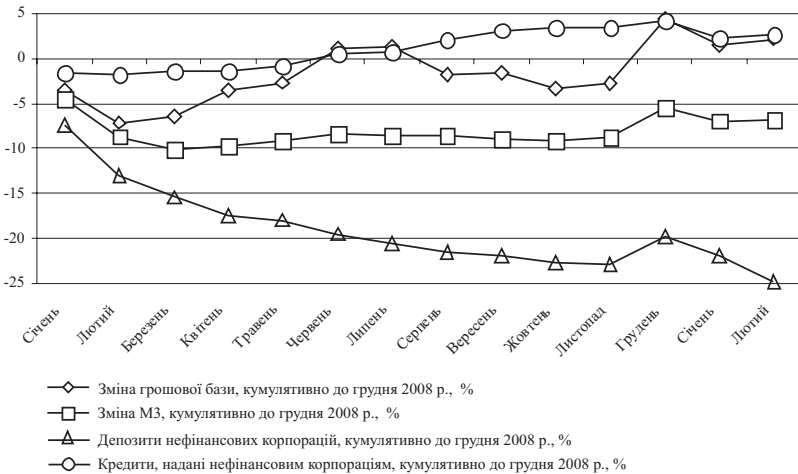

Рис. 12. Розрив між динамікою грошової бази і грошовою масою (М3) та депозитами і кредитами, наданими нефінансовим корпораціям у 2009 р. – лютому 2010 р.

Суттєве боргове навантаження посилює залежність банківської системи від валютної політики і стану зовнішніх ринків капіталу, відтягує значні ресурси на обслуговування зовнішніх

20

боргів та обмежує активізацію кредитної діяльності банків. Негативним макроекономічним наслідком розв'язання боргових проблем банківською системою стало посилення навантаження на платіжний баланс та тиску на валютний ринок. Обсяг коштів, витрачених на погашення і обслуговування банками зовнішніх позик, у 2009 р. становив 6,6 млрд дол. США, на боргові цінні папери – 3,3 млрд дол. США. У лютому 2010 р. чисте погашення банківською системою зовнішньої заборгованості становило 297 млн дол. США, що удвічі менше, ніж у січні (571 млн дол. США) завдяки активному залученню «коротких» кредитів, чисте додатне сальдо за якими у лютому становило 272 млн дол. США (у січні відбулось чисте погашення на суму 426 млн дол. США). Цей притік дозволив частково компенсувати високі обсяги погашення довгострокових залучень, які становили 569 млн дол. США у лютому (проти 145 млн дол. США у січні).

Є підстави очікувати, що в поточному році розвиток банківської системи стримуватимуть такі чинники

- відносно високий рівень ризиків банків:
  - валютного і кредитного – через значну доларизацію активів банківської системи;
  - операційних і регуляторних – через політичну нестабільність та мінливе нормативно–правове середовище;
  - ліквідності – через переважання короткострокових пасивів у структурі ресурсної бази і збереження ризиків її відтоку, обмежених можливостей рефінансування зовнішніх запозичень;
- збереження великої частки неробочих активів через відкладені кредитні ризики за реструктуризації банками проблемної заборгованості;
- збереження низького рівня довіри внутрішніх і зовнішніх інвесторів та кредиторів до банківської системи, що обмежить можливості залучати додаткові фінансові ресурси на внутрішньому та зовнішньому ринках капіталу;
- низький рівень фінансування іноземними групами своїх дочірніх українських банків через високі кредитні і девальваційні ризики, а також через проблеми з ліквідністю самих материнських груп.

Ці обмеження визначатимуть консервативний характер поточної політики управління активами і ресурсами банків, спрямованої на максимально можливе скорочення термінів розміщених коштів, накопичення високоліквідних активів і обережне кредитування на усіх сегментах кредитного ринку.

Тим часом, **поступове поліпшення макроекономічних умов розвитку економіки може дозволити вже в найближчій перспективі посилити стимулюючий характер грошово–кредитної політики.**

По–перше, відносно збалансування сальдо платіжного рахунку скоротило потребу у викупі валюти та стерилізації як інструменті управління грошовою пропозицією.

По–друге, не використані можливості НБУ щодо нарощування монетарної пропозиції, які на початок 2010 р. становили близько 16 млрд грн (за вимогами угоди з МВФ максимальний обсяг грошової бази в обігу було передбачено на рівні 211 млрд грн, а фактично на 01.01.2010 р. – 194,95 млрд грн).

По–третє, пом'якшення монетарної політики НБУ та посилення цільового характеру рефінансування та використання банками накопичених резервів дозволять активізувати кредитування нефінансових корпорацій. Цьому, зокрема, має сприяти Постанова № 47 «Про затвердження Положення про рефінансування та надання Національним банком України кредитів банкам України з метою стимулювання кредитування економіки України на період її виходу на докризові параметри».

Учетверте, макрофінансова стабілізація дозволить активізувати процеси дедоларизації економіки.

У 2009 р. після відносного збалансування платіжного балансу України та успішного проходження періодів високих боргових платежів, за активного коригування НБУ ліквідності банківської системи та регулярного проведення валютних аукціонів⁷, в умовах «закачування» іноземної валюти з–за кордону під виборчу кампанію, обмінний курс української валюти вийшов на новий рівноважний рівень у діапазоні навколо 8 грн/дол. США. Проте непередбачуваність динаміки обмінного курсу гривні зберігається в силу суперечливості курсових факторів, які спроможні швидко змінювати напрям свого впливу, зважаючи на те, що:

- кон'юнктура валютного ринку визначається намірами та фінансовими можливостями НБУ, великих підприємств–суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та населення. При цьому останнє за обсягами накопиченої валюти – до 55 млрд дол. США готівки (за експертними оцінками) та 14 млрд дол. США на депозитних рахунках – може позмагатися з НБУ, обсяги золотовалютних резервів якого на 01.04.2010 р. становили лише 25 млрд дол. США. Тому розширення грошової пропозиції без відповідного нарощування пропозиції товарів та створення привабливих фінансових інструментів для вкладання заощаджень зумовлює перетікання гривневих ресурсів на валютний ринок;

⁷У 2009 р. від'ємне сальдо валютних інтервенцій Національного банку України збільшилося до 10,4 млрд дол. США порівняно з 3,9 млрд дол. США у 2008 р., за I квартал 2010 р. – майже 2 млрд дол. США.

- темпи інфляції значною мірою корелюють з ціновими стрибками на зовнішніх ринках. У підсумку сформувався висхідний тренд реального обмінного курсу у січні–серпні 2009 р. та на початку 2010 р., що підриває конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників і купівельну спроможність української валюти (рис. 13);

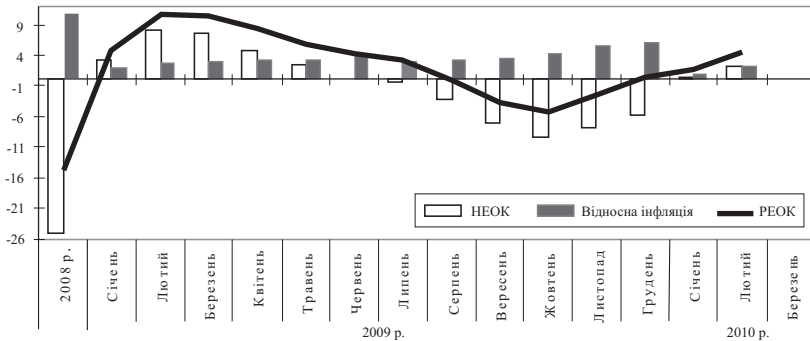

Рис. 13. Динаміка реального ефективного обмінного курсу (РЕОК), номінального ефективного обмінного курсу (НЕОК), відносної інфляції, % до грудня попереднього року

- стан платіжного балансу:
  - визначається кон'юнктурою зовнішніх ринків та настроями іноземних інвесторів, графіком погашення зовнішніх приватних і державних боргів. Слабка передбачуваність зазначених факторів (окрім графіка сплати боргів) зменшує прогнозованість курсової динаміки;
  - обумовлений припливом іноземних інвестицій⁸, які в контексті курсової стійкості слід оцінювати вкрай обережно: надходження іноземної валюти підтримує поточний валютний курс і водночас формує потенційну загрозу його «обвалу» – активний вихід іноземних інвесторів з України влітку 2008 р. створив передумови для падіння курсу гривні восени того ж року;
- грошово–кредитна і фіскальна політики є проциклічними і не завжди узгоджені одна з одною. Дефіцит бюджету, що покривається за рахунок випуску додаткової грошової маси, нині є однією з ключових загроз валютній стабільності в Україні. Висока прибутковість ОВДП приваблює іноземних інвесторів: тільки за два тижні квітня нерези-

⁸За 2009 р. – 4,6 млрд дол. США, за січень–лютий 2010 р. – 469 млн дол. США за даними платіжного балансу.

денти наростили свій портфель ОВДП з 430 млн грн до 2,6 млрд грн, що посилює ревальваційний тиск на гривню. За негативних сигналів інвестори спроможні так само стрімко «вийти» з ОВДП і вивести свої капітали з України. В цьому контексті такий традиційний важіль зміцнення курсу як підвищення процентних ставок може розглядатися як небезпечний – такий, що приваблює спекулятивний капітал та гальмує економічну активність.

Потенціал курсової стабільності лежить в площині стимулювання процесів дедоларизації, відновлення позитивної динаміки експорту та припливу іноземних інвестицій за паралельного ужорсточення контролю за валютними позиціями і зовнішніми запозиченнями фінансових і нефінансових корпорацій, стримування припливу спекулятивного капіталу, розвитку інструментів страхування від валютних ризиків, бюджетної стабільності, відновлення довіри до національної валюти та зниження інфляційних очікувань.

б) Обмеження фіскальної та боргової політики, фіскалізація і її ризикованість для зростання

Бюджетно–податкова політика України в умовах фінансово–економічної кризи була спрямована на вирішення локальних завдань, відтак не був задіяний її потенціал як ключового інструмента антикризової політики. Різке скорочення ВВП, падіння товарообороту, погіршення фінансових результатів діяльності підприємств та зниження доходів населення спровокували в 2009 р. значне звуження дохідної бази бюджету.

Економічне пожвавлення наприкінці минулого року дало змогу стабілізувати рівень доходів. Як відображено на рис. 5, з кінця 2009 р. спостерігається певне поліпшення становища з фінансуванням дохідної частини бюджету. Помісячне наповнення основного фонду державного бюджету в 2010 р. номінально є вищим, аніж в аналогічні місяці минулого року. Порівняно з I кварталом 2009 р. до загального фонду державного бюджету мобілізовано на 13,3 %, або на 4,6 млрд грн більше доходів. Водночас, з урахуванням цінового фактора реальні доходи в поточному році залишаються меншими. В номінальному вираженні в січні–березні 2010 р. до загального фонду державного бюджету було мобілізовано доходів у сумі 39,0 млрд грн (з урахуванням відшкодування ПДВ), або 85,5 % тимчасового розпису на I квартал 2010 р. Таким чином, невиконання плану становило 6,6 млрд грн. З урахуванням спеціального фонду, за оперативними даними Державного казначейства України, у січні–березні 2010 р. до бюджету надійшло 51,6 млрд грн, що лише на 0,3 млрд грн, або на 0,6 % більше порівня-

но з відповідним періодом минулого року. За даними Адміністрації Президента України, завдання розпису не виконано основними адміністраторами практично за всіма основними бюджетоформуючими податками: податком на додану вартість із вироблених в Україні товарів – на 9,6 млрд грн; податком на додану вартість із ввезених на територію України товарів – на 3,1 млрд грн; податком на прибуток підприємств – на 0,3 млрд грн.

Попри нагальну необхідність оптимізувати видатки, сконцентрувавши ресурси лише на пріоритетних напрямках, уряд в 2009 р. намагався вирішити досить широкий перелік проблем: збереження і навіть підвищення рівня соціального захисту населення; збільшення підтримки окремих галузей економіки; рекапіталізації банківської системи; розширення капітальних інвестицій. Визначені напрями антикризової політики не є дискусійними, оскільки відповідають ризикам для економічної стабільності країни, актуалізованим світовою фінансово-економічною кризою. Проте необхідність мобілізації фінансових ресурсів змусила уряд використовувати низку суперечливих інструментів, які дали можливість збільшити доходи бюджету, але й заклали ризики для швидкого відновлення економіки та макроекономічної стабільності в 2010 р. Ними є такі.

1. Значне зростання дефіциту бюджету. В результаті підвищення та індексації соціальних гарантій, необхідності інвестування в підготовку Євро-2012, а також виконання низки соціальних ініціатив відбулося зростання видатків державного бюджету, що в результаті сформувало значний дисбаланс між зобов'язаннями уряду та доходами бюджету. З урахуванням витрат на рекапіталізацію банківської системи та покриття розривів Пенсійного фонду та провідних державних компаній (НАК «Нафтогаз України») фактичний дефіцит в 2009 р. сягнув 12 % від ВВП і може утримуватися на такому рівні і в 2010 р. (майже 11 % від ВВП), що становитиме 110–120 млрд грн. Як зазначалося вище, зростання дефіциту бюджету до такого рівня формуватиме додатковий тиск на макроекономічну стабільність через посилення напруженості на валютному ринку, прискорення інфляційних процесів, підвищення вартості кредитних ресурсів.

2. Зниження значення державних інвестицій як чинника економічного пожвавлення. З метою вивільнення фінансових ресурсів на поточні потреби уряд суттєво зменшив капітальні видатки, обсяг яких в 2009 р. у Зведеному бюджеті України порівняно з попереднім бюджетним періодом зменшився вчетверо – на 30,8 млрд грн. Як результат, частка капітальних видатків зменшилася до 4,3 % від загального обсягу видатків бюджету, що є критично низьким показником. Для прикладу, в країнах Центрально-Східної Європи цей показник складає близько

20–25 %. Таким чином, бюджет повністю використаний на задоволення поточних потреб, проте не задіяний для вирішення структурних та інвестиційних проблем економічного зростання.

3. Посилення фіскального тиску на економіку. Наразі розроблено велику кількість нормативно–правових актів, метою яких є збільшення податкових надходжень до бюджету. Деякі з них мають конструктивне спрямування, оскільки розширюють податкову базу за рахунок боротьби з ухилянням від сплати податків, проте інші можуть мати досить негативні наслідки для економічної активності (зокрема, підвищення акцизів на паливо). Підвищується фіскальний тиск на державний сектор економіки – нормативно передбачено відрахування до Держбюджету у 2010 р. не менше 30 % прибутків держпідприємств. Роком раніше зазначений показник для підприємств Мінпаливенерго та Мінтрансу становив 15 %, інших держпідприємств – від 25 до 40 %. Крім того, проектом Державного бюджету на 2010 р. пропонується зменшення, порівняно з минулим роком, обсягів відшкодування ПДВ.

4. Ризик технічного дефолту. В жовтні–листопаді 2009 р. Міністерство фінансів розмістило короткострокові ОВДП з граничним рівнем дохідності до 29,5 %. При цьому період погашення ОВДП на суму 4,4 млрд грн з 4,6 млрд грн, зібраних у жовтні 2009 р., розпочинається вже в квітні поточного року. Дефіцит фінансових ресурсів та політичний чинник ймовірно сприятимуть тому, що доходи бюджету спрямовуватимуться в першу чергу на фінансування захищених статей, а питання погашення зобов'язань вирішуватиметься або через реструктуризацію боргів уряду, або через нові боргові зобов'язання. Визнання неплатоспроможності призведе до погіршення суверенних кредитних рейтингів, що автоматично погіршить корпоративні рейтинги і звужить доступ вітчизняних компаній до кредитних боргових ресурсів на світових ринках, погіршить інвестиційний клімат в Україні загалом.

5. Збільшення державного боргу. Загалом за 2009 р. уряд залучив 97,1 млрд грн (10 % від ВВП), що в 5,5 разу більше, ніж в попередньому році. Окрім реалізації ОВДП з високою дохідністю, уряд має намір спрямувати четвертий транш кредиту МВФ на фінансування поточних видатків. Більше того, ведуться перемовини з ЄС щодо надання позики на аналогічні цілі. Також уряд виступив з ініціативою випуску облігацій для населення.

6. Прихована емісія коштів. Дефіцит ресурсів змушує уряд вдаватися до емісії коштів. Оскільки пряма емісія заборонена законодавством, уряд розробляє опосередковані механізми. Як приклад – вимога до НБУ викуповувати ОВДП, за рахунок яких уряд рекапіталізує банки, та ОВДП, спрямовані на збільшення статут-

ного фонду НАК «Нафтогаз України». Емісія в обмежених обсягах може дати конструктивний імпульс для розвитку економіки через розширення номінального попиту, який розширить і ефективний попит. Проте зловживання цим інструментом актуалізує низку негативних тенденцій, головними з яких є прискорення інфляційних процесів та посилення тиску на національну валюту, порушення функціонування платіжної системи.

7. Зростання частки неподаткових надходжень в структурі дохідної частини держбюджету. В Україні значну частку таких надходжень становлять відрахування до бюджету державних підприємств та установ. Таким чином, зростання частки «неподаткових надходжень» означатиме вимивання ліквідності з державного сектору економіки.

Комплекс названих ризиків матиме наслідком перетворення бюджетно–податкової політики в поточному році на ключове джерело ризиків для макроекономічної стабільності України. Розбалансованість державних фінансів суттєво погіршує очікування суб'єктів господарювання та населення, а саме – інфляційні очікування через високу ймовірність емісійного фінансування частини дефіциту бюджету, а також очікування проведення жорсткої фіскальної політики, спрямованої на посилення тиску на корпоративний сектор, що охолоджує інтерес інвесторів до економіки України.

Відтак перед урядом постає завдання подолання дисбалансів сектору державних фінансів та підвищення ефективності бюджетно–податкової політики як інструменту економічного розвитку. На заваді цьому – низка суперечностей бюджетно–податкової політики, які актуалізувалися в останній час та потребують вирішення.

1. Неузгодженість фінансових зобов'язань держави та джерел їх покриття. Ключовим дисбалансом сектору публічних фінансів сьогодні є колосальний розрив між дохідною базою та фінансовими зобов'язаннями уряду. Фактичний розрив між доходами та зобов'язаннями державного бюджету, який фінансується за рахунок боргових ресурсів та доходів інших періодів, оцінюється в I кварталі поточного року в 20 %.

2. Суперечність між фіскальною та регулятивною функціями податкової політики. В умовах значного дисбалансу між зобов'язаннями та наявними доходами держави податкова політика в останні роки розглядається виключно як інструмент мобілізації доходів до бюджету, тоді як її регуляторний потенціал був практично не задіяним. Так, в поточному році продовжується практика застосування такого важеля, як затримка бюджетного відшкодування суб'єктам господарювання ПДВ. Не відшкодовані грошовими коштами суми за три місяці 2010 р. зросли на

6,6 млрд грн (на 30 %) до 28,4 млрд грн. Із них суми, за якими термін відшкодування минув, станом на 1 березня 2010 р. становили 8,6 млрд грн.

3. Суперечність між завданнями фінансування поточних потреб та здійсненням капітальних інвестицій. В 2008 р. для цілей консолідації та витрачання ресурсів державного бюджету на інвестиційні цілі було створено Стабілізаційний фонд. Проте ідея Стабілізаційного фонду як потужного джерела фінансування крупних інвестиційних проєктів була нівельована провалом плану по мобілізації коштів до нього та несистемністю і неефективністю їхнього використання. Окремі напрями використання коштів взагалі не відповідали меті створення фонду, зокрема виплати заробітної плати шахтарям і листоношам, придбання шкільних автобусів, будівництво Всеукраїнського центру радіохірургії у складі клінічної лікарні «Феофанія», створення фільмів національного виробництва, а також створення, закупівля і модернізація озброєння, військової та спеціальної техніки за державним оборонним замовленням.

4. Суперечність між необхідністю збереження фінансово потужного уряду і розширенням дохідної бази місцевих бюджетів. Українська модель бюджетних відносин дійсно характеризується надмірною централізацією фінансових ресурсів. Видатки місцевого самоврядування становлять лише 13 % по відношенню до ВВП, тоді як середній показник по ЄС становить 24 %. Доходи ж місцевих бюджетів взагалі становлять лише 7 % від ВВП. Таким чином, місцеві органи самоврядування мають удвічі більше зобов'язань, аніж ресурсів для їх виконання.

3. СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ПЕРЕХОДУ ДО ЕКОНОМІКИ ЗРОСТАННЯ

а) Основні орієнтири формування економіки зростання

Відсутність цілеспрямованих структурних реформ в докризовий період і зосередження антикризової політики лише на макроекономічній стабілізації і вирішенні «пожежних» проблем не створили умов для якісних структурних зрушень. Тому спонтанне післякризове відновлення економіки може відбуватися лише на підґрунті відновлення колишньої моделі економіки, орієнтованої на експорт низькотехнологічних і сировинних ресурсів та «проїдання» отриманого доходу через значний рівень низькоефективних соціальних видатків. Власне, саме такий перебіг подій спостерігається на початку 2010 р. Додатковими чинниками, які можуть надати «друге дихання» експортній моделі, можуть стати поліпшення економічної співпраці з Російською Федерацією як провідним споживачем українського експорту та

зниження вартості імпортованого природного газу для України, який є суттєвою складовою собівартості українського металургійного та хімічного експорту. Проте вже в середньостроковому періоді здатність України конкурувати з оновленими кризою зростаючими економіками видається вельми проблематичною, відтак ефект подібного пошкваллення може швидко зійти нанівець.

Таким чином, постає нагальне завдання формування в Україні «економіки зростання» – нової економічної моделі, в основі розвитку якої повинні лежати цілеспрямований розвиток внутрішнього попиту, а також модифікація участі України в міжнародному поділі праці з виходом на зовнішні ринки з більш технологічною, адекватною наявному виробничому і людському потенціалу, продукцією.

Досягнення такого зрушення вимагає, передусім, зміни основних параметрів макроекономічного середовища, яке в докризовий період було зорієнтоване не на заохочення економічного зростання, а, швидше, на гальмування його темпів з метою збереження стабільності економіки. Антикризова політика, що застосовувалася в 2008–2009 рр., мала аналогічну ідеологію і концентрувалася на усуненні симптоматичних проявів кризи. Завершення активної фази кризи одночасно означало і завершення епохи антикризової «стабілізаторської» політики, яка мала бути своєчасно замінена проактивною політикою, що заохочує економічну активність та сприяє досягненню стабільності в зростанні, чого, на жаль, не сталося. Отже, формування економіки, орієнтованої на зростання, повинне починатися з подолання рецидивів «стабілізаторського традиціоналізму» у валютно–курсовій, грошово–кредитній і фіскальній сферах.

В умовах переходу від депресії до зростання наростаючий динамізм економічних процесів актуалізує завдання збереження макрофінансової стабільності як такого стану економічної системи, за якого потреби суб'єктів господарювання у фінансових ресурсах для ефективної економічної, інвестиційної та фінансової діяльності повністю задоволені, а відхилення системи від рівноваги внаслідок екзогенних або ендегенних впливів лежить у заданих межах, і вона здатна самостійно повернутися в режим рівноваги.

Збереження макрофінансової стабільності у посткризовий період вимагає поступової і виваженої зміни характеру державної політики від застосування антикризових заходів до реалізації комплексу стимулюючих важелів. Такий підхід дозволить досягти необхідного поєднання зусиль держави і механізмів самоорганізації ринку. Ринок має забезпечувати гнучкість та адаптивність економічної системи до зміни внутрішніх та зовнішніх умов, а державна політика – формувати цільові вектори економічного розвитку та забезпечувати цілісність економічної системи в процесі її трансформації.

Фінансово–економічна криза сприяла значному послабленню суспільної сприйнятливості до соціального популізму та усвідомленню неминучості соціально болючих, проте необхідних зрушень. Між тим, вектор, навіть непопулярних, реформ має бути спрямований на послідовне інтегральне залучення людського капіталу нації в економічні процеси та встановлення на основі цього чіткого зв'язку між економічними та соціальними результатами розвитку.

Вітчизняний трудовий потенціал залишається однією з головних конкурентних переваг української економіки та має розглядатися як один з ключових важелів динамічного відновлення економічного зростання. Створення сприятливих умов для його реалізації не лише забезпечує нарощування створення доданої вартості в національній економіці, але й дозволить здійснити послідовне реформування системи соціального забезпечення, яке полягатиме в переході від обтяжливої патерналістської моделі до гнучкої системи забезпечення належної якості життя економічно активного громадянина на підґрунті результатів його трудових зусиль.

Ефективне використання трудового потенціалу вимагає концентрації зусиль навколо динамічного підвищення продуктивності праці, відтак – розвитку реального сектору економіки на основі його модернізації та оновлення основного капіталу. Концептуальними змінами у політиці мають стати відхід від концепції дешевої робочої сили та дешевої національної грошової одиниці, переорієнтація на пріоритетне використання внутрішніх фінансових ресурсів, відмова від пріоритету орієнтації на зовнішні ринки та формування галузевих комплексів, тісно пов'язаних з внутрішнім кінцевим споживанням.

б) Інвестиційні важелі формування економіки, орієнтованої на зростання

Надання тенденціям економічного пошкваллення інвестиційного вектору, який спроможний закласти підвалини стійкого довгострокового економічного зростання, вимагає цілеспрямованої інвестиційної політики, яка б сприяла зміцненню процесів генерування інвестиційних ресурсів в Україні, концентрації їх використання на пріоритетах, які сприяють максимально ефективній модернізації економіки відповідно до викликів, які постають у післякризовий період у світовій економіці, збільшенню частки інвестиційного спрямування наявних доходів суб'єктів господарювання, громадян, держави. Ключовим завданням державної інвестиційної політики має стати формування мотиваційного механізму для суб'єктів господарювання, який заохочуватиме прийняття ними ефективних інвестиційних рішень.

1. Високий рівень конкуренції на світовому ринку інвестицій в умовах поширення фінансової глобалізації вимагає побудови виваженої та дієвої системи інвестиційних стимулів, для чого необхідно:

- передбачити при доопрацюванні Податкового кодексу України податкові інвестиційні стимули, диференційовані залежно від типу й обсягів інвестицій, розмірів підприємств, регіону інвестування, цілі інвестицій, інноваційного рівня виробництва, кількості новостворених робочих місць;
- запровадити інструментарій оцінки довгострокової ефективності використання отриманих пільг, забезпечення цільового характеру їх використання та відповідальності отримувачів за порушення умов надання пільг, строковості надання.

2. Наявність значного розпрошеного інвестиційного ресурсу у вигляді особистих заощаджень обумовлює потребу посилення інвестиційної активності фізичних осіб. Це потребує:

- заохочення розвитку та розширення сфери діяльності інститутів спільного інвестування шляхом удосконалення нормативно-правової бази їхнього функціонування, проведення відповідної інформаційної політики щодо поінформованості потенційних інвесторів, поширення ефективних практик, оцінки надійності інвестиційних компаній тощо;
- організації випуску державних та муніципальних цінних паперів для продажу населенню з гарантованим рівнем доходності, надходження від яких спрямовуватимуться виключно на фінансування проєктів розвитку;
- встановлення податкового кредиту для індивідуальних доходів громадян, вкладених в цінні папери інститутів спільного інвестування та державні цінні папери.

3. Пріоритетність завдань технологічної модернізації обумовлює потребу доповнення інвестиційної політики спеціальними заходами щодо заохочення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. Для цього необхідно:

- звільнити від оподаткування прибутки підприємств, які спрямовуються на впровадження інноваційних технологій у соціально значущих сферах (медична допомога, освіта, охорона правопорядку, служби екстреної допомоги тощо);
- впровадити механізм податкового та митного стимулювання учасників зовнішньоекономічної діяльності, операції яких сконцентровані у сегменті торгівлі та супроводу високо- та середньо-високотехнологічної промислової продукції, надання наукомістких та технологічно-орієнтованих послуг, імпорту обладнання, що не має вітчизняних аналогів за критеріями технологічності та ефективності;

- запровадити порядок створення інноваційних асоціацій як засобу концентрації виробничими підприємствами фінансових ресурсів та розподілу ризиків реалізації інноваційних проектів;
- розробити державну систему страхування ризиків інноваційної діяльності, зокрема спеціально створеною державною чи державно–приватною страховою компанією.

4. Концентрації інвестиційного потенціалу в регіональних точках економічного зростання сприятиме реалізація потенціалу спеціальних правових режимів економічної діяльності. Це вимагатиме:

- перебудови законодавства про спеціальні економічні зони та території пріоритетного розвитку з метою підвищення ефективності та цільового спрямування їх функціонування з урахуванням набутого в попередні роки досвіду;
- розробки нормативно–правового поля для запровадження нових форм зазначеної діяльності, зокрема індустріальних (промислових) парків;
- модернізації державної системи моніторингу та постійної оцінки їх ефективності з метою недопущення їх використання для неконкурентної поведінки суб'єктів господарювання.

в) Монетарна політика та забезпечення сприйнятливості економіки до чинників зростання

Цільові орієнтири формування сприйнятливості економіки до позитивного впливу чинників економічного зростання вимагатимуть подолання згаданих вище «депресивних пасток», які сформувалися в останні роки в грошово–кредитній політиці України. На цих засадах **монетарна політика має бути підпорядкована завданню підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки на підґрунті забезпечення фінансової стабільності як такого стану фінансової системи, за якого досягається максимальна задоволеність потреб суб'єктів господарювання у фінансових ресурсах.**

Для цього мають бути у пріоритетному порядку вирішені наступні завдання:

- досягнення стабільності банківської системи як необхідної умови відновлення стабільних процесів кредитування;
- формування впливових інструментів регулювання розмірів та структури грошової пропозиції з метою мінімізації монетарних чинників інфляційних процесів;
- зведення до мінімуму немонетарних чинників інфляції;
- розбудова на пріоритетних засадах системи інвестиційного кредитування структурної модернізації реального сектору економіки;

- зниження валютних ризиків, викликаних значною курсовою волатильністю.

Валютно–курсова політика НБУ має спрямовуватися на посилення стійкості української валюти до негативних впливів та згладжування суттєвих курсових стрибків в рамках похилого курсового коридору. В довгостроковій перспективі із розвитком ринкових механізмів курсоутворення пряме державне втручання у процеси курсоутворення має поступово послаблюватися паралельно із розвитком системи страхування валютних ризиків як шляхом поширення ринкових інструментів, так і через вдосконалення державного контролю за валютними операціями і позиціями суб'єктів валютних відносин.

Отже, йдеться про необхідність ухвалення пакету регуляторних рішень, які мають відкрити шлях якісному поліпшенню керованості грошово–кредитною сферою на засадах максимального використання ринкових фінансових інструментів та потенціалу конкуренції на ринку банківських послуг.

1. Потреба у застосуванні монетарних важелів стимулювання економічного зростання вимагає ефективного інституційного забезпечення грошово–кредитної політики. Для цього необхідні:

- законодавче розширення повноважень НБУ з наданням йому повноважень щодо регулювання строкової та цільової структури кредитного портфелю комерційних банків – реципієнтів кредитів рефінансування;
- формування спільного консультативного органу НБУ та Міністерства фінансів України з метою забезпечення координованості стратегії та тактичних дій органів монетарної і фінансової влади;
- вдосконалення банківського регулювання на основі пруденційного нагляду за діяльністю комерційних банків, заходи якого синхронізовані у часі та координовані за спрямованістю із важелями монетарної, фінансової, структурної політик;
- синхронізація регулювання банків і інших секторів фінансового ринку на основі обміну інформацією між їх регуляторами;
- впровадження автоматичних регуляторів капіталізації фінансових установ залежно від фаз бізнес–циклу;
- розробка середньострокової програми врегулювання ризиків, пов'язаних з неплатоспроможністю боржників, викликану фінансово–економічною кризою, з метою суттєвого зниження частки «поганих» кредитів, в тому числі – шляхом створення «госпітального банку»;
- інтенсифікація процесу консолідації банківського сектору шляхом організаційного забезпечення процесів злиття капіталу дрібних та середніх банків, контроль за дотриманням прав власників (акціонерів) у процесах злиття;

- моніторинг змін регуляторних правил, які будуть прийняті Базельським та Європейським комітетами з питань банківського нагляду щодо оцінки ризиків та підвищення вимог до достатності капіталу, оцінка їх відповідності потребам розвитку банківського сектору в Україні та внесення відповідних змін в регуляторні акти НБУ;
- підвищення прозорості банківської діяльності та сприяння поширенню самоврядних інститутів інформаційної інфраструктури ринку банківських послуг (кредитні бюро, рейтингові агентства тощо).

2. Необхідність розширити припустимі рамки застосування монетарних важелів економічного стимулювання вимагає послаблення дії немонетарних чинників інфляції. Це потребує:

- реалізації комплексу заходів щодо розбудови інфраструктури внутрішнього ринку, спрямованої на мінімізацію трансакційних витрат учасників ринку та зменшення посередницької складової у кінцевій ціні товару;
- запровадження ефективного економічно обгрунтованого регулювання ціноутворення на послуги природних монополій;
- заохочення розвитку конкуренції у монополізованих галузях та забезпечення ефективної діяльності Антимонопольного комітету України.

3. Зосередження акцентів стимулюючої грошово–кредитної політики на заохоченні структурної модернізації економіки вимагає відновлення та розбудови системи кредитної підтримки реального сектора економіки.

Для цього необхідно:

- розробити механізми субсидування процентних ставок за кредитами, що надаються на реалізацію інвестиційних проєктів на пріоритетних напрямках: енергозбереження, індустріалізації агровиробництва, розвитку економіки депресивних регіонів тощо;
- сформувати регуляторні та податкові стимули надання комерційними банками довгострокових інвестиційних кредитів;
- відновити розбудову системи довгострокового рефінансування комерційних банків, які надають кредити для реалізації інвестиційних та інноваційних проєктів;
- запровадити систему субсидованого кредитування купівлі товарів вітчизняного виробництва за консолідованої участі виробника, продавця та кредитної установи;
- сприяти зміні моделі поведінки домогосподарств від споживчої до інвестиційної шляхом: заохочення заощадження, розвитку колективного інвестування, поширення фінансових інструментів для індивідуальних інвесторів, реалізації пенсійної та страхової реформ;

- налагодити консультації НБУ з комерційними банками щодо вдосконалення механізмів державної підтримки банків і небанківських фінансових установ та спрямування їх ресурсів на кредитування реального сектора економіки;
- формувати рекомендації (а в окремих випадках – зобов'язання) комерційним банкам, що використовують різні форми державної підтримки, в пріоритетному порядку спрямовувати кошти на кредитування реалізації інвестиційних проектів на пріоритетних напрямках;
- запровадити механізми державного страхування інвестиційних кредитів, у першу чергу виданих малим підприємствам, що розробляють та впроваджують інновації, і діяльність яких пов'язана із значним інвестиційним ризиком;
- створити систему фінансових інститутів розвитку, насамперед – Державного банку реконструкції і розвитку та регіональних фондів розвитку;
- запровадити інститут «інвестиційного банку», щодо якого мають застосовуватися пом'якшені вимоги щодо резервування та ставок рефінансування з боку НБУ.

4. Необхідність зміцнення довіри до національної валюти та вітчизняної грошово-фінансової системи вимагає послаблення валютних ризиків, обумовлених значною курсовою волатильністю. З цією метою необхідно:

- сформувати ієрархічну систему заходів валютного регулювання НБУ з метою забезпечення згладжування суттєвих курсових коливань в рамках визначеного курсового коридору;
- сформувати систему страхування валютних ризиків як невід'ємну частину валютного кредитування резидентів;
- вдосконалити методику оцінки форм та наслідків виводу капіталів за межі країни, із можливістю запровадження підвищеного оподаткування іноземного капіталу, що виводиться з країни менш, ніж через рік після його введення;
- посилити відповідальність банків за порушення правил ведення операцій з іноземною валютою та нормативів відкритої валютної позиції;
- законодавчо впорядкувати порядок і терміни впровадження нормативу обов'язкового продажу частини експортної виручки.

з) Формування дієздатності системи публічних фінансів як макроекономічного регулятора

Стратегічними цілями реформування сектору державних фінансів має стати формування сприятливого фіскального простору

для бізнесу, ефективної та децентралізованої системи державних витатків та фінансово–потужного уряду.

Реформування бюджетно–податкової системи має бути реалізовано в рамках ухвалення Податкового кодексу та нової редакції Бюджетного кодексу України, які повинні стати базовими нормативно–правовими актами сектору публічних фінансів. Затвердження кодексів дозволить нарешті подолати численні суперечності як в рамках податкової та бюджетної політики, так і між цими двома секторами.

1. У податковій політиці необхідно відійти від домінування принципу фіскалізму, коли вона розглядається виключно як інструмент мобілізації доходів до бюджету, та більш ефективно використовувати її регуляторний потенціал. Він має бути спрямований на реалізацію наступних завдань:

- стимулювання інвестиційної активності корпоративного сектору;
- створення сприятливих умов для розвитку високотехнологічних виробництв та експорту за рахунок бюджетної підтримки інноваційної діяльності, витатків на кредитування та страхування даної діяльності тощо;
- розширення наявного доходу малозабезпечених верств населення за рахунок перенесення фіскального тиску на заможні верстви;
- раціоналізація використання природних ресурсів та зниження антропогенного тиску на екологію.

Гострий дефіцит фінансових ресурсів бюджету вимагає підвищення фіскальної ефективності податкової системи за допомогою важелів, які не суперечать цілям поживавлення економічної активності.

Це передбачає:

- зміщення бази оподаткування з доходів населення та прибутку корпорацій на споживання, що вимагає запровадження прогресивної шкали оподаткування прибуткового податку з фізичних осіб, оподаткування нерухомості, підвищення ставок акцизних зборів та розширення групи підакцизних товарів серед товарів не першої необхідності;
- запровадження зниженої ставки ПДВ на товари першої необхідності, передусім лікарські вироби, продукти харчування тощо;
- активізацію боротьби з мінімізацією оподаткування та посилення роботи зі стягнення нарахованої, але не сплаченої частини податкових зобов'язань;
- удосконалення системи спрощеного оподаткування: підвищення ставок єдиного податку та передбачення їх щорічної індексації, запровадження додаткових обмежень щодо видів діяльності, які не можуть

виконуватися платниками єдиного податку, запобігання застосуванню єдиного податку для необґрунтованої мінімізації оподаткування⁹.

2. Реформування бюджетної системи має бути побудовано навколо пріоритетів забезпечення максимальної ефективності здійснюваних видатків для реалізації системних завдань державної політики. Для цього необхідно:

- автоматизувати процес розрахунку соціальних стандартів, законодавчо закріпити в Бюджетному кодексі формулу визначення їх розміру та методику індексування на рівень інфляції;
- сконцентрувати систему соціальних трансфертів на покращенні умов життя найменш заможних верств населення;
- консолідувати капітальні видатки в рамках однієї структури – Державного банку реконструкції і розвитку (ДБРР), в рамках діяльності якого мають: відбуватися розподіл бюджетних коштів, які мають інвестиційне призначення; обліковуватися податкові пільги інвестиційного та інноваційного спрямування та контролюватися цільовий та строковий характер їх використання; надаватися цільові кредити під інвестиційні проекти інноваційного спрямування на пільгових умовах та з майновими гарантіями їхнього цільового використання;
- запровадити комплекс стимулів для зацікавленості місцевих органів влади в нарощуванні податкових надходжень на своїй території, зокрема, раціональним видається закріплення за бюджетами органів місцевого самоврядування 10 % податку на прибуток підприємств, а також 50 % від перевищення прогнозованого обсягу надходжень першого кошику;
- посилення прозорості і відкритості в сфері державних закупівель, забезпечення вільного та рівного доступу до участі в конкурсах та тендерах;
- радикально скоротити перелік державних цільових програм, що фінансуються з державного бюджету, залишивши ті із них, реалізація яких спрямована на вирішення ключових соціально-економічних завдань.

3. В торговій політиці має відбутися перехід від пасивного залучення коштів на фінансування бюджетного дефіциту до системного управління державним боргом. Це має передбачати:

- законодавче закріплення використання державних позик, за винятком стабілізаційних кредитів, як джерела формування спеціального фонду бюджету (Стабілізаційного фонду);

---

⁹За нинішніх ставок, починаючи зі ставки заробітної плати у розмірі 1334 грн, перехід на СПД дозволяє мінімізувати сплату податку з доходів фізичних осіб.

- ухвалення Стратегії боргової політики України, в якій мають бути чітко визначені цілі та напрями використання ресурсів дефіцитного фінансування, граничні та оптимальні параметри припустимого розміру дефіциту бюджету, обмеження щодо вартості, терміну та валюти залучених ресурсів;
- реформування механізму надання державних гарантій з метою зведення до раціонального мінімуму необхідності безпосереднього виконання урядом зобов'язань щодо погашення та обслуговування кредиту;
- диверсифікація інструментів державних запозичень, зокрема – запровадження різновидів цільових державних та муніципальних позик, державних валютних позик для продажу населенню та юридичним особам тощо.

д) Реалізація потенціалу відкритості економіки України

Високий рівень відкритості української економіки, який об'єктивно склався, виходячи з особливостей національного господарського комплексу, обумовлює необхідність максимального врахування цієї відкритості при формуванні політики економічного зростання. Йдеться насамперед про необхідність досягнення вищого рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки в сфері зовнішньоекономічної діяльності та максимальне використання потенціалу зростання попиту на зовнішніх ринках для ресурсного забезпечення модернізації національної економіки.

1. Заходи щодо заохочення експортної активності суб'єктів господарювання та зниження трансакційних видатків експортної діяльності дозволять скористатися потенційними можливостями, які надає пожвавлення на світових ринках Це вимагатиме:

- спрощення та підвищення прозорості механізмів відшкодування ПДВ експортерам, впровадження методів оперативного виявлення недобросовісних звернень за відшкодуванням (у т. ч. шляхом запровадження ПДВ–облігацій і встановлення пені за несвочасне повернення коштів ПДВ);
- запровадження механізмів експортного кредитування шляхом створення експортно–кредитного агентства, визначення спеціальних регуляторних вимог, визначення центрального уповноваженого банку для надання експортних кредитів, запровадження часткової компенсації відсоткових ставок на експортні кредити, що надаються певним групам підприємств (визначені окремо для кожного регіону на основі його спеціалізації);
- створення Державного фонду підтримки експорту для сприяння виходу на зовнішні ринки малих і середніх компаній;

- прискорення впровадження сучасних способів митного оформлення вантажів – «е-митниці» з метою досягнення швидкості і ефективності оформлення митної документації;
- проведення переговорного процесу та укладення двосторонніх міждержавних угод щодо спрощення митних процедур з країнами – основними торговельними партнерами України, ухвалення міждержавних документів щодо координації єдиних принципів страхування ризиків, здійснення валютного і експортного контролю;
- забезпечення системної підтримки національних експортерів на зовнішніх товарних ринках за допомогою економічної дипломатії, надання підтримки на вищому політичному рівні реалізації стратегічно важливих експортних контрактів, оперативне реагування на торговельні конфлікти з метою їх якнайшвидшого врегулювання.

2. Враховуючи, що синхронна девальвація валют низки торговельних партнерів України та високі темпи інфляції в Україні на тлі економічного похвального спроможні спричинити відновлення імпортової експансії, актуальним є забезпечення дієвого регулювання імпорту до України. Це потребуватиме:

- запровадження сучасних технічних (автоматизованих) та правових інструментів митного контролю та оцінки митної вартості імпортованих товарів з метою контролю над обґрунтованістю останньої;
- здійснення оперативного контролю цінової ситуації з метою динамічного запобігання ціновому та іншими видами демпінгу з боку імпортерів та застосування відповідно до норм СОТ антидемпінгових та компенсаційних мит з метою захисту вітчизняних виробників;
- оволодіння засобами нетарифного регулювання, які не суперечать нормам СОТ, у тому числі – щодо контролю за якістю, безпекою, відповідністю імпортованих товарів, виконанням фітосанітарних та ветеринарних норм тощо;
- застосування, в разі потреби, заходів тимчасового обмеження імпорту для стабілізації платіжного балансу, передбачених нормами СОТ, зокрема вжиття заходів щодо обмеження імпорту субсидованої сільгосппродукції і продтоварів з країн, які не є членами СОТ;
- підвищення ефективності нетарифних обмежень імпорту продукції, шкідливої для навколишнього природного середовища і здоров'я людей;
- запобігання контрабанді та ввезенню контрафактної продукції.

3. Разом з тим, необхідним є впровадження дієвих заходів стимулювання надходження на внутрішній ринок іноземної інвестиційної продукції, необхідної для розвитку технологічного потенціалу вітчизняних підприємств. Це вимагатиме:

- встановлення спрощеного митного режиму, зниження імпорتنих мит для машинобудівної продукції, що не виробляється в Україні;
- спрощення митного оформлення імпортованих технологій і обладнання для цілей енерго– та ресурсозбереження, яке не виробляється в Україні.

ВИСНОВКИ

Головною характеристикою розвитку української економіки у 2009 р. став перехід від фази економічної кризи до фази депресії. Перші ознаки одужання світової економіки, зростання цін на металопродукцію і сировинні ресурси сприяли збільшенню вартісних обсягів товарного експорту України, який став головним рушієм позитивної економічної динаміки в промисловості в I кварталі 2010 року. **Найбільшого приросту промислового виробництва досягнуто в експортоорієнтованих галузях переробної промисловості: хімічній та нафтохімічній промисловості, металургії, машинобудуванні.**

Між тим, надзвичайно повільна динаміка відновлення споживчого попиту через повільне зростання номінальних доходів населення, а також відсутність прийнятних програм споживчого кредитування продовжує стримувати зростання виробництва у галузях, орієнтованих на його задоволення: харчовій та легкій промисловості. Затяжний спад у будівництві, який продовжився і в січні–березні 2010 р., обумовив негативну динаміку у виробництві неметалевої мінеральної продукції (будматеріалів), ця галузь була єдиною, в якій у 2010 р. зафіксовано скорочення обсягів реалізації.

Між тим, динаміка внутрішньої торгівлі засвідчує тривання економічної депресії. Обороти роздрібною торгівлі за січень–березень 2010 р. порівняно з відповідним періодом 2009 р. зменшився на 2,6 %. Фізичний обсяг оптового товарообороту збільшився лише на 2,1 %.

Відсутність цілеспрямованих структурних реформ в докризовий період і зосередження антикризової політики лише на вирішенні «пожежних» проблем не створили умов для якісних структурних зрушень. Тому спонтанне післякризове відновлення економіки може відбуватися лише на підґрунті відновлення колишньої моделі економіки, орієнтованої на експорт низькотехнологічних і сировинних ресурсів та «проїдання» отриманого доходу через значний рівень низькоефективних соціальних видатків. Проте вже в середньостроковому періоді здатність України конкурувати з оновленими кризою зростаючими економіками видається вельми проблематичною, відтак ефект подібного пожвавлення може швидко зійти нанівець.

Дієвість чинників економічного поживлення та ефективність використання їх стимулюючого потенціалу безпосереднім чином залежать від спроможності національної економічної системи трансформувати їх у сприятливі умови для діяльності суб'єктів господарювання. Між тим, **майже рік знаходження економіки України у фазі депресії сформував «пастику», які стають на заваді відновленню стійкого економічного зростання.** Звуження економічної політики до заходів антикризового спрямування, націлених лише на стабілізацію економічної ситуації та подолання проявів кризових тенденцій входить у суперечність із цілями стимулювання економічної активності, обмежує можливості адаптації до структурних змін, що відбуваються в світовій економіці, та сприйняття позитивних антидепресійних чинників, як тих, що надходять від світової економіки, так і тих, які пов'язані з відновленням чинників зростання на вітчизняному рівні.

Таким чином, **постає нагальне завдання формування в Україні «економіки зростання» – нової економічної моделі, в основі розвитку якої повинні лежати цілеспрямований розвиток внутрішнього попиту, а також модифікація участі України в міжнародному поділі праці з виходом на зовнішні ринки з більш технологічною, адекватною наявному виробничому і людському потенціалу продукцією.**

Досягнення такого зрушення вимагає, передусім, зміни основних параметрів макроекономічного середовища, яке в докризовий період було орієнтоване не на заохочення економічного зростання, а, швидше, на гальмування його темпів з метою збереження стабільності економіки. Формування економіки, орієнтованої на зростання, повинне починатися з відходу від засад «стабілізаторського традиціоналізму» у валютно–курсовій, грошово–кредитній і фіскальній сферах.

В умовах переходу від депресії до зростання наростаючий динамізм економічних процесів актуалізує завдання збереження макрофінансової стабільності як такого стану економічної системи, за якого потреби суб'єктів господарювання у фінансових ресурсах для ефективної економічної, інвестиційної та фінансової діяльності повністю задоволені, а відхилення системи від рівноваги внаслідок екзогенних або ендогенних впливів лежить у заданих межах, і вона здатна самостійно повернутися в режим рівноваги.

Вітчизняний трудовий потенціал залишається однією з головних конкурентних переваг української економіки та має розглядатися як один з ключових важелів динамічного відновлення економічного зростання. **Ефективне використання трудового потенціалу вимагає концентрації зусиль навколо динамічного підвищення продуктивності праці, відтак – розвитку реального сектору економіки на основі його модернізації та оновлення основного капіталу.**

Надання тенденціям економічного поживлення інвестиційного вектору, спроможного закласти підвалини стійкого довгострокового економічного зростання, вимагає цілеспрямованої інвестиційної політики, що сприяла б зміцненню процесів генерування інвестиційних ресурсів в Україні, концентрації їх використання на пріоритетах, які сприяють максимально ефективній модернізації економіки відповідно до викликів, що постають у післякризовий період у світовій економіці, збільшенню частки інвестиційного спрямування доходів суб'єктів господарювання, громадян, держави. **Ключовим завданням державної інвестиційної політики має стати формування мотиваційного механізму для суб'єктів господарювання, який заохочуватиме прийняття ними ефективних інвестиційних рішень:**

- високий рівень конкуренції на світовому ринку інвестицій в умовах поширення фінансової глобалізації вимагає побудови виваженої та дієвої системи інвестиційних стимулів;
- наявність значного розпорошеного інвестиційного ресурсу у вигляді особистих заощаджень обумовлює потребу посилення інвестиційної активності фізичних осіб;
- пріоритетність завдань технологічної модернізації обумовлює потребу доповнення інвестиційної політики спеціальними заходами щодо заохочення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання;
- концентрації інвестиційного потенціалу в регіональних точках економічного зростання сприятиме реалізація потенціалу спеціальних правових режимів економічної діяльності.

Цільові орієнтири формування сприйнятливості економіки до позитивного впливу чинників економічного зростання вимагатимуть подолання «депресивних пасток», які сформувалися в останні роки в грошово–кредитній політиці України. На цих засадах **монетарна політика має бути підпорядкована завданню підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки на підґрунті забезпечення фінансової стабільності та максимальної задоволеності потреб суб'єктів господарювання у фінансових ресурсах.** Йдеться про необхідність ухвалення пакету регуляторних рішень, які мають відкрити шлях якісному поліпшенню керованості грошово–кредитною сферою на засадах максимального використання ринкових фінансових інструментів та потенціалу конкуренції на ринку банківських послуг:

- потреба застосування монетарних важелів стимулювання економічного зростання вимагає ефективного інституційного забезпечення грошово–кредитної політики;
- необхідність розширити припустимі рамки застосування монетарних важелів економічного стимулювання вимагає послаблення дії немонетарних чинників інфляції;

- зосередження акцентів стимулюючої грошово–кредитної політики на заохоченні структурної модернізації економіки вимагає відновлення та розбудови системи кредитної підтримки реального сектора економіки;
- необхідність зміцнення довіри до національної валюти та вітчизняної грошово–фінансової системи вимагає послаблення валютних ризиків, обумовлених значною курсовою волатильністю.

Стратегічними цілями реформування сектору державних фінансів мають стати формування сприятливого фіскального простору для бізнесу, ефективної та децентралізованої системи державних видатків та фінансово потужного уряду:

- у податковій політиці необхідно відійти від домінування принципу фіскалізму, коли податок розглядається виключно як інструмент мобілізації доходів до бюджету, та більш ефективно використовувати її регуляторний потенціал;
- гострий дефіцит фінансових ресурсів бюджету вимагає підвищення фіскальної ефективності податкової системи за допомогою важелів, які не суперечать цілям поживлення економічної активності;
- реформування бюджетної системи має бути побудовано навколо пріоритетів забезпечення максимальної ефективності здійснюваних видатків для реалізації системних завдань державної політики;
- в борговій політиці має відбутися перехід від пасивного залучення коштів на фінансування бюджетного дефіциту до системного управління державним боргом.

Високий рівень відкритості української економіки, який об'єктивно склався, виходячи з особливостей національного господарського комплексу, обумовлює необхідність максимального врахування цієї відкритості при формуванні політики економічного зростання. Йдеться насамперед про необхідність досягнення вищого рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки в сфері зовнішньо–економічної діяльності та максимальне використання потенціалу зростання попиту на зовнішніх ринках для ресурсного забезпечення модернізації національної економіки:

- заходи щодо заохочення експортної активності суб'єктів господарювання та зниження трансакційних видатків експортної діяльності дозволять скористатися потенційними можливостями, які надає поживлення на світових ринках;
- враховуючи, що синхронна девальвація валют низки торговельних партнерів України та високі темпи інфляції в Україні на тлі

економічного поживлення спроможні спричинити відновлення імпортової експансії, актуальним є забезпечення дієвого регулювання імпорту до України;

- разом з тим, необхідним є впровадження дієвих заходів стимулювання надходження на внутрішній ринок іноземної інвестиційної продукції, необхідної для розвитку технологічного потенціалу вітчизняних підприємств.

**Матеріали засідання
«круглого столу»**

29 квітня 2010 року в конференц-залі Національного інституту стратегічних досліджень відбулось засідання «круглого столу» «Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти». В обговоренні взяли участь працівники наукових та аналітичних установ, органів державної влади, недержавних організацій, банківської сфери, представники засобів масової інформації. До засідання було підготовлено аналітичну доповідь, яка стала одним із предметів обговорення.

В обговоренні взяли участь:

БАБАНІН Олександр Сергійович	завідувач сектору зовнішньоекономічної стратегії відділу економічної та соціальної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень
БЕЛІНСЬКА Яніна Василівна	доцент кафедри фінансів Національного університету Державної податкової служби України
БОДАЄВ Вадим Ігорович	директор Міжнародної інвестиційної компанії «SigmaBleyzer»
ВОРОТІН Валерій Євгенович	перший заступник директора – Керівник Центру нормопроектного забезпечення діяльності Президента України Національного інституту стратегічних досліджень
ГЕСЦЬ Валерій Михайлович	директор Інституту економіки та прогнозування НАН України, Віце-президент НАН України, академік НАН України
ГРАМОТНЄВ Віталій Едуардович	радник Президента України
ГОРДЕЙ Оксана Дмитрівна	доцент кафедри фінансів Національного університету Державної податкової служби України
ЄРМОЛАСВ Андрій Васильович	директор Національного інституту стратегічних досліджень
ЖАЛІЛО Ярослав Анатолійович	перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, Президент Центру антикризових досліджень
ЗРІБНЯК Анатолій Леонідович	заступник керівника Головного управління соціально-економічної політики Адміністрації Президента України

КІНАХ Анатолій Кирилович	народний депутат України, Радник Президента України, Президент Українського союзу промисловців і підприємців
ЛИТВИЦЬКИЙ Валерій Олексійович	керівник групи радників Голови Національного банку України
МАКАРЕНКО Ігор Петрович	директор Інституту еволюційної економіки
МОЛДОВАН Олексій Олександрович	старший консультант відділу економічної та соціальної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень
ОСОВИЙ Григорій Васильович	заступник Голови Федерації професійних спілок України
ПАСХАВЕР Олександр Йосипович	президент Центру економічного розвитку
ПИЦУЛІНА Ольга Миколаївна	завідувач сектору соціальної і демографічної політики відділу економічної та соціальної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень
ПОКРИШКА Дмитро Степанович	завідувач відділу економічної та соціальної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень
ПОЛНАРЬОВ Семен Якович	експерт Центру антикризових досліджень
СУХОРУКОВ Аркадій Ісмаїлович	завідувач відділу економічної безпеки Національного інституту проблем міжнародної безпеки
УСТЕНКО Олег Леонідович	виконавчий директор Міжнародного Фонду Блейзера
ЧЕРЕВИКОВ Євген Леонідович	в. о. завідувача відділу управління економікою Інституту економіки та прогнозування НАН України

Учасники засідання обговорили підсумки макроекономічної динаміки та ознаки пожвавлення української економіки у першому кварталі 2010 р., окреслили «пастки» антикризової політики та ризики для відновлення економічного зростання. У ході обговорення були сформульовані стратегічні орієнтири та механізми реформ на шляху переходу до економіки зростання.

Нижче наводяться тексти виступів, викладені за аудіозаписом та надані учасниками «круглого столу».

ЄРМОЛАЄВ Андрій Васильович
Директор Національного інституту
стратегічних досліджень

Дуже вдячний всім, хто знайшов час і можливість взяти участь у черговому «круглому столі», який проводиться в Національному інституті стратегічних досліджень. Сьогодні в нас розмова з питань економіки. Фахівці Інституту підготували доповідь «Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти».

Хочу зауважити, що після формування нової влади поновились дискусії стосовно оцінок економічного становища в державі. Дуже багато політизованих оцінок з різних сторін, а тому адекватна оцінка ситуації, визначення, які дозволяють більш чітко розуміти ті закономірності й тенденції, які ми маємо на початок 2010 року, є чи не найголовнішим підґрунтям, основою для опрацювання стратегічних цілей економічної політики, важливою складовою власне політики реформ. Переконаний в тому, що істини в остаточній інстанції немає ні в кого: ні у поважних інституцій, ні в окремих експертних груп. Тому лише діалог, обмін матеріалами, дискусії, у тому числі й дискусії, пов'язані з формулюванням пропозицій щодо інструментарію, мені видаються надзвичайно важливими. Закритість тут нікому не допоможе: ні фахівцям, ні владі, яка очікує від наших економістів, експертів зрозумілих, чітких пропозицій.

В першу чергу, будь-яка стратегія реалізується через зрозумілу, адекватну, добре прораховану програму. Проте для її реалізації принципово важливо, щоб програма існувала не лише в напрямках, переліку інструментів та нормотворчих пропозиціях, але і в зрозумілому, чіткому плані дій. Я думаю, саме у цьому поєднанні: програма–стратегія–план, і може бути підготовлена і реалізована нова економічна політика, з важливою складовою – політикою реформ.

Важливий момент, який є викликом для економічної царини, і, зрозуміло, «головним боєм» для влади – криза застарілих моделей так званого «наздоганяючого розвитку». Це пов'язано в першу чергу з тим, що суттєво змінився економічний світ. Економіка сучасних країн за суттю своєю – інноваційна, зміни, оновлення, освоєння нових технологій і зміна укладів відбуваються практично у безперервному режимі. Це означає, що підходи, пов'язані з так званою «наздоганяючою модернізацією», яка спиралася на досить тривалі в часі цикли оновлення, не спрацьовує, тому що відбувається своєрідний феномен «Ахілла і черепахи» – наздогнати постійно оновлювані системи неможливо. Отже, кожна з національних економік, які бажають потрапити до передової

групи країн, які мають високу конкурентоспроможність, шукає власні шляхи випереджальної модернізації. Ці дискусії відбуваються практично на всіх інтелектуальних майданчиках країн нової «двадцятки». Йде пошук в Китаї, Індії, серйозно дискутуються питання збереження і підвищення конкурентоспроможності навіть в країнах, які увійшли до складу Євросоюзу. Я думаю, що це серйозна теоретична і практична проблема і для фахівців в царині економіки в Україні. Оскільки зберігати попередній підхід на основі формального технологічного оновлення – це, фактично, зберігати стратегічне відставання, яке ми маємо, на жаль, за останнє десятиріччя, і яке зберігається й дотепер.

Ще один аспект, який має також і методологічне, і практичне значення. Світ поступово переходить до нової якісної фази формування глобальних кластерів. Фактично, йдеться про виробничі, енергетичні, комунікаційні комплекси, де домінує транснаціональний капітал. Україна постійно опиняється під тиском різних пропозицій і проєктів, які насправді продукуються уже сформованими потужними комплексами, за лаштунками яких стоять цілі групи транснаціональних компаній. Напрацювання власного бачення, власного проектування участі українського капіталу, українських активів в глобальних кластерах, бачення участі, з точки зору національних інтересів, мені видається надзвичайно важливою проблемою як з теоретичної, так і практичної точки зору.

ЖАЛІЛО Ярослав Анатолійович
Перший заступник директора Національного
інституту стратегічних досліджень,
президент Центру антикризових досліджень

Певні ознаки економічного пожвавлення, відзначені в Україні у I кварталі 2010 року, викликали пожвавлення і в експертному й політичному середовищі. Чи можна стверджувати, що низхідна та депресійна фази циклу змінилися на висхідну? Наскільки стійкими є тенденції пожвавлення? Яким буде їхній ефект – для рівня доходів громадян, бюджету, фінансової стабільності? Що, зрештою, має робити, і чи має взагалі, держава, аби досягти усталення позитивних тенденцій?

Аби відповісти на наведені запитання, маємо, насамперед, встановити природу позитивної динаміки початку 2010 року. На жаль, доводиться констатувати, що, як свого часу кризові явища, так і нинішнє пожвавлення, започатковуються насамперед зовнішніми чинниками – ознакам «одужання» світової економіки, зростання цін на металопродукцію і сировинні ресурси, що сприяло збільшенню вартісних обсягів товарного експорту України, який став головним рушієм позитивної

економічної динаміки в промисловості в I кварталі 2010 року. Найбільшого приросту промислового виробництва досягнуто в експортоорієнтованих галузях переробної промисловості: хімічній та нафтохімічній промисловості, металургії, машинобудуванні.

Між тим, в секторах, пов'язаних із внутрішнім попитом, – харчовій та легкій промисловості, динаміка відновлення надзвичайно повільна. Через затяжний спад у будівництві виробництво будматеріалів залишилось єдиною галуззю, в якій у 2010 р. зафіксовано скорочення обсягів реалізації.

Триваючу економічну депресію засвідчують оборот роздрібної торгівлі, який за січень–березень порівняно з відповідним періодом 2009 р. зменшився на 2,6 %, та фізичний обсяг оптового товарообороту, що збільшився лише на 2,1 %. Депресивною ознакою є й зростання імпорту лише на 1,1 %.

Становище – досить очікуване. Як ми й прогнозували, спонтанне післякризове відновлення економіки може відбуватися лише на підґрунті відновлення колишньої моделі економіки, орієнтованої на експорт низкотехнологічних і сировинних ресурсів. Вже в середньостроковому періоді здатність України конкурувати з оновленими кризою зростаючими економіками видається вельми проблематичною, відтак ефект подібного пожвавлення може швидко зійти нанівець. Поліпшення торговельної співпраці з РФ та зниження ціни газу можуть пом'якшити цю проблему, проте – не вирішити її.

Те, наскільки генеровані ззовні позитивні тенденції спроможні перерости в стійке пожвавлення національної економіки, залежить від її сприйнятливості до чинників зростання. Йдеться про те, наскільки ефект зростання доходів експортерів поширяться на інші сектори економіки, наскільки готовим буде відреагувати на зростання попиту національне виробництво, наскільки ефективно спрацюють відповідні монетарні мультиплікатори тощо.

Варто наголосити, що в докризовий період макроекономічне середовище – йдеться про грошово–кредитну та фіскальну політику – було орієнтоване не на захоплення економічного зростання, а, швидше, на гальмування його темпів з метою збереження стабільності економіки. Не поліпшив ситуації й кризовий період, якому була притаманна концентрація на «пожежному» вирішенні завдань макростабілізації.

Як наслідок, сьогодні в економіці України сформувалася низка «депресивних пасток», які стають на заваді відновленню стійкого економічного зростання, обмежують можливості адаптації до структурних змін, що відбуваються в світовій економіці, та сприйняття позитивних антидепресійних чинників, як тих, що надходять від світової економіки, так і тих, які пов'язані з відновленням чинників зростання на вітчизняному рівні.

Значна немонетарна складова інфляції обумовлює неефективність обмеження грошової пропозиції в антиінфляційних цілях, проте вони відіграють свою гальмівну роль.

Застосування адміністративних важелів стримування цін спричиняє накопичення цінових диспропорцій, перешкоджаючи розвиткові та реструктуризації окремих галузей.

Нарощування грошової маси стримується через високу ймовірність її неефективного розподілу в умовах «замороженого» кредитного каналу.

Розширення грошової пропозиції без відповідного нарощування пропозиції товарів та створення привабливих фінансових інструментів для вкладання заощаджень зумовлює перетікання гривневих ресурсів на валютний ринок.

Сконцентрувавши ліквідні ресурси, банківська система суттєво зменшила фінансову підтримку реального сектора економіки, зосередившись на подоланні власних проблем.

Замість належного фінансування реального сектору економіки, банківська система України втягнута в фінансування дефіциту бюджету.

Через загострення суперечності між фіскальною та грошово-кредитною політиками зберігається недосконалість дії емісійного механізму, в якому значну фактичну роль відіграє уряд.

Суттєве боргове навантаження посилює залежність банківської системи від валютної політики і стану зовнішніх ринків капіталу, відтягує значні ресурси на обслуговування зовнішніх боргів та обмежує активізацію кредитної діяльності банків.

Розбалансованість державних фінансів суттєво погіршує очікування суб'єктів господарювання та населення, а саме – інфляційні очікування через високу ймовірність емісійного фінансування частини дефіциту бюджету, а також очікування проведення жорсткої фіскальної політики, спрямованої на посилення тиску на корпоративний сектор, що охолоджує інтерес інвесторів до економіки України.

Податкова політика в останні роки розглядається виключно як інструмент мобілізації доходів до бюджету, тоді як її регуляторний потенціал був практично не задіяним

Таким чином, постає нагальне завдання формування в Україні «економіки зростання» – нової економічної моделі, в основі розвитку якої повинні лежати цілеспрямований розвиток внутрішнього попиту, а також модифікація участі України в міжнародному поділі праці з виходом на зовнішні ринки з більш технологічною, адекватною наявному виробничому і людському потенціалу продукцією.

Цільові орієнтири формування сприйнятливості економіки до позитивного впливу чинників економічного зростання вимагатимуть

подолання «депресивних пасток», які сформувалися в останні роки в грошово–кредитній політиці України. Йдеться про необхідність ухвалення пакету регуляторних рішень, які мають відкрити шлях якісному поліпшенню керованості грошово–кредитною сферою на засадах максимального використання ринкових фінансових інструментів та потенціалу конкуренції на ринку банківських послуг з метою максимальної задоволеності потреб суб'єктів господарювання у фінансових ресурсах.

Стратегічними цілями реформування сектору державних фінансів мають стати формування сприятливого фіскального простору для бізнесу, ефективної та децентралізованої системи державних видатків та фінансово потужного уряду:

Вектор, навіть непопулярних, реформ має бути спрямований на послідовне інтегральне залучення людського капіталу нації в економічні процеси та встановлення на основі цього чіткого зв'язку між економічними та соціальними результатами розвитку. Ефективне використання трудового потенціалу вимагає концентрації зусиль навколо динамічного підвищення продуктивності праці, відтак – розвитку реального сектору економіки на основі його модернізації та оновлення основного капіталу.

Надання тенденціям економічного пошквалювання інвестиційного вектору, який спроможний закласти підвалини стійкого довгострокового економічного зростання, вимагає цілеспрямованої інвестиційної політики, яка б сприяла зміцненню процесів генерування інвестиційних ресурсів в Україні, концентрації їх використання на пріоритетах, які сприяють максимально ефективній модернізації економіки відповідно до викликів, що постають у післякризовий період у світовій економіці, збільшенню частки інвестиційного спрямування наявних доходів суб'єктів господарювання, громадян, держави.

Високий рівень відкритості української економіки, який об'єктивно склався, виходячи з особливостей національного господарського комплексу, обумовлює необхідність максимального врахування цієї відкритості при формуванні політики економічного зростання. Йдеться насамперед про необхідність досягнення вищого рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки в сфері зовнішньоекономічної діяльності та максимальне використання потенціалу зростання попиту на зовнішніх ринках для ресурсного забезпечення модернізації національної економіки.

ЛИТВИЦЬКИЙ Валерій Олексійович
Керівник групи радників Голови
Національного банку України

Мені здається, це правильний вибір – ідентифікація стану економіки. Якщо під депресією розуміти те, що розуміє більшість макроекономістів, тобто декілька років рецесії, то, на щастя, нам вдалося уникнути депресії. Я погоджуюся з Я. А. Жалілом, що це пожвавлення – не підйом, не експансія, не пік, не контракція, не «дно». Але, з іншого боку, це теж, на мою думку, може бути темою дискусії, оскільки практично у нас є статистика за галузями, які створюють тільки 50 % ВВП. Будь-які інші оцінки стану економіки у I кварталі можуть бути тільки експертними. Тому я вітаю «мужність» представників уряду, які вже називають цифру зростання за I квартал, а деякі мої колеги навіть у березні називали, коли по жодній з галузей реального сектора статистики не було.

Я особисто додержуюся позиції більш стриманої. У нас немає офіційних оцінок Держкомстату, і ми не можемо сказати, які параметри пожвавлення у I кварталі. Але деякі речі ми можемо сказати, і від деяких спокус і помилок я хотів би застерегти.

Перше. Ясно, що галузі реального сектора, які створюють 38 % ВВП, розвиваються або у двозначному вимірі, або їхнє зростання в рази перевищує відповідні показники минулого року. Я маю на увазі промисловість, двозначний вимір 10,8 %, я маю на увазі транспорт – 16,1 % і сільське господарство – 5,3 %. Сектор оптової торгівлі дав позитивну динаміку – а це 80 % взагалі всієї торгівлі. Проте є дві галузі, які взагалі «риють дно», принаймні одна з них – інвестиційноутворююча – я маю на увазі, звичайно, будівництво – «мінус» 21,4 %. Це – новий максимум спаду на додаток до того, який був минулого року. І це кореспондує зі спадом інвестицій – на 41,5 %. Здається, так само і в Росії. Практично інвестиції вже декілька років перебувають в «анабіозі». Тому надійні прогнози на поточний рік давати теж важко, адже ми не знаємо, коли інвестиції вийдуть з цієї «сплячки».

Друга галузь, яка теж у спаді – це роздрібна торгівля. Вона є другим «крилом» економічного зростання – споживання. Торгівля, правда, має спад невеликий, але все одно це свідчить про те, що реанімація споживчого попиту не відбулася. Навіть з огляду на те, що реальні доходи за I квартал зросли, що приємно, але, разом з тим, я б не сказав, що інфляція така низька, що можна надійно розраховувати на цей драйвер.

Тому по 50 % галузей, які створюють ВВП, можна сказати, що у I кварталі був «плюс». Я тільки не беруся сказати, який є цей «плюс». Тому що невідома статистика по фінансовому сектору, невідома статис-

тика по чистих податках на продукти. Наприклад, по січню попередньо була одна інформація, а потім виявилось, що зібрали дещо наперед і виявилось, що у січні внесок за статтею «чисті податки» є дуже великим. Невідома статистика за статтею «операції з нерухомістю» і за іншими статтями. Тому давайте запропонуємо такий погляд на ситуацію: рецесія не закінчилася, криза не закінчилася, «крига скресла», але криза не зникла. Принаймні, рецесію я би особисто не оголошував закінченою ще через одну причину: важко ідентифікувати масштаб зростання ВВП у I кварталі з огляду на так званий «ефект відскоку», або ж статистичного «вибуху» у зв'язку з дуже низькою базою порівняння. Ніхто не наважиться сказати, скільки у тому зростанні ВВП, яке, сподіваюсь, озвучать за місяць–два, становитиме внесок фактору, пов'язаного з низькою базою порівняння.

Тому я пропоную визнати, що у I кварталі цього року фаза поживлення, дійсно, є вперше за 15 місяців. В I кварталі динаміка ВВП є позитивною у річному вимірі, тобто квартал до кварталу. Всі попередні квартали були «мінусовими». Так, можна сказати, що, починаючи з II кварталу минулого року, порівняння кварталу до кварталу давало позитивну динаміку. Тобто міжквартальна позитивна динаміка була на рівні 2–3 %. Але цього розмаху не вистачило для того, щоб компенсувати першоквартальний спад 2009 року і спад IV кварталу 2008 року. Рік було закінчено на позначці «мінус» 15,1 %. В Сполучених Штатах ситуація така, що IV квартал минулого року теж був «плюс» 1 % до IV кварталу попереднього року. Але по року США закінчили «мінус» 2,4 %. І ніхто не оголосив там рецесію закінченою. Тому я пропоную триматися такої позиції: якщо і у II кварталі, коли ефект бази порівняння буде меншим, два квартали поспіль буде позитивна динаміка, то на межі II і III кварталів ми можемо говорити про початок трансформації фази поживлення у легкий підйом. По року я сподіваюся на більш-менш реалістичний прогноз 3–4 %. Але для цього треба буде задіяти додаткові фактори і зняти перепони, які все ще існують.

Розмова про те, чи закінчилася криза, повертає нас до одного з «круглих столів», який тут відбувся. І спроб виявити ідентифікатори цієї кризи, з'ясувати, що таке криза і що таке рецесія. Йдеться не тільки про відновлення обсягів 2008 року. Можливо, ми їх і не відновимо так швидко. Як і обсяги 1990–го року. Можливо, й не все треба відновлювати. Але треба відновлювати стан з дефіцитом бюджету, який був у 2007 році. Треба відновлювати фундаментальні чинники курсової стабільності, а не тільки ситуативної, не тільки пов'язаної з «апаратом штучного дихання», яким є ресурси Міжнародного валютного фонду і світових організацій.

До вирішення проблем фінансової консолідації, довготермінової курсової стабільності, відновлення інвестиційної активності говорити про закінчення кризи було б передчасно.

Я запропонував свій стислий погляд на ті речі, які необхідно зробити. Не думаю, що висловив щось нове. Я намагався, так би мовити, «підставити плече» до тези про те, що, на жаль, драйвером у нас зараз є лише експорт. Нам слід скористатися тим шансом, що є глобальне відновлення економіки, і можливістю відновлення зовнішнього попиту. Якщо два роки тому нас турбувала тема «декапінгу», тобто як би відійти від країн, які перебувають у спаді, то сьогодні нас вже має турбувати проблема «рекапінгу» – як вписатися у поліпшення світової кон'юнктури. По-друге, поки не буде подолана інвестиційна криза і поки буде таким «анемічним» споживання, розраховувати на стабільне перетворення фази поживлення на підйом дуже важко.

У зв'язку з цим, у сфері кредитування, думаю, нам треба звернути увагу на такі речі. У нас зростають монетарна база, монетарна маса, мультиплікатори. Все це у порівнянні з відповідним періодом минулого року виглядає оптимістично. Але по кредитуванню на 27 квітня у нас приріст лише на 0,5 %. Правда, минулого року у цей період був «мінус» 1,5 %. Приріст – десь три мільярди за ці дні квітня. А в січні–лютому був спад на 10 мільярдів гривень. Тому сказати, що кредитування реанімовано, ми не можемо. Звичайно, була відповідна процентна політика. Були спроби через постанову № 47 якусь лібералізацію зробити. Звичайно, ми розраховуємо на зниження інфляції, яке дозволить оптимізувати надалі процентну політику. Але без відновлення реального сектору, без посилення його можливості брати кредити, їх обслуговувати і віддавати, розраховувати на те, що кредитування стане достатнім ресурсом для відновлення, дуже важко.

На завершення хочу висловити надію, що наше обговорення дасть можливість Центральному банку знайти свої важелі і інструменти для того, щоб посилити його внесок у подолання кризи. Користуючись нагодою, хочу запевнити, що Центральний банк робитиме все необхідне для того, щоби допомогти формувати і стратегічну, і тактичну лінію Президента.

КІНАХ Анатолій Кирилович
Народний депутат України, Радник Президента України,
Президент Українського союзу промисловців і підприємців

Тема, яка сьогодні розглядається на нашому «круглому столі», безумовно, є однією з найважливіших і найактуальніших. Я хотів би особливо підкреслити, що за змістом, причинами глибока соціально–

економічна криза в Україні і її наслідки суттєво відрізняються від того, що відбувалося, особливо в період 2008–2009 років, в інших державах. В Україні поєдналися декілька дуже негативних факторів, дуже великих ризиків.

По–перше, це, безумовно, погіршення загальної кон’юнктури на європейських, світових ринках. А Україна – це експортоорієнтована держава, і в останній період близько 47–52 % ВВП формують експортери.

Але до цього фактору, достатньо ризикованого, додалися внутрішні, які стосуються глибокої системної кризи інститутів влади, які, особливо в кризовий період, не змогли об’єднати політичну волю, інтелект, ресурси, кадри з тим, щоби ефективно задіяти пакети антикризових заходів. До цього, безумовно, додалося те, що Україна суттєво відстає від якості результатів тих необхідних структурних реформ, які проходять у всьому світі, включаючи Європу, держави пострадянського простору.

Всі ці фактори, на жаль, дали дуже негативні наслідки, і 2009 рік Україна закінчила з найгіршими показниками соціально–економічного розвитку серед країн Європи і більшості держав СНД. Я не буду повторювати показники, вони відомі, починаючи з падіння ВВП більш, ніж на 15 %, зростання майже втричі державного внутрішнього і зовнішнього боргів, включаючи гарантований, різке зниження і без того низької платоспроможності громадян України. Все це сьогодні, безумовно, суттєво впливає на поточний стан справ. Цілком поділяю думку, висловлену і в основній доповіді, і у виступах, що показники I кварталу – це ще не ті результати, які можна характеризувати, як пожвавлення, незворотній вихід з кризи. Адже, однозначно, спрацьовує дуже низька база порівнянь до I кварталу 2009 року. Хочу нагадати, у 2009 році у цей період падіння ВВП склало більш, ніж 20 %, а обсягів виробництва десь на 30–31 %. Тобто, ми компенсували тільки невелику частку того падіння, яке відбулося в Україні в аналогічний період.

Виходячи з таких висновків, необхідно формувати дуже чіткі системні заходи. В кожному антикризовому заході повинна бути частка антикризових реформ – спроба роз’єднати ці напрямки, тобто теза – спочатку стабільність, а потім структурні реформи, на наш погляд, призведе до дуже негативних результатів, втрати динаміки, можливостей і чергового етапу відсутності результатів дуже необхідних нам структурних реформ.

Виходячи з цього висновку, я коротко хотів би сформулювати наш погляд на ті дії, які необхідні вже сьогодні, в тому числі у середньостроковій перспективі. Ці висновки напрацьовані експертами, в тому числі асоціацій, об’єднань бізнесу України – промисловців, підприємців – які спираються на постійну співпрацю з відповідними структурами, включаючи аналітичні центри.

Ми розуміємо, наскільки інерційні процеси, необхідний час, щоб відновити темпи, динаміку інвестицій в основний капітал, залучення зовнішніх інвестицій, відновити частку розвитку в складі державного, місцевих бюджетів. Тому в першу чергу необхідно спрямувати зусилля на тих напрямках, які не вимагають великих фінансових, матеріальних ресурсів, але можуть дати достатньо серйозні результати. Наприклад, подолання тіньової економіки і її корупційної складової. Це проблеми безпрецедентних масштабів корупції в системі державних закупівель, а зараз цей рівень зростає, у зв'язку з тим, що прийнятий бюджет. Друга величезна частка – це корупція в системі так званих державних послуг – в рамках регуляторної, дозвільної політики, ліцензування, сертифікації. Там також зосереджені величезні ресурси, які знаходяться за межами бюджету і інтересів розвитку держави. Слід згадати також питання контрабанди, проблеми земельних відносин тощо.

Другий напрям зусиль необхідно сконцентрувати на питаннях, які стосуються розвитку малого і середнього бізнесу. Це питання має для України принципове не тільки соціально-економічне, але й суспільне значення, бо в останній період, по суті, відбувалося знищення слабких паростків середнього класу, який так довго формувався в Україні. А середній клас – це платоспроможний попит, активна громадянська позиція, можливість формувати ефективний діалог між державою і суспільством і впливати на якість державної політики. Ми будемо працювати, об'єднуючи зусилля, щоби були не тільки чіткі позиції, але й конкретні дії – що стосується розвитку підприємництва в Україні, особливо підприємців малого бізнесу, підприємців-фізичних осіб. Ці заходи повинні бути дуже швидкими, особливо, що стосується регуляторної політики, принципу «єдиного вікна», питань доступу до стартового капіталу, зниження рівня «державного рекету» від численних перевірок тощо.

Наступний напрям – відновлення доступу до кредитних ресурсів. Ми розуміємо, наскільки це серйозно, бо без відновлення на ринкових умовах доступу до кредитних ресурсів як громадян, так і суб'єктів господарювання, зростання не буде. Це ми повинні розуміти чітко. Розуміючи, наскільки ця проблема складна, ми очікуємо, що уряд, Кабінет Міністрів України і Національний банк оголосять свої спільні дії в контексті вирішення цього завдання. Воно не може бути вирішено одноосібно – тільки Національним банком, чи тільки урядом, чи тільки парламентом, чи Президентом. Така програма дій, на жаль, відсутня на даному етапі, хоча ми впевнені – вона дуже потрібна. Вона повинна охоплювати, на наш погляд, всі напрямки, які можливі на даному етапі, починаючи із напрацьованих методів зниження вартості кредитних ресурсів через бюджетну підтримку.

Хотів би в присутності представників Національного банку сказати, що промисловці, підприємці, експерти підтримують Постанову Національного банку № 47, і ми бажаємо вам волі і витримки залишити її діючою, незважаючи на відповідні позиції наших міжнародних партнерів. Адже система рефінансування повинна передбачати відповідні результати у сфері кредитування реального сектору економіки, особливо за пріоритетами, які важливі для розвитку економіки та структурних реформ. Це тільки перший крок, практику треба поглиблювати, робити все, щоб доступ до кредитних ресурсів передбачав не збільшення частки споживання, а збільшення частки ресурсів розвитку.

Ми також очікуємо від влади, і готові надавати пропозиції, що необхідно зробити, щоб поступово відновити довіру населення, вкладників до банківської системи. Це повинні бути чіткі політичні кроки, звернення, конкретні механізми, відповідні гарантії, відповідні дії щодо відновлення доступу громадян до їх депозитних рахунків. Суспільство повинно бачити реальні дії держави щодо відновлення довіри до банківської системи в цілому, це той ресурс, який для нас життєво необхідний, і це треба робити також негайно, спираючись на зростання політичної і суспільно-політичної стабільності в державі.

Питання інвестиційної політики. Я тут жартував інколи в дискусіях, що я мрію про той період, коли Уряд і ми всі разом 23 години на добу думатимемо, як покращити інвестиційний клімат для національних і іноземних інвесторів, а годину на добу – як збільшити державний борг за рахунок залучення зовнішніх джерел. Те, що принципово і актуально для нас, це питання залучення, по-перше, власних ресурсів, починаючи з ресурсів населення, і по-друге, залучення зовнішніх приватних інвестицій. В цьому ми бачимо перспективу, яка для нас має принципове значення.

Відновлення інвестування економіки, включаючи внутрішні інвестиції – це для нас одне із найпринциповіших питань. Тут існує багато методів, пропозицій, частина їх є в доповіді. Інституту. Наприклад, ми однозначно підтримуємо думку про те, що треба чітко задіяти механізм прискореної амортизації основних фондів, стимулювати реінвестування в розвиток, чіткі стимули реалізації інноваційних проектів (особливо у сферах енергозбереження, енергоефективності), стимулювати для збільшення інвестиційного імпорту, який не виробляється і скоро не вироблятиметься в Україні, для модернізації основних фондів. Все це повинно бути взяте на озброєння, не декларативно, а знаходити своє місце в структурі державного бюджету, відповідних нормативних і законодавчих рішеннях.

І на завершення. Я впевнений в тому, що зараз, як ніколи, треба змінити нашу риторику, державну ідеологію щодо системи соціального

захисту, в комплексі з відновленням дій щодо пенсійної реформи. Як приклад, іде дискусія: підвищувати ціни на газ для населення, тарифи, чи не підвищувати. У нас зараз склалася ситуація, коли рівень платоспроможності населення такий, що в 2010 році таких серйозних кроків робити не можна, бо ми тільки погіршимо ситуацію. Проте сьогодні вже треба готуватись до незворотного зміну масштабу цін і тарифів. Треба робити це системно і комплексно. І сьогодні нам вже треба напрацьовувати напрямки адресного соціального захисту. Робити це спокійно, роз'яснюючи суспільству, навіщо це потрібно. В час, коли вже на основі техніко-економічних, фінансових розрахунків ми будемо виходити на інший масштаб цін і тарифів, ми повинні бути готові задіяти перші напрями адресного соціального захисту, пом'якшити удар, який можливий для незахищених верств населення, й надалі, вже з урахуванням диференціації доходів, відпрацьовувати політику соціального захисту. Це треба розпочинати негайно, знову ж, в комплексі з антикризовими заходами, інакше буде втрата часу, динаміки.

Цілком погоджуюсь з висновком, що більшість розвинених країн світу – не просто наші партнери – це наші конкуренти, вони розглядають кризу, світову в тому числі, не лише як поглиблення існуючих проблем, а, в першу чергу, як нові можливості, стимули для підвищення конкурентоспроможності, і, відповідно, набуття більш потужних позицій для конкуренції, яка панувала і пануватиме на світових ринках. Тому я б дуже хотів, щоб ми в Україні у посткризовий період також розглядали його з точки зору нових можливостей, напрямків розвитку конкурентоспроможності.

ЖАЛІЛО Я А.:

Дійсно, ми завжди намагаємося збирати за цим круглим столом носіїв різних поглядів на ті проблеми, які ми обговорюємо, тому що усвідомлюємо усю системність і комплексність цих проблем. У нас присутні представники і офіційних органів влади, і Національного банку, і сторони роботодавців, і сторони професійних спілок, наукової спільноти. Ми також запрошували представників уряду – очевидно, щось завадило прийти представникам Міністерства фінансів і Міністерства економіки.

ПАСХАВЕР Олександр Йосипович **Президент Центру економічного розвитку**

Я бы хотел остановиться на опасностях, которые подстерегают реформы. Я участвую сейчас в этом процессе и вижу изнутри, как идет процесс подготовки реформ. Поэтому, соответственно, мне нет смысла

говорить об их необходимости, неизбежности и системности. Хочу предложить три тезиса.

Первое. Невозможно провести тяжелые, болезненные реформы в неконсолидированном обществе. Мы знаем, что очень трудно их проводить в обществе, которое имеет различные, я бы сказал, конфликтные системы ценностей. Осознавая это, первые два Президента Украины делали все для того, чтобы этот конфликт был потушен. Характеристикой этого является то, что их предвыборный образ и их реальная деятельность существенно отличались – они сдвигались в процессе реальной деятельности к Центру.

Два следующих Президента этого не делают, они представляют свой электорат, свои систему ценностей. Уже сейчас, после 70 дней, можно говорить о полной симметрии действий – каждому действию нынешнего Президента можно найти полный аналог в деятельности Президента В. Ющенко. В этом нет ничего необычного, что они представляют свой электорат. Первые два Президента в каком-то смысле обманывали свой электорат. В этом смысле Президент В. Янукович является наследником не Президента Л. Кучмы, а Президента В. Ющенко – по принципу поведения.

Я хочу сказать, что в неконсолидированном обществе реформы не пройдут. Более того, чем более неконсолидированное общество, тем более сильную, независимо от политики, мы будем иметь деградацию экономики. Это очень важно, это такая связь, которая, возможно, не осознается, но мы не получим принципиальных, болезненных изменений без консолидированного общества.

Вторая опасность заключается в том, что такого рода реформы возможны только при наличии доверия к власти. Доверие к власти обеспечивается и самой конструкцией реформ, то есть обеспечением минимальной болезненности. Поэтому я не доверяю термину «болезненные реформы», «непопулярные реформы». Считаю, что это – признание непродуманности конструкции реформ. Когда вы тщательно обдумываете социальные «амортизаторы», они не такие уж болезненные и непопулярные. Главное – последовательность реформ. В качестве примера хочу привести Грузию, которая в первую очередь осуществила два важнейших системных изменения: искоренение коррупции и дерегуляцию. Как результат, по рейтинговым оценкам, они ошеломляют своим прогрессом. Это взаимосвязанные проблемы – дерегуляция и искоренение коррупции. Но Грузия нам показывает, что это реалистично. С этого надо начинать, тогда отношение к другим реформам будет совершенно иным, тогда будет доверие.

И, наконец, третье – это запланированная неудача реформ при их бюрократизации. Я вижу, как идет процесс бюрократизации. Системные

реформы (болезненное изменение статус–кво) никогда не осуществляются на общественных началах. Что значит «на общественных началах»? Это поручение замминистра, который, в свою очередь, поручает начальнику департамента в соответствующем ведомстве, как результат, создается некий документ, который неизвестно кто будет осуществлять, и все это сходит «на нет». Почему? Потому что по отношению к любому виду экономической деятельности существует социальная сеть, которая «шкурно» заинтересована в сохранении статус–кво. Она не имеет центра, поэтому с ней очень трудно бороться. Именно поэтому необходимо очень жесткое давление, которое обеспечивается некоторыми приемами, основные из которых я перечислю:

Во–первых, персональная политическая ответственность какого–то популярного лица, которое берется за ту или другую реформу. Оно имеет перед обществом ответственность, называет срок этой реформы, именно оно должно готовить соответствующие документы (а не неизвестно какие комиссии).

Во–вторых, у этого лица (назовем его условно комиссаром) есть некая структура, независимая от реформируемых государственных ведомств, которая не просто независима, но и дает прямой контакт с высшей властью в стране.

В–третьих, независимое финансирование – отдельная строка в бюджете на осуществление той или иной реформы. Это цена этой реформы.

В–четвертых, защитить реформы может закон, в котором зафиксированы все три вышеперечисленные особенности.

Например, Президент США Барак Обама сумел «пробить» реформу сферы здравоохранения. В законопроекте этой реформы уже заложены те средства, которые будут потрачены на эту реформу, и срок, в течение которого она будет осуществлена. В отношении любой реформы это абсолютно необходимо.

Я бы хотел привести еще один пример: тяжелая реформа массовой приватизации в Украине, шла тем путем, который я описал: создание специальной структуры, принятие закона о реформе, относительная независимость, отдельное финансирование, «выход» на первых лиц государства. Таким образом массовая приватизация в Украине была осуществлена. Не нам сейчас оценивать: удачна она или нет. Я думаю, в экономическом плане она очень удачна, а в социальном – очень неудачна. Но она была осуществлена.

ГЕСЦЬ Валерій Михайлович
Директор Інституту економіки та прогнозування
НАН України, Віце-президент НАН України,
академік НАН України

Я хочу подискутувати з О. Й. Пасхавером з тих питань, які він поставив: щодо успішності реформ і регуляторних дій. Пропоную вашій увазі цікаву табличку, в якій виведені світові рейтинги країн, які проводили регуляторну політику, успішно і не успішно. Я посилатимусь на три країни за десятьма характеристиками – це Естонія, Польща і Росія. Естонія – на 24-ому місці, спад економіки – майже «мінус» 15 %. Польща – на 72-ому місці. Зростання економіки – майже «плюс» 2 %. Росія, за різними характеристиками, майже на 120-ому місці. Спад економіки – «мінус» 8 %. Немає прямої залежності, коли відбувається криза.

ПАСХАВЕР О. Й.:

А по урвню ВВП на душу населення? Прямая зависимость!

ГЕСЦЬ В. М.:

Нічого подібного. Польща під час своїх реформ сформувала внутрішню орієнтацію на ринок, а Естонія і Росія були зовнішньо залежні.

ГЕСЦЬ В. М.:

Тепер стосовно України. Я хочу попросити колег при оцінці того, закінчилася чи ні депресія, чи це «напівцикл», чи «надцикл», звернути увагу на цікавий графік порівняльної залежності динаміки валового внутрішнього продукту України, глобальних цін на сталь і політичних уподобань урядів. Так от, повна кореляція досягнута не з політичними уподобаннями, про що говорив О. Й. Пасхавер, а із зовнішнім фактором. З 2002 року по 2010 рік – повна залежність. Тому не хвилюйтесь: прогноз світових цін на сталь до кінця року прекрасний, динаміка ВВП буде чудовою. Але, чи буде далі все те, про що ми говоримо і хотіли б говорити?

Далі. Візьмемо показник інфляції і дії наших виробників. Я ставлю перед поважною аудиторією питання: у мене є показник операційної рентабельності 2008–2009 років. Весь 2009 рік рентабельність вище 3,6 % не піднімалася. А, якщо брати окремо, то хімія, металургія і металообробка за підсумками мали «мінус» за рентабельністю. Постає за-

питання: а в 2010 році що робитиме наш товаровиробник для того, аби зберегти свою діяльність? Він підніме ціни і нічого іншого не зробить. Інакше збанкрутує і закриється.

Якщо далі ми будемо притримуватися такої логіки, то динаміка буде більш високою. А якщо логіку розвитку економічних подій і економічної активності ми заперечуватимемо своїми діями – я маю на увазі ті «тонкі» механізми, про які ми говорили – нічого не вийде. До чого я це все кажу? Сьогодні економіка у більшості своїх складових поки що реагує на ціни. До цін вона вже почала звикати, реагувати і діяти. А щодо всього іншого, то вона або «вмикає» «тонку настройку», або ні. Виникають надзвичайної складності завдання: яким чином налагоджувати все те, про що ми маємо сьогодні говорити.

Якщо уважно подивитися на наведену мною на початку динаміку, є цікава закономірність. 2006–го року динаміка ВВП залишалася на досить високому рівні, а коливання цін мало одного разу спад, одного разу підйом. Загальна динаміка у цей короткий період збереглася. Чому? Втрутився ще один зовнішній фактор. Це наші масові запозичення за кордоном корпоративного і банківського секторів, які сформували нашу надзалежність. Доповідаю, що загальне відношення зовнішнього боргу (державного і приватного) в 2009 році до ВВП склало 90 %, а відношення зовнішнього боргу до експорту – 204 %. Постає дуже важливе запитання. Якщо врахувати оцінки наших зовнішніх і внутрішніх запозичень, які ми хочемо зараз зробити, куди вони нас виведуть? Що відбудеться на внутрішньому ринку, фінансовому і так далі...? І чи перейдемо ми критичну межу державних зобов'язань? За нашими оцінками, критична межа державних зобов'язань за нашого стану економіки – 35 %. Якщо ми з 35 % перескочимо до рівня 40 %, то вважатимемо, що ми увійшли у фазу турбулентності, де можуть виникати будь-які ризики. Тому у цій позиції зовнішній фактор працюватиме на негатив, а ціновий – на позитив.

Надалі втручатиметься наступний фактор, на який я хочу звернути увагу. За період, про який йде мова, у зовнішньоторговельному обороті у нас виникла цікава ситуація: політично ми декларували «Drang nach Westen», а економічно відбувся похід «Drang nach Osten». Питома вага експорту на Захід за цей період впала на 10 відсоткових пунктів, а питома вага торгівлі на Схід – на 12 відсоткових пунктів зросла. Якщо подивитися на прогнози багатьох організацій (Міжнародного валютного фонду, Світового Банку, ООН і так далі), то на східному напрямку очікують 5–8 % зростання, а на західному – 1,5 %. На східному напрямку, у даному випадку йдеться про Китай, Індію тощо, прогнозуються високі рівні економічного зростання. Якщо ми знаходимо і даємо підтримку

цьому рухові – це може бути один сценарій, який підкріплює те, про що ми говоримо, якщо гальмуватимемо і не знатимемо, яким чином розширити нашу присутність на ринках, скажімо, ШОС, ці можливості втратимо.

Надзвичайно важливий момент, який нам потрібно у глобальному плані влаштувати. Це надвисока ліквідність валюти на світових ринках і неможливість її масово використати сьогодні на території Сполучених Штатів. Зараз вони піднімуть долар, а тоді – опустять нашу валюту. І для цього є всі підстави, бо ми на внутрішній ринок сьогодні масово допускаємо нерезидентів. Виникають надзвичайної складності завдання: яким чином сьогодні цей потік відрегулювати, які зібрати податки. Може, вже давно слід говорити про податок на цей потік, як інколи вже говорять у світі?

Отже, у контексті глобальних потоків і вихорів, у який ми потрапили, слід вибудувати свій власний сценарій реформ. Я вже наводив приклад, що можна мати низькі місця у різноманітних рейтингах, але мати при цьому зовсім іншу ситуацію в економіці, адже вона влаштована макроекономічно правильно в глобальний економічний простір.

Таким чином, зміст реформ немовби розпадається: спочатку треба бачити те, що може нас «змити», або ж підняти, і в цьому віднайти своє місце. А потім вже – побудова тонких механізмів всіх цих речей, які взаємопов'язані. І першу частину потрібно зробити протягом 2010–2011 років, а на наступні роки перенести побудову механізмів. Адже пенсійна реформа вимагає коштів і часу, реформа охорони здоров'я вимагає надзвичайних коштів, реформа ЖКГ – так само. І, хоча всі ці реформи на часі, але, як не намагалися попередні уряди, зокрема, реформувати ЖКГ, нічого з цього не вийшло.

ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.:

Я хотів би підтримати Вашу заяву про різку зміну трендів. Вчора ми обговорювали ініціативу уряду дозволити пом'якшити резервні вимоги для валютного кредитування. Які практичні наслідки це матиме? Це додатковий приплив в Україну позичкового капіталу. Як і капітал фізичних осіб, нерезидентів, він швидко приходить, і швидко тікає. Вірно сказано, що, коли ми лібералізуємо резервні вимоги, а, може, і взагалі резерви скасуємо, сюди піде приплив капіталу. Ще й С. Л. Тігіпко просить 20 мільярдів за програмою EFF, їх же треба «перетравити». Це означає, що щось виходитиме на валютний ринок, буде тиск на посилення реального ефективного курсу. У нас на початок року РЕОК вже на 5,5 % ревальював. І, якщо експорт стоїть, хоча база була низька,

і експорт в принципі мав би не зростати, а падати за такої динаміки РЕОК, я вважаю, що застереження, яке робить В. М. Геєць, дуже своєчасне, особливо в контексті того, що зараз лунають нові й нові ініціативи відкрити двері для припливу іноземного капіталу. Треба мати механізми контролю. Проте, якщо ми будемо стерилізувати, яку тоді матиме дохідність Центральний банк, і з чого він перераховуватиме урядові 10 мільярдів?

ПАСХАВЕР О. Й.:

Нет никаких противопоставлений в том, о чем говорил В. М. Геєць и о чем говорил я. Я говорил о реформах – и он их перечислил, – которые обеспечивают повышение энергии капитала. Но повышение энергии требует еще более тонких и тщательных макроэкономических методов регулирования, потому что высокая энергия может привести к большим потерям. Поэтому я не вижу в этом никаких противоречий. Вы говорили о макроэкономическом регулировании, я говорил о методах взаимодействия государства с капиталом.

ГЕЄЦЬ В. М.:

Я это прекрасно понимаю, но в ваших выступлениях речь всегда идет в контексте дерегуляции....

ПАСХАВЕР О. Й.:

Но это высвобождение энергии капитала!

ГЕЄЦЬ В. М.:

Оказывается, не совсем так. Приведу еще один пример. Недавно завершился опрос среди 247 экспертов 57 стран мира. О нем еще не говорили. Его результаты, опубликованные в обобщенном виде, предсказывают в течение ближайших 10 лет возникновение кризиса, который не будет ни финансовым, ни экономическим. Он будет иметь совершенно иной характер, но я не могу сейчас останавливаться на деталях. А самое интересное состоит в том, что в борьбе с этим все эксперты почти всех стран мира называют государство как институт, который решает проблемы не только дерегуляции, но и проблему участия в построении эффективного государства.... А вот, если мы поставим вопрос о дерегуляции – то есть бесконтрольного потока капитала – всем понятно, чем это закончится.

КІНАХ А. К.:

В контексті підтримки деяких принципових висновків хочу сказати, що цілком поділяю думку, що результат залежатиме від дуже важливих чинників, включаючи консолідацію суспільства, довіру до влади і послідовність дій. Звертаючись до організаторів нашого «круглого столу», хочу попросити, щоб ці висновки довели до відповідних владних структур: Президента, Кабінету Міністрів. Адже ми змушені констатувати, що на першому етапі діяльності нового формату влади у нас з цього приводу є достатньо серйозні проблеми.

Всім зрозуміло, що, коли таким чином затверджується державний бюджет 2010 року, то, незважаючи на форс-мажорні умови, гарантувати його якість, збалансованість, комплексність і послідовність дуже важко.

І, хоча подібні експерименти з державним бюджетом вже робилися 2009 року, коли мали намір його переглядати, всім відомо, чим це завершилося. Державний бюджет – це «мала фінансова конституція», яка задає темп не на місяць, і не на два. Це потрібно усвідомлювати. Для помилок, допущених на першому етапі, в силу інерційності, може і року не вистачити, щоб їх виправити. Державний бюджет прийнятий без кінцевого варіанту державної програми соціально-економічного розвитку. Вона прийнята тільки у першому читанні. Немає чіткого розуміння валютно-курсової і грошово-кредитної політики, які є невід'ємною складовою і бюджету, і програми. Дуже хотілося б не поглиблювати цю проблематику, врахувати її, і у максимально стислі терміни випробувати. Тоді буде дотримана послідовність, без якої не буде ефекту як на короткостроковий, так і на середньостроковий напрямок реформ. Це перше.

Друге, це, безумовно, довіра. Дуже важливо, щоби, особливо зараз, коли мова йде про особливі пакети заходів, відбувалися постійні, а бажано, зростаючі комунікації між державою, владою і суспільством. Люди повинні розуміти зміст заходів: за що слід терпіти, які будуть результати і якою ціною досягнуті. І, безумовно, ця довіра конвертується в запас часу, дуже важливого в контексті організації складних завдань.

Я думаю, що у наведених двох висновках наведена наша спільна позиція. І дуже важливо довести її, крім суто прагматичних, технологічних і фахових висновків, до основних інститутів влади. Бо те, що відбулося у державі, – це ще не результат, це шанс, який ще потрібно наповнювати результатами, і не допустити повторення тих скрутних періодів, які ми вже пережили.

ГРАМОТНІВ Віталій Едуардович
Радник Президента України

Перш за все, я хотів би подякувати НІСД за організацію цього дуже цікавого форуму, який дає змогу як ознайомитись з думками, без перебільшення, провідних представників експертного співтовариства, так і висловити певні свої думки.

На мій погляд, відповідь на перше з питань, яке ми сьогодні обговорюємо в рамках нашого порядку денного – «Позитивні показники української економіки: чи завершилася криза?» – частково дає сама назва нинішнього «круглого столу». Валерію Олексійовичу, Ви згадали лютневий «круглий стіл», який був організований Інститутом і називався: «Економічна криза в Україні: виміри, ризики і перспективи». Судячи з матеріалів того «круглого столу», тоді відбулася дуже цікава дискусія і, до речі, Ви обговорювали питання: чи можна назвати той стан економіки, який склався тоді, кризою чи рецесією? Як довго він буде тривати, яка буде його глибина?

Прошло більше року, і сьогодні ми вже обговорюємо інше питання, яке звучить більш оптимістично, бо передбачає обговорення шляхів просування економіки від депресії до зростання. Саме це, мабуть, уже є опосередкованим свідченням того, що в економіці відбувається якийсь прогрес. Звичайно, помірний оптимізм експертного співтовариства стосовно поступового виходу з кризи підтверджується і окремими статистичними даними. Сьогодні їх вже наводили, вони досить ґрунтовно також виписані у доповіді.

Одночасно, я хочу повністю розділити думку наших експертів стосовно того, що макроекономічні результати першого кварталу – суперечливі й не повні, тому не можуть однозначно свідчити про переконливий вихід із кризи. Дійсно, це, скоріше, ще не стійка тенденція, а її можливість, потенціал. Як на мене, команда, яка зараз відповідає за ситуацію в країні, досить послідовно проводить кроки та дії для використання цього потенціалу. Принаймні, демонструє певний намір. Політичні засади для цього сформовані, маю на увазі парламентську коаліцію, що має переконливу більшість, сформований коаліційний уряд, налаштований на реформи. Як на мене, це відповідає очікуванням суспільства. Вже ми маємо певні конструктивні наслідки цього фундаменту. Маю на увазі затвердження державного бюджету. Безумовно, може бути дискусія стосовно його якості, але він є – надалі можемо переглядати його через місяць, три місяці. Важливо те, що ми вже маємо що переглядати.

Невдовзі, сподіваюсь, отримаємо програму дій Уряду.

Практично завершено формування виконавчої вертикалі; відновлено партнерські стосунки та довіру з країнами як на Заході, так і на Сході.

В економіці також закладено підґрунтя для виходу з кризи. Маю на увазі те, що Міністерством фінансів організовано і, сподіваюсь, найближчим часом завершиться проведення міжнародного аудиту стану нашої економіки. Тобто ми спочатку хоча б дізнаємось про «діагноз» нашої економіки, для того, щоб потім проводити терапію.

Для забезпечення ефективного впровадження нового курсу організовано Комітет з економічних реформ. Повністю підтримую О. Й. Пасхавера у тому, що нам потрібна структура, яка б не лише пропонувала реформи, але й відстоювала, захищала їх. Переконаний, що І. М. Акімова також повністю підтримує це і готова використати весь свій потенціал і можливості щоб захистити ці реформи.

Наприкінці травня, сподіваюсь, буде оприлюднена «дорожня карта» глибокого реформування України, але вже зараз можна назвати її головні принципи: здоровий фіскальний консерватизм; орієнтованість на інновації; залучення іноземних інвестицій та продовження співпраці з міжнародними організаціями (насамперед – з МВФ).

Ми очікуємо, що це дозволить докорінно реформувати та підвищити ефективність державних фінансів, дасть можливість активно розвиватися бізнесу, забезпечить стабільність на грошово-кредитному та валютному ринках.

Якщо говорити про конкретні результати, то вже завершили роботу над базовими документами робочі групи з питань судової реформи; почав свою роботу Національний антикорупційний Комітет; створена громадська гуманітарна Рада при Президентові України. Міжнародні експерти підтверджують, що в Україні спостерігаються певні ознаки економічного відродження. Ситуація поступово стабілізується, і на світових фінансових ринках нас вже почали сприймати як більш стабільну та платоспроможну державу. Можливо, це ще аванс. Але про це вже свідчать зростання суверенного рейтингу і котирування українських цінних паперів, відповідно, покращуються умови отримання кредитів та інвестицій.

Звичайно, зараз ще важко давати якісь оцінки результатам реформ – не минуло й 100 днів роботи, але мені здається, що вже зараз можна дати відповідь на ще одне запитання, яке було поставлено у доповіді Інституту. Йдеться про те, чи вдасться цій команді уникнути пастки, я процитую: «звуження економічної політики до заходів антикризового спрямування, націлених лише на стабілізацію економічної ситуації в країні»? Тобто, чи ми задовільнимось спонтанним післякризовим відновленням, зі збереженням колишньої моделі економіки, чи зосередимо зусилля на формуванні в Україні нової економіки зростання?

До речі, О. Й. Пасхавер 15 місяців тому уже висловлювався щодо цієї загрози, коли казали, що навіть після кризи, яка була пов'язана із

розпадом СРСР, Україна вийшла із тією самою структурою економіки, яка не змінилася навіть після кризи.

На мою думку, відповідь на наведене питання – в масштабності та системності реформ, накреслених новим керівництвом держави. Практично у кожному виступі, коментарі або заході Президента чітко звучить розуміння того, що стабілізація ситуації в економіці – це лише проміжний етап роботи, що остаточний результат – докорінні зміни в країні: перетворення її на державу, де комфортно жити, яка є привабливою для праці.

Щодо інших «пасток» антикризової політики, то, поділяючи думку авторів доповіді щодо цих «пасток» і загроз, хотів би звернути увагу на один з найбільш небезпечних, на мою думку, викликів в економічній сфері у короткостроковій перспективі. Це відповідь на питання: як поєднати скорочення державних видатків з соціальним захистом громадян? З цього приводу дуже вірно помітив О. Й. Пасхавер, що дуже важко провести якісь реформи у неконсолідованому суспільстві, або у суспільстві, яке не має довіри до влади. І в залежності від відповіді на це запитання – чи ми поринемо знову в соціальний популізм, чи зможемо обмежити видатки – залежить те, як ми зможемо консолидувати та зберегти довіру громадян. Поки що це питання залишається відкритим.

Щодо наступного питання – джерел переходу економіки від депресії до зростання – на моє переконання, вони лежать у площині детінізації економіки, збільшення доходів від приватизації, від надходжень до бюджету за рахунок заходів боротьби з корупцією, від економії за рахунок зниження цін на газ. Це основні джерела, які дозволять нам вийти вже в цьому році на дефіцит бюджету, сподіваюсь, менше 6 %, це дозволить відновити довіру інвесторів та залучити значні фінансові кошти, після презентації програми економічних реформ, яка зараз розробляється Комітетом, спеціально утвореним для цього Президентом.

УСТЕНКО Олег Леонідович
Виконавчий директор Міжнародного Фонду Блейзера

Прежде всего, позвольте не согласиться с тезисом А. И. Пасхавера о сложности осуществления реформ в неконсолидированном обществе. Если речь идет о реформах, то Александр Иосифович совершенно прав. Но если речь идет не о реформах, а, если можно так выразиться, о «расчистке поля», то, по моему мнению, дело обстоит совсем не так.

О чем идет речь? Речь идет о нескольких традиционных вещах, которые обсуждаются и в Украине, и в Европе, и в Соединенных Штатах Америки в контексте отношений с Украиной. Речь идет о следующих постоянных проблемах.

Первая проблема, которая стоит сейчас перед многими странами мира – это дефицит бюджета. Но это не то, что «расчистка поля». А далее речь идет о том, что связано с дефицитом бюджета. Например, НАК «Нафтогаз». Можно ли считать, что увеличение тарифов или раздробление НАК «Нафтогаз» на более мелкие структурные подразделения является реальной реформой? Или же это «расчистка поля», которая даст возможность в дальнейшем проводить необходимые реформы и нормально функционировать экономике?

Речь идет о пенсионной системе, о проблемах, которые в ней есть и накапливаются, и которые необходимо решать прямо сейчас. То есть, речь идет не о долгосрочной пенсионной системе, а о том, что необходимо сделать в первую очередь. Можно назвать это реформой, или это будет «расчисткой поля»? Вопросы более глобального характера можно решать и потом. А это то, что необходимо делать сегодня, чтобы «расчистить поле» для того, чтобы государство развивалось.

Далее. Постоянно говорится о необходимости реформ. Начинает действовать Комитет по экономическим реформам. Какая цель у этого? Что ставится «во главу угла»? Это следует не только из дискуссий, которые мы здесь слышим, но и из тех дискуссий, которые мы слышим в Европе и США. Проблема у нас в Украине состоит в том, что не сказано, какая цель у всего этого. Пусть будет объявлена какая-то цель! Вспомните, когда Президент США Дж. Кеннеди пришел к власти и впервые вошел в Овальный кабинет, он заявил (а американцы тогда еще не были на Луне), что через столько-то лет они будут на Луне. Тогда и НАСА как такового еще не было, не было никаких ресурсов. И именно под эту цель формировали ресурсы и шло дальнейшее развитие.

Почему не сказать, что цель у нас – формирование устойчивого среднего класса? Это как раз то, о чем говорят наши уважаемые коллеги. И под эту цель выписываются дальше стратегия развития страны и вопросы, связанные с экономическими реформами. Тогда под эту большую цель будут целиком оправданы и обоснованы две задачи, которые необходимо решить. Это создание благоприятного бизнес-климата или инвестиционного климата, и создание лояльной социальной среды, которая поддерживала бы правящий класс, поддерживала бы правительство. Это как раз соответствует тем определениям, которые даются среднему классу в международной экономической литературе. И это позволило бы подвести основу, для чего все делается.

Далее, о рисках, которые возникают на этом пути. Да, действительно, я согласен с А.И. Пасхавером, что сложно проводить реформы в неконсолидированном обществе. Но, вопрос Александру Иосифовичу: а если это реформы, например, более системного характера? Я не говорю

о болезненных реформах, а о тех, которые могут улучшить серьезный инвестиционный климат. Являются ли болезненными для электората реформа судебной системы, реформа, связанная с дерегуляцией бизнеса? Или реформы, связанные с эффективностью государственного управления? Эти реформы будут «на ура» поддержаны электоратом в любой стране, в том числе и в Украине. Вопросы, связанные с борьбой с коррупцией, тоже могут быть поддержаны.

Есть действительно, колоссальные риски глобального характера. О них говорил В.М. Геец, и я с ним абсолютно согласен. Также это было отмечено на последней встрече в Вашингтоне 24–25 апреля. Это – дефициты, это – долги, которых у нас достаточно много. И это, действительно, приток свободных средств. Я также согласен с В.А. Литвицким в том, что мы наблюдаем в последнее время укрепление курса, с одной стороны, а с другой стороны – инфляция у нас не такая, как у наших основных торговых партнеров. Она гораздо выше. И мы начинаем терять нашу конкурентоспособность. А потеря конкурентоспособности отбросит нас, в конце концов, назад и не даст возможности для «перезапуска» экономики.

И, дальше, будет ли у нас благоприятная конъюнктура? Действительно, как говорил В. М. Геец, цены на сталь растут, прогнозы по фьючерсам на 35 % выше, цена на металлы на ближайшие полгода практически стоит на всех биржах, экспорт начнет расти, цена на газ сбита, и, кстати сказать, достаточно сравнима с ценой прошлого года. Это то, что может ослабить желание властей реформировать государство. В этом состоит серьезная угроза. Но, если такое будет, то есть, если реформы не будут проведены, а руки будут сложены, потому что цена на газ снижена, а цена на металлы выросла на 35 %, потому что мы экспортоориентированная экономика, и ВВП покажет рост больше, чем на 5 %, тогда будет именно то, о чем говорит В. А. Литвицкий: большой «заход» спекулятивных денег; дополнительное давление на гривну в сторону ее укрепления; укрепление гривны до какого-то неразумного предела с последующим быстрым оттоком этих денег из страны (потому что это были «горячие» деньги), с повторением всех тех проблем, которые мы имели год–полтора тому назад. То есть, все может повториться!

Вот почему очень важно использовать вашу площадку, или же, скажем, площадку Комитета по экономическим реформам. Повторю прозвучавшую здесь уже мысль о том, что министерство не способно само себя реформировать, что государственный чиновник не может по своей природе сам себя реформировать. Он не заинтересован в этом! Опыт практически всех стран, которые делали реформы, показывает,

что чиновники к этому отношения не имели. В противном случае это действительно будет та забюрократизованность о которой говорит В. М. Геец, и будет нежелание реформировать себя. Они этого не хотят! Это не в интересах этого «организма»!

ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.:

Значит, А. И. Пасхавер прав: в неконсолидированном обществе не может быть реформ...

ПАСХАВЕР О. Й.:

Следует понимать, что доверие нужно для того, чтобы рядовых людей убедить сделать, а консолидация нужна, чтобы «насиловать» элиту. Это разные вещи. Неконсолидированное общество может устроить такую «заварушку», когда начнут, например, отменять льготные пенсии. Проще всего устранить дефицит: покупайте дешево по закупкам, то есть снимите коррупцию, и тогда не будет дефицита. Но почему это нельзя сделать? Да потому, что для этого надо «насиловать» элиты, а не электорат. А для этого необходимо консолидированное общество!

УСТЕНКО О. Л.:

Вот почему так важно было бы заниматься вопросами, связанными с развитием среднего класса. Вот почему так важно было бы подписание соглашения о свободной торговле с Европой. Потому что это дало бы возможность создать критическую массу лоббистов реформ. В противном случае, кто является лоббистами реформ? Никто! Опыт Польши, Словении и других стран показывает, что создание группы среднего класса может дать возможность лоббировать дальнейшие реформы и обеспечивать развитие страны. В противном случае это будет скачкообразное развитие, и может даже не «U»-развитие, о котором так оптимистично говорит В.А. Литвицкий, а «W» до бесконечности, как по синусоиде.

ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.:

Примеры с реформами в Японии, в Южной Корее – все это было с применением силы, оккупации, а народ был консолидирован тем, что массово погибал от голода. У нас в 1990-ые годы был курс радикальных реформ. Были переходные положения, Л. Д. Кучме были даны возмож-

ности указами принимать то, что сейчас нужно принимать законами. Я помню, как «продавливали» с утра до вечера эти реформы. Если бы этого не делали, то в 1998 году мы бы «лежали», а не «стояли на коленях». Просто это гарантированный факт. Если бы не ЕФФ, то 2 сентября 1998-ого года неизвестно что было бы со страной. Там не какой-то дефолт, не на «Номура секьюрити» 100 миллионов, там ставки были покруче: никакого роста и 10-летний спад. Так что, Александр Иосифович, вы меня вдохновили на такое предложение: нужно изменить конституцию, дать дополнительные полномочия Президенту принимать решения по некоторым структурным реформам...

ГЕСЦЬ В. М.:

Эту проблему я обсуждал с лауреатом Нобелевской премии Дж. Стиглицем. Почему это было возможно после войны? Потому что людям можно было даже не платить, а хотя бы давать поесть. И они согласны были работать!

ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.:

Они были бедой консолидированы!

ГЕСЦЬ В. М.:

Почему это можно было сделать и у нас в стране в 1999 году? Потому что в запасах потребительских товаров (я проводил лично исследование), накопленных во времена советской власти, находились по 3–4 комплекта постели, одежды, все это было куплено в советское время, и люди нехватки еще не ощущали. Так вот, эти запасы, по нормам износа, закончились в 2005–2006 годах, то есть практически недавно. И сейчас консолидация может происходить на совершенно иной основе. Это – очень важный гуманитарный вопрос!

ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.:

На какой основе? Брать позицию А. И. Пасхавера, или А. Яценюка?

ГЕСЦЬ В. М.:

Я не готов Вам ответить. Но коррупционное государство, если коррупция не будет побеждена, не сможет этого сделать.

ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.:

У кого есть достаточные властные полномочия, чтобы в условиях раздробленной страны принимать решения, которые граничат с тем, что люди выйдут на улицу?

ГЕЄЦЬ В. М.:

Но, посмотрите, Президент правильно делает ударение и дай Бог, чтобы это получилось: создан Антикоррупционный комитет, а борьба с коррупцией вообще выделена как отдельная независимая позиция реформ. Дай Бог успешно это реализовать! Тогда возникнет платформа, которая объединит то, о чем говорит О. Л. Устенко, с тем, о чем говорит А. И. Пасхавер.

ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.:

У Президента нет конституционных полномочий принимать непопулярные решения и «продавливать» их. У Кабинета Министров тем более нет таких полномочий!

ГЕЄЦЬ В. М.:

Валерий Алексеевич, обратитесь к Венгрии! В этой стране в последние годы проводились непопулярные реформы. Чем закончились выборы? Кто пришел к власти? Национал–социалисты!

ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.:

Ну и что? Консолидировано было общество? В Польше, когда «Солидарность» проводила реформы, консолидировано было общество? Или вы не помните забастовки и выход людей на улицы? Что тогда консолидировало людей? Колоссальная беда!

ЄРМОЛАЄВ А. В.:

Коли ми говоримо про популярність і непопулярність, ми постійно вимушені рахуватися з тим, як це тлумачать політики. Політики дуже часто виступають лобістами, і не звертають уваги на той аспект змін, який дозволяє їм щось мобілізувати, або ж зберегти з точки зору власної позиції в економіці. Уявімо собі на хвилину, що можна збалансувати розуміння реформ, наприклад, пакетом очікуваних популярних змін.

Є чимало речей, які насправді будуть «на ура». І в питанні підприємницького розвитку, в сенсі дерегулятивних підходів. І в питаннях боротьби з корупцією, причому жорсткі заходи стануть більш відомі, тому що зараз наші юристи сидять за одним столом і розповідають один одному, які у нас «класні» закони. Але, перепрошую, це не має жодного стосунку до свідомості людини, хто і за що може потерпати. Я не кажу вже про такі речі, як судова реформа і так далі. За цих обставин знижується ціна тих можливих негативних змін, які, можливо, немає сенсу «піарити», але які будуть будуватися на фоні очікуваних і зрозумілих змін. Відомо, як працює побутова свідомість. Змінюється система стосунків, наприклад, з адміністрацією чи з судом, і людина може погодитися, що питання певних соціальних стандартів пов'язане, але це ціна за те, що має бути позитив. Це вже логістика управління реформами.

МАКАРЕНКО Ігор Петрович
Директор Інституту еволюційної економіки

Я хотел бы затронуть вопросы конкретизации понятия «реформы». Очень часто приходится слышать: реформы каких-то институтов, реформы ради реформ. Какие-то очень динамичные мероприятия, вместе с тем, цели этих реформ нечетко прорисованы. Взять, хотя бы, современное формирование экономических стратегий, когда по параметрам строится стратегия на 5–10 лет, строятся какие-то цифры, возникает такое впечатление, что цифры взяты просто ниоткуда, но по этим цифрам приходится не только строить стратегию, но и осуществлять реформирование. С другой стороны, становится совершенно очевидным, что при эволюционном формировании технологических укладов вполне четко и определенно просматриваются цели. Вполне четко и определенно понятно, в каком направлении необходимо вкладывать инвестиции, ради чего необходимо осуществлять те или иные реформы, чтобы формирование технологического уклада было в правильном направлении.

Так, на сегодняшний день нам уже не надо осуществлять какие-то научные исследования, прогнозирование. Уже за рубежом новые технологические уклады абсолютно очевидны, просто необходимо брать, вкладывать средства, помогать тем людям, которые собираются это делать, и это будет значительной реформой, значительным продвижением вперед. Это во-первых.

Во-вторых, что касается процессов самоорганизации, когда векторы или сигналы из экономики могут быть получены для инвес-

торов и для бизнеса, крайне важным является состояние денежных рынков. Высокие процентные ставки (10 %, 12 %, 20 %) – это не те параметры денежного рынка, которые способствовали бы развитию структурных реформ. Соответственно, возникает вопрос: а может ли сегодня Национальный банк осуществить более мягкую монетарную политику? Мы наблюдаем сейчас ситуацию, при которой происходит укрепление валюты, когда полностью повторяется сценарий прохождения экономики по монетарным факторам 2005, 2008–2009 годов. В этих условиях центральный банк первым действием будет осуществлять антиинфляционную политику, будет осуществлять рестрикцию, и в этой рестрикции мы опять не можем выйти из тисков высоких процентных ставок. Для того чтобы решить эту проблему, выйти из заколдованного круга, необходимо обозначить приоритеты формирования технологического уклада, обозначить четко переход от одного этапа к другому и дать возможность Национальному банку и правительству осуществлять независимо свою политику, но, вместе с тем, скоординированную ради единой цели – промежуточных этапов формирования технологических укладов.

Что касается экономического кризиса, то, на мой взгляд, экономический кризис «третьей волны» еще впереди. Сейчас валютный курс, на наш взгляд, ориентировочно должен быть в равновесном положении при значении 8,2, при уходе от значения 8,2 в сторону укрепления валютного курса и приходе иностранного спекулятивного капитала наверняка возникнет ситуация, когда мы опять получим отрицательное сальдо по текущему счету платежного баланса, наверняка мы получим ту же самую ситуацию с падением прироста валового внутреннего продукта. И, наверняка, в 2011–2012 годах возникнет ситуация, когда мы придем к сценарию экономического кризиса, вызванного резкими изменениями в кредитной и монетарной политике. По этой причине, я считаю, еще рано говорить о глубоких реформах, можно говорить только о том, что мы приходим к осознанию этих реформ. Рано говорить о системной среде, благоприятной этим реформам, по всей видимости, необходимо пересмотреть механизмы формирования стратегии. С тем, чтобы перейти от параметрического к процессному построению стратегии. Ну и, кроме этого, по всей видимости, необходимо поставить вопрос о реформах в монетарном секторе. Потому, что взаимодействие и сбалансированность монетарной и фискальной политики для осуществления стратегических целей крайне необходимы для достижения конкретных результатов.

И третья, последняя позиция – по капиталу взаимного доверия. Социальный капитал и капитал взаимного доверия – это тот капитал,

без якого на определенном этапе развития экономики прогресс вообще невозможен. Если общество не созрело для того, чтобы обеспечивать взаимное доверие основных игроков реформ и прогресса, неизбежно будет возникать вмешательство государства, вмешательство административных рычагов в преодоление тех или иных кризисных процессов между основными участниками процесса. И, собственно говоря, капитал взаимного доверия, социальный капитал, по мнению очень многих ученых, исследователей, практиков играет далеко не последнюю роль. 50–70 % прогресса – это не финансовые, не монетарные факторы, а гуманитарные, факторы взаимного доверия. Поэтому я поддерживаю точку зрения А. И. Пасхавера и считаю, что доверие, действительно, очень важно.

ОСОВИЙ Григорій Васильович
Заступник Голови Федерації професійних
спілок України

Щодо того, хто підтримуватиме реформи. А хто не хоче реформ? Ми повинні одразу дати відповідь на це питання, тому що, нібито, правляча еліта хоче, а інші всі, ну, в крайньому випадку бюрократія, чинять шалений спротив.

Дуже добра доповідь, яку свого часу готував В. М. Геєць, в якій сказано, що за 18 років ми не просунулися нікуди по висхідній, а, навпаки, спускалися, проїдаючи і розтрачуючи потенціал, який був накопичений за радянський період. Бідність ні на йоту за ці роки ми не знизили, розшарування досягає все небезпечніших значень. Експлуатація працівників понад норму «зашкалює» порівняно з країнами з традиційною ринковою економікою. Тому, якщо говорити про реформи, треба спочатку з'ясувати, що люди не хочуть так жити, люди вимагають змін. З іншого боку, що правляча еліта зможе на виклик, який ставить простий громадянин, відповісти належним чином, а не підлаштовуючи реформи під свої потреби. Я не впевнений, що сьогоднішній склад правлячої еліти хоче змінити структуру економіки України. Навіщо? Якщо можна «качати» ресурси, робити метал на експорт через низьку ціну, декларовану тут, і продавати по нормальній ціні там, залишати кошти в офшорах, потім інвестиції закачувати по пільгових ставках сюди. Це нормальна схема для збагачення.

Під час кризи працівники за один рік втратили свою зарплату в півтора разу в доларовому еквіваленті – з 360 до 240 доларів. Разом з тим наші мільярдери приростили капітали. Тоді як говорити про консолідацію, порозуміння в суспільстві у пошуку шляхів подолання кризи? Напевне, правляча еліта має знайти відповіді на ці питання, зуміти

зробити програму, перш за все, маючи на увазі модель суспільства, задекларовану в Конституції, і під ці підвалини підвести дерегуляторні реформи. Люди хочуть бачити на виході системи результати для себе, для людського розвитку. Ми чекаємо від Президента, від Уряду того, що вже задекларовано. А задекларовано досить амбітні цілі: за два з половиною року вийти на рівень економічного розвитку по ВВП, як в 1990 році, за 5 років – подвоєння доходів громадян, за десять – увійти в «двадцятку». Це дуже приваблива ціль, яка може інтегрувати суспільство, тому що подвоєння ВВП ми мали приблизно за десять років, тут та ж динаміка планується за 5 років. Залишається тільки питання справедливого розподілу, ми маємо запевнити людей, що це зростання буде забезпечено справедливо. Тому що дослідження, проведені достатньо авторитетними дослідницькими установами, показують, що приріст, скажімо, доходу на капітал і на працю залишається, на жаль, непаритетним. В півтора разу приріст доходу на капітал випереджає, це означає, що справедливості немає. При такому підході малоімовірно, що працівники підтримуватимуть реформи.

Що стосується оцінки нинішньої ситуації. В сталих ринкових економіках ринок праці є дуже важливим індикатором того, чи є відновлення в економіці, чи немає. З цієї точки зору ринок праці в нас достатньо консервативний, він напівпрозорий – половина є легальним, половина нелегальним, тому він не є таким реалістичним індикатором. Тим не менш, ми бачимо, що кількість безробітних поволі стає меншою, на жаль, пропозиція робочих місць поки не зростає (за виключенням березня), а сама пропозиція формується на робочі місця для технологічних укладів другого, максимум третього порядку, тобто, це – мало-кваліфікована праця. Сама економіка поки що не дає попиту на кваліфіковану робочу силу.

З іншого боку, заробітна плата. Два роки (2008–2009 роки) фонд оплати праці залишався незмінним, на рівні 286–288 мільярдів грн, тобто ніякого приросту через заробітну плату в економіку не було «влило». В 2009 році порівняно з попереднім роком було зменшено реальні доходи, коштів немає. Тоді звідки зростатимуть товарооборот, житлове будівництво і все інше? Ми не дали коштів через доходи працюючих. Приємно здивувала статистика лише за березень, тому що зарплати в попередні місяці зростали повільно, а в березні стався цікавий феномен: в цілому по економіці зарплата зросла більш ніж на 100 гривень, а по промисловості – на 150. До цього був місячний приріст заробітної плати на рівні 3–5 гривень. Щось відбулось у цьому місяці, який дано імпульс, – можливо, введення соціальних стандартів, які бізнес уже почав застосовувати?

Повернемось до реформ. Абсолютно правильні тези, але потрібно давати позитивний сигнал суспільству, що реформи робляться не в інтересах окремих груп (промислових, фінансових), чи в інтересах держави – це для людей буде абсолютно незрозуміло – а в інтересах людини. Я вчора подивився проект бюджету Пенсійного фонду України, який нам, профспілкам, дали на погодження. В ньому зафіксовано, що дефіцит Пенсійного фонду 23 мільярди грн треба профінансувати з бюджету. А я задаюся питанням: який це дефіцит Пенсійного фонду? Це – не дефіцит Пенсійного фонду, просто це – обов'язок держави надати позику Пенсійному фонду, тому що держава встановила в Конституції, що пенсіонеру треба платити не менш, ніж прожитковий мінімум. Але ж яку ми формулу придумали для обрахування пенсії, що 7 мільйонів з 13,5 мільйонів пенсіонерів за зароблену повну тривалість свого стажу отримують пенсію, нижчу прожиткового мінімуму? І держава щороку для 7 мільйонів має з бюджету додавати дотацію. Давайте встановимо пенсію, яка буде забезпечувати цю гарантію на рівні прожиткового мінімуму.

Тобто, багато викривлень, які відбувалися, і зараз не подолано. Сьогодні на урядовому комітеті ми обговорювали порядок визначення мінімальної зарплати в погодинному вимірі. До чого ми прийшли? Було багато політичних спекуляцій і в Верховній Раді: встановимо погодинну систему оплати праці – всі заживуть щасливо. О. Мороз пропонував свого часу 30 гривень на годину, О. Зарубінський – 25, хтось більше, хтось менше давав. Врешті, у цій частині реформування все звелось до того, що розділили місячну заробітну плату на кількість відпрацьованих робочих годин і вказали, що зарплата буде 5 гривень на годину. От і вся реформа в цій частині, проста арифметика без зміни системи відтворення соціально-економічного потенціалу. Зрозуміло, такі речі продовжуватимуться, вони не будуть привабливими для консолідації.

СУХОРУКОВ Аркадій Ісмаїлович
Завідувач відділу економічної безпеки
Національного інституту проблем міжнародної безпеки

З огляду на дискусію, хотів би додати свою позицію стосовно консолідації суспільства. Я слухав науковий звіт, де говорилось про спробу стратифікувати суспільство на 40 прошарків, класів і таке інше. Навіщо це зроблено, я не знаю. Мені здається, що консолідувати суспільство можна лише через визначення чіткої ролі кожного класу, налагодження їхньої взаємодії, в основу якої слід покласти економічний інтерес. Я, напевно, безнадійно відстав від класових теорій, про які тут говорили, але я не розумію, що таке середній клас. Я дотримуюсь класової тео-

рії Дж. М. Кейнса, який визначає три класи: клас аристократів (які не хочуть працювати, але гроші мають), клас підприємців, решта – найманці. Який же з цих класів – середній? Підприємців? За Кейнсом, їх має бути не більше 10 %, і вони мають «годувати» всю країну. Треба розібратися, про що ми говоримо, коли говоримо про середній клас.

Для цього я хочу перейти до прогнозної роботи. Влада нова – проблеми старі. Тут багато сказано про фінансове макроекономічне регулювання поточної ситуації. Але ми будемо плутатись в поточних проблемах, якщо не матимемо прогнозний фон, і тоді не вирішуватимемо поточні проблеми на цьому прогнозному фоні. Я хотів би сказати про значення прогнозних документів. На жаль, у нас немає циклістів в українській науці. Ніхто не підхопив «прапор» Слуцького, Кондратьєва. В Росії дуже багато спроб зробити прогнози. Наприклад, «Росія 2050 – стратегія інноваційного прориву». Вони постійно актуалізують подібні матеріали. Тут є, до речі, механізм перенаправлення природної ренти в інноваційну сферу.

Щодо виходу з кризи, то, як зазначив В. О. Литвицький, можна говорити, що в Україні є комбінація трьох криз. Головна з них – технологічна. Коли ми з неї вийдемо – непросто сказати. Ми говоримо, поки що, про поточну фінансову кризу, про кризу з короткострокового циклу. В наданих матеріалах багато говориться про створення нової економіки. Тут слід враховувати, що вступ до СОТ переводить проблему створення нової економіки в реальну площину торгівлі науково-технічними досягненнями. Сьогодні лібералізація економіки в рамках СОТ створює наступні проблеми:

- зниження державної підтримки високотехнологічних галузей;
- зростання імпорту високотехнологічної продукції;
- втрата наукових замовлень через участь нерезидентів в конкурсах на НДДКР;
- консервування структури економіки внаслідок мотивації експорту продукції низькотехнологічних галузей;
- скорочення патентної активності внаслідок підвищення зборів разів у 30, відразу після вступу до СОТ.

І це, на жаль, не можна відрегулювати в поточному режимі, а можна лише через прогноз інноваційних зрушень і прийняття відповідних програм.

Що являє собою вітчизняна науково-технологічна сфера?

Позиції на ринку високотехнологічної продукції і об'єктів промислової власності дуже слабкі. В Україні майже зовсім не інвестуються нематеріальні активи. Наприклад, якщо взяти загальносвітовий середній показник інвестиційної безпеки на рівні 25–30 % ВВП, то у США інвестиції лише в нематеріальні активи становлять 10–11 % ВВП. В Україні, для порівняння (в динаміці, яку легко простежити), – 0,64 %

ВВП у 2009 році Наголошую, це ті загрози, які не можна ліквідувати за допомогою інструментів Національного банку України.

Далі. Внаслідок лібералізації доступу на наш ринок зарубіжної високотехнологічної продукції, у період з 2003 по 2009 роки (у зв'язку з вступом в СОТ) скоротилась частка такої продукції в товарному експорті з 2,5 % до 1,5 %. Це продовжується з 2004 року, коли ми ще до вступу до СОТ надали нульову ставку мита на фармацевтичні препарати, науково–медичне обладнання.

Маємо велику кількість програм розвитку високотехнологічних галузей, проте без системного фінансування, це призводить до розпорошення зусиль, не дозволяє пом'якшити конкурентні ризики, а з вступом до СОТ ризики лише посилюються.

У 2010 році Україна підпише угоду про торгівлю цивільною авіатехнікою – і будемо мати лібералізований ринок торгівлі повітряними суднами. До речі, відвідуючи Казахстан, я не бачив ні «Ан»–ів, ні «Іл»–ів, – лише Боїнги, які використовують палива в 1,5 разу менше. Хто дозволить собі літати на вітчизняних літаках?! Крім того, в рамках СОТ Україна прийняла зобов'язання щодо скорочення державного фінансування авіабудування.

Інноваційне законодавство не орієнтоване на жорстку конкуренцію. В рамках гармонізації законодавства з угодою ТРПІС з дня вступу до СОТ, як я вже наголошувала, ставка зборів за патентування підвищилася в 30 разів. Разом із кризою це призвело до падіння патентної активності вітчизняних заявників у 2008 році на 18 %, у 2009 році – ще на 13,5 %, тобто ми втратили третину за 2 роки. Водночас, зросла частка патентних заявок нерезидентів, що веде до експансії на нашому ринку наукоємних товарів і послуг іноземного походження.

Це все – питання перспективні, і на них, на жаль, як я вже наголошував, не впливають поточні заходи. Гармонізація національних стандартів і регламентів з міжнародними в рамках СОТ має звершитись до грудня 2011 року і вимагає значних фінансових затрат. Наприклад, щоб впровадити систему якості ISO на машинобудівному підприємстві, потрібно 100 тис. дол. США з терміном впровадження до 1 року. Це надзвичайно велике фінансове навантаження. Саме тому в розвинених країнах, як правило, держава фінансує розробку стандартів у важливих секторах економіки.

ПОКРИШКА Дмитро Степанович
Завідувач відділу економічної та соціальної стратегії
Національного інституту стратегічних досліджень

Пожвавлення економічної динаміки в Україні на початку 2010 р., основним рушієм чого стало поліпшення зовнішніх чинників попиту на

вітчизняну продукцію, засвідчило збереження високого рівня залежності економічного розвитку України від зовнішніх стратегій управління. Сприятлива динаміка цін на традиційних експортних ринках при збереженні значного цінового резерву конкурентоспроможності внаслідок девальвації гривні в кінці 2008 р. дозволили за перші три місяці 2010 р. збільшити, за даними Держмитслужби, обсяг експорту вітчизняної продукції порівняно з аналогічним періодом попереднього року на 23,9 %. Основним рушієм експортної динаміки стало відновлення традиційних ринків експорту для України, сформований протягом I кварталу 2010 р. зовнішній попит на вітчизняну продукцію засвідчує його переважно низькотехнологічний та сировинний характер. Так, експортні поставки мінеральної сировини (головним чином за рахунок поставок руди, нафти та нафтопродуктів) збільшилися на 83,9 %, продтоварів – на 30,6 %, продукції хімічної промисловості – на 27,5 %, металургійної продукції – на 18,2 %.

Разом з тим активізація експортної діяльності та відповідне поліпшення показників промислового зростання ще не дозволяють стверджувати про формування тривалого позитивного тренду в економіці України. Оскільки нестійкий фундамент цінової конкурентоспроможності вітчизняних виробників обумовлює низку ризиків для подальшого економічного зростання при збереженні високого рівня орієнтації на зовнішній попит.

Відсутність цілеспрямованих структурних реформ в докризовий період і зосередження антикризової політики лише на макроекономічній стабілізації і на вирішенні «пожежних» проблем не створили умов для якісних структурних зрушень. Антикризова політика, що застосовувалася в 2008–2009 рр., концентрувалася на усуненні симптоматичних проявів кризи. За таких умов посткризове відновлення економіки відбувається шляхом відтворення моделі економіки, орієнтованої на експорт низькотехнологічних і сировинних ресурсів. Зважаючи на активні заходи країн – основних торговельних партнерів щодо реалізації інвестиційного, інноваційного потенціалу, вже в найближчій перспективі українська економіка втрачатиме конкурентоспроможність порівняно з оновленими кризою зростаючими економіками.

Звуження економічної політики до заходів антикризового спрямування, націлених лише на стабілізацію економічної ситуації та подолання проявів кризових тенденцій входить у суперечність із цілями стимулювання економічної активності, обмежує можливості адаптації до структурних змін, що відбуваються в світовій економіці, та сприйняття позитивних антидепресійних чинників, як тих, що надходять від світової економіки, так і тих, які пов'язані з відновленням чинників зростання на вітчизняному рівні. Таким чином, постає нагальне завдання формування в Україні нової економічної моделі, в основі розвитку

якої повинні лежати цілеспрямований розвиток внутрішнього попиту, а також модифікація участі України в міжнародному поділі праці шляхом трансформації чинників конкурентоспроможності економіки. Його вирішення вимагає поступової і виваженої зміни характеру державної політики від застосування антикризових заходів до реалізації комплексу стимулюючих важелів.

Рушієм позитивних зрушень щодо формування конкурентоспроможності економіки України у післякризовий період є налагодження цілеспрямованих та ефективних інвестиційних процесів. Надання тенденціям економічного поживлення інвестиційного вектору, який спроможний закласти підвалини стійкого довгострокового економічного зростання, вимагає цілеспрямованої інвестиційної політики, яка б сприяла зміцненню процесів генерування інвестиційних ресурсів в Україні, концентрації їх використання на пріоритетах, які сприяють максимально ефективній модернізації економіки відповідно до викликів, що постають у післякризовий період у світовій економіці, збільшенню частки інвестиційного спрямування наявних доходів суб'єктів господарювання, громадян, держави. Ключовим завданням державної інвестиційної політики має стати формування мотиваційного механізму для суб'єктів господарювання, який заохочуватиме прийняття ними ефективних інвестиційних рішень.

По–перше, високий рівень конкуренції на світовому ринку інвестицій в умовах поширення фінансової глобалізації вимагає побудови виваженої та дієвої системи інвестиційних стимулів.

По–друге, наявність значного розпорошеного інвестиційного ресурсу у вигляді особистих заощаджень обумовлює потребу посилення інвестиційної активності фізичних осіб.

По–третє, пріоритетність завдань технологічної модернізації обумовлює потребу доповнення інвестиційної політики спеціальними заходами щодо заохочення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

ПОЛНАРЬОВ Семен Якович **Експерт Центру антикризових досліджень**

Не можу не погодитись з думкою В. М. Гейця щодо кореляції між зниженням рівня державного регулювання економіки та рівнем післякризових негативних наслідків в економіці країн, які до останнього часу ставили у приклад для України. Це також стосується і технічного регулювання як невід'ємної складової національної безпеки.

Кожна країна в світі турбується, передусім, про свою безпеку і про захист своїх національних інтересів. Право на нетарифне технічне ре-

гулювання доступу продукції на власний споживчий ринок виходить з самої суті державного суверенітету. Невід'ємне право і обов'язок держави забезпечувати гарантії національної безпеки, охорону життя і здоров'я своїх громадян закріплене Угодою про технічні бар'єри в торгівлі (ТБТ). Країни – члени СОТ, декларуючи офіційно принципи вільної торгівлі, насправді докладають максимум зусиль для того, щоб створити сприятливі умови для розвитку власного виробництва і капіталу. Вони уміло компенсують посиленням заходів нетарифного технічного регулювання обмеження ставок митних зборів за ввезення продукції тощо.

Ефективна робота системи технічного регулювання є вкрай важливою для динамічного розвитку економіки України, зокрема для забезпечення можливості інноваційного розвитку, успішного виходу вітчизняного виробника на зовнішні ринки, конкуренції вітчизняної продукції з імпортною.

На жаль, останнім часом в Україні принижується роль технічного регулювання як одного з основних важелів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, покращення інноваційної діяльності та захисту прав споживачів. Причиною цього є неусвідомлення значення технічного регулювання для вітчизняної економіки і посилення її ролі у задоволенні потреб бізнесу, промисловості, органів влади та споживачів.

Нерозуміння (приниження) ролі технічного регулювання відображено і в проекті Державної програми економічного розвитку країни на 2010 рік. Наприклад, у проекті пропонується дерегуляція підприємницької діяльності шляхом внесення змін до Закону України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» в частині скасування обов'язковості реєстрації виробниками (постачальниками) продукції декларацій про відповідність, оформлених виробником (постачальником) на продукцію, яка підпадає під дію технічних регламентів та підлягає оцінці відповідності за модулем «А», як це передбачено в Європейському Союзі.

Враховуючи, що основна частина прийнятих в Україні технічних регламентів передбачає застосування тільки схеми сертифікації продукції за модулем «А» в обіг буде вводитись потенційно небезпечна продукція без будь-якого контролю як імпортного, так і вітчизняного виробництва. Митні органи дозволятимуть пропуск через митний кордон України імпортну продукцію з усіх країн світу, а не тільки з Європи, де виробництво продукції здійснюється згідно з Директивами ЄС, на підставі декларації виробника або постачальника про відповідність без перевірки її достовірності та правильності оформлення.

Запровадження в односторонньому порядку такої норми без запровадження системи державного контролю відповідно до міжнародних вимог створить для вітчизняного товаровиробника катастрофічну ситуацію в умовах всесвітньої економічної кризи внаслідок недобросовісної конкуренції з боку імпортерів. Також будуть створені сприятливі умови для ввезення в Україну небезпечної, фальсифікованої, недоброякісної продукції невідомого походження за демпінговими цінами, що негативно вплине на економіку вітчизняних підприємств, які виробляють аналогічну продукцію, та призведе до скорочення робочих місць завдяки створенню умов для недобросовісної конкуренції.

Несвоєчасні та не відповідають національним інтересам України також вимоги щодо скасування в односторонньому порядку контролю харчових продуктів з боку держави шляхом скасування їх сертифікації. Це може призвести в найближчому майбутньому до мільйонних збитків вітчизняних товаровиробників та розвалу сільськогосподарського виробництва в Україні за рахунок ввезення в Україну контрафактної, недоброякісної, небезпечної продукції за демпінговими цінами. На споживчий ринок України надходитиме неякісна та небезпечна продукція. Населення України з причини низької купівельної спроможності буде змушене купувати саме цю продукцію. В результаті ще більше погіршиться інвестиційний клімат в Україні через низьку ліквідність якісної та безпечної продукції.

Тобто, Україна свідомо порушує вимоги Угоди ТБТ і встановлює для вітчизняних товаровиробників більш жорсткі умови, що не дозволяє собі жодна країна світу. Сьогодні, згідно з чинним законодавством, повну відповідальність за якість продукції несе тільки вітчизняний товаровиробник. Водночас, іноземні виробники, як правило, не мають своїх повноважних представників в Україні і практично не несуть відповідальність за поставки в Україну неякісної та небезпечної продукції.

Відповідно до Закону України «Про підтвердження відповідності» процедура виключення продукції з Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, повинна здійснюватися тільки після впровадження відповідних технічних регламентів. Станом на сьогодні в Україні не прийнято жодного технічного регламенту на харчову продукцію, оскільки їх розроблення не було передбачено щорічними Планами заходів щодо виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, які затверджуються Кабінетом Міністрів України. Зазначені Плани формуються Міністерством юстиції України на підставі пропозицій відповідних центральних органів виконавчої влади. Зараз Міністерством

агрополітики тільки розробляються проекти технічних регламентів на окремі види харчових продуктів.

У зв'язку з проведенням в Україні чемпіонату Європи з футболу «ЄВРО–2012», наша держава повинна забезпечити високий рівень якості і безпеки харчової продукції не тільки для вітчизняних споживачів, але й для учасників та гостей чемпіонату. Між тим, скасування обов'язкової сертифікації харчових продуктів значно збільшить ризик поставки на споживчий ринок неякісної та небезпечної продукції, що може вплинути на імідж України

Така позиція України суперечить практиці країн–членів СОТ щодо співпраці у галузі контролю якості та безпеки як промислових товарів, так і харчових продуктів, яка здійснюється шляхом взаємного визнання робіт з оцінки відповідності продукції.

Згідно з положеннями Угоди ТБТ, вільне пересування товарів між країнами забезпечується відповідними міжурядовими угодами. Україна свого часу уклала подібні угоди з країнами СНД, які дозволяють вітчизняній продукції безперешкодно просуватись на їхні ринки. Спрощення доступу продукції з інших країн повинне здійснюватись на підставі укладання взаємних угод між цими країнами, або окремими випробувальними лабораторіями та органами з сертифікації, результати яких визнаватимуться у цих країнах.

Скасування реєстрації декларацій про відповідність та сертифікації харчових продуктів нівелює досягнуті Україною міжурядові домовленості щодо взаємного визнання робіт з сертифікації. Буде порушена система укладених Україною міждержавних угод з країнами СНД з цього питання, а країни – не члени СНД, з якими відсутні такі угоди, не прагнуть до їх укладання. Це означає, що Україна відкриє свій ринок для імпорту, а для експорту української продукції таких можливостей ніхто не надає. Такими діями Україна фактично розписується у своїй безпорадності та неспроможності забезпечити захист національних інтересів.

Отже, питання щодо скасування реєстрації декларацій про відповідність та про виключення окремих пунктів харчової продукції з Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, може розглядатися тільки після створення в Україні власної моделі цілісної системи контролю, яка відповідатиме європейським вимогам, із забезпеченням національних інтересів. Але до створення такої системи необхідно не втратити ті важелі і механізми, які забезпечують на цей час національну безпеку України.

МОЛДОВАН Олексій Олександрович
Старший консультант відділу економічної та
соціальної стратегії Національного інституту
стратегічних досліджень

Розбудова ефективної та конкурентоспроможної економіки вимагає системного реформування сектору публічних фінансів, проблеми і суперечності якого сьогодні є ключовими ризиками для посткризового відновлення економіки України. В нових ринкових економіках, якою сьогодні є і Україна, фіскальні важелі стимулювання ділової активності є більш ефективними та дієвими, аніж важелі монетарної та регулятивної політики.

Проте інтеграція бюджетно–податкової політики в останні роки в політичну боротьбу різних груп впливу нівелювала її потенціал як інструмента економічного зростання. Вона в більшій мірі була орієнтована на вирішення кон'юнктурних фіскальних завдань, аніж на стратегічний якісний розвиток економіки.

В умовах кризи, коли саме бюджетно–податкові заходи мали стати основою антикризової політики, сектор публічних фінансів під тиском соціального популізму та неадекватних економічних рішень, сам перетворився в продуцента ризиків для відновлення економіки. Як наслідок, сукупний дефіцит держбюджету, Пенсійного фонду України та квазісуверенних інститутів сектору публічних фінансів (НАК «Нафтогаз України») в минулому році сягнув 12 %, капітальні видатки скорочені до мінімуму, зросла заборгованість уряду перед платниками податків, а здатність держави фінансувати взяті на себе зобов'язання була поставлена під сумнів.

Такий стан системи держаних фінансів погіршує макроекономічну та соціальну стабільність, інвестиційний клімат, прискорює інфляційні процеси та провокує охолодження економіки. Інвестори розуміють, що за умов колосальних розривів між доходами та зобов'язаннями держави уряд приречений на проведення жорсткої фіскальної політики, спрямованої на посилення тиску на корпоративний сектор, і є обмеженим в проведенні якісних змін. Це охолоджує їх інтерес до економіки України.

В даному випадку держава має розробити та продемонструвати чітку, реальну та зрозумілу стратегію реформ.

Очевидним є те, що в умовах критичного розбалансування сектору публічних фінансів, оперативно реалізувати весь комплекс необхідних заходів не видається можливим. Проведення структурних реформ бюджетно–податкової політики вимагатиме додаткового обсягу фінан-

сових ресурсів у вигляді видатків на їх проведення та втрат доходів бюджету від їх реалізації. Внаслідок цього реформуванню сектору має передувати стабілізація ситуації. В поточному році держава має відновити ефективність і дієвість бюджетно–податкової політики, забезпечити стабільне фінансування своїх поточних та капітальних зобов'язань, погасити заборгованість по заробітним платам, соціальним виплатам, пенсіям та невідшкодованому ПДВ, і вже з 2011 року переходити до реалізації системних реформ.

Стратегічними цілями реформування сектору державних фінансів має стати формування сприятливого фіскального простору для бізнесу, ефективної та децентралізованої системи державних видатків та фінансово потужного уряду.

Нова архітектура сектору має бути інституціалізована в рамках Податкового кодексу та нової редакції Бюджетного кодексу України, які повинні стати базовими нормативно–правовими актами. Затвердження кодексів дозволить нарешті подолати численні суперечності як в рамках податкової та бюджетної політики, там і між двома секторами, що дозволить створити прогнозоване і зрозуміле правове поле.

Водночас законодавчі зміни не повинні стати виключно кодифікацією діючих норм. Бюджетно–податкова політика потребує перегляду змісту, цілей та пріоритетів. Передусім це стосується принципів та підходів до формування бюджету. Приймаючи нові чи розширюючи діючі фінансові зобов'язання, держава має виходити не з політичних завдань, які ставляться правлячою коаліцією, а з наявних фінансових ресурсів. Необґрунтовано поставлені плани по забезпеченню доходів бюджету провокують надмірну фіскальну активність податкових органів, що породжує серозні негативні наслідки для економіки.

В сфері реформування податкової політики перед урядом стоять два стратегічні завдання: знайти додаткові ресурси для бюджету і запровадити комплекс фіскальних стимулів для підвищення ділової активності в країні. Податкова політика України сьогодні потребує не лише корегування переліку податків та їх номінальних ставок, а й реформування ідеології, пріоритетів діяльності та механізмів реалізації поставлених цілей. Завдання податкової реформи мають бути спрямовані на побудову сучасної конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення сталого економічного зростання на інноваційно–інвестиційній основі. Необхідно відійти від абсолютного домінування принципу фіскалізму податкової політики, коли вона розглядається виключно як інструмент мобілізації доходів до бюджету, та більш ефективно використовувати її регулятивний потенціал. Він має бути спрямований на реалізацію наступних завдань:

- стимулювання інвестиційної активності корпоративного сектору;
- створення сприятливих умов для розвитку високотехнологічних виробництв та експорту, за рахунок бюджетної підтримки інноваційної діяльності;
- стимулювання ділової активності в депресивних регіонах, через відновлення податкових пільг для ТПП;
- розширення наявного доходу малозабезпечених верств населення за рахунок перенесення фіскального тиску на заможні верстви;
- раціоналізації використання природних ресурсів та зниження антропогенного тиску на екологію.

Окрім реалізації регулятивного потенціалу, на порядку денному стоїть завдання підвищення фіскальної ефективності податкової системи. Проте наповнення бюджету має відбуватися не за рахунок підвищення та збільшення кількості податків, а шляхом:

- по–перше, активізації боротьби з ухилянням від сплати податків, мінімізацією оподаткування та посилення роботи зі стягнення нарахованої, але несплаченої частини податкових зобов'язань. Найбільшою складовою останньої є податковий борг, формування якого часто є наслідком не стільки неплатоспроможності підприємства, скільки його бажання безоплатного користування фінансовим ресурсом;
- по–друге, розподілення фіскального тиску між різними суб'єктами господарювання таким чином, щоб створити оптимальні умови для розвитку бізнесу як локомотива економічного зростання, мінімізувати його вплив на рівень доходів наймеш заможних верств населення. База оподаткування має бути зміщена з доходів населення та прибутку корпорацій на споживання. Крім того, більш значну фіскальну роль мають відігравати споживання товарів розкоші та господарська діяльність, пов'язана з експлуатацією природних ресурсів.

Попри серйозні зміни, які мають торкнутися податкової системи, податкова політика держави має стати прогнозованою, передбачуваною та зрозумілою для громадян та інвесторів. Це дозволить сформулювати сприятливий підприємницький клімат, що підвищить інвестиційну активність приватного сектору.

У сфері бюджетної політики уряд має подолати ряд значних викликів для відновлення економіки. Орієнтація в останні роки бюджетної політики на задоволення електоральних потреб мала наслідком випереджаюче розширення державних видатків соціального спрямування. Внаслідок такої політики виник значний розрив між зобов'язаннями уряду та доходами бюджету. Навіть попри різке нарощування боргів

та підвищення фіскального тиску на економіку, за рахунок чого планувалося покрити дефіцит, видаткова частина бюджету в минулому була невиконана на 10,4 %, або на 25,3 млрд грн.

Критичною тенденцією є скорочення державних інвестицій, які в минулому році скоротилися в 2,5 рази. Частка капітальних видатків зменшилася до 4,3 % від загального обсягу видатків бюджету, що є критично низьким показником. Для прикладу, для країн Центрально-Східної Європи цей показник складає близько 20–25 %. В Україні в 2004 році цей показник складав 18,9 %.

Таким чином, державний бюджет повністю витрачається на підтримку поточної діяльності, тоді як в умовах економічного спаду та заморожування приватних інвестицій саме державні інвестиції мають стати локомотивом економічного зростання.

В даному контексті головним завданням уряду має стати випереджаюче нарощування державних інвестицій, що стане важливим сигналом для інвесторів щодо покращення ділової активності в державі та потужним імпульсом для економічного зростання. Стратегічним орієнтиром має стати досягнення обсягу капітальних видатків зведеного бюджету на рівні не менш, ніж 20 %.

Крім номінального зростання капітальних видатків, має бути удосконалений механізм розподілення коштів та контролю за їх використанням. Це потребує перегляду інституційної основи видатків розвитку. Стабілізаційний фонд наразі використовується не як фонд розвитку і стимулювання економіки, а як додатковий бюджетний ресурс уряду, через який він може перерозподіляти кошти без згоди парламенту, в тому числі на поточне споживання. В даному контексті, необхідним бачиться створення на базі стабілізаційного фонду Фонду розвитку, на який буде покладено функції акумуляції фінансових ресурсів виключно для державних інвестицій.

Динаміка видатків соціального спрямування має корелювати з темпами економічного зростання. В даному контексті раціональним і єдино можливим механізмом подолання ризику продовження соціального популізму є автоматизація процесу розрахунку соціальних стандартів і мінімізація суб'єктивного впливу на цей процес. Необхідно законодавчо закріпити формулу визначення розміру базових соціальних стандартів (передусім, прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати). Розмір соціальних стандартів має індексуватися на рівень інфляції та зростання ВВП чи продуктивності праці. Ця формула змусить владу концентруватися на зростанні ВВП, оскільки саме від його динаміки будуть залежати динаміка соціальних видатків.

Важливим напрямком державної політики є оптимізація структури поточних видатків. Низькі соціальні стандарти та слабка інвестиційна

віддача від капітальних видатків пов'язані не з недостатнім обсягом бюджетних видатків, а з їх неефективним розподілом. Система соціальних трансфертів має бути спрямована на покращення умов життя найменш заможних верств населення, гарантувати певний рівень соціального захисту, а не бути джерелом збагачення певних категорій населення. Капітальні видатки мають спрямовувати в ті галузі економіки, які можуть дати максимально позитивні екстерналії. Такими є інфраструктура, комунальне господарство, енергетика тощо.

Підвищити ефективність бюджетних видатків дозволить активне застосування програмно-цільового методу. Попри наявну законодавчу базу даний інструмент розподілу і контролю за використанням бюджетних ресурсів наразі викривлений і фактично не функціонує.

Має бути наведений порядок в системі державних закупівель, через тотальні зловживання в якій щороку виводиться значна сума бюджетних коштів. Державні закупівлі маю стати активним чинником сукупного попиту за рахунок активізації якого можна здійснити пожевлення внутрішнього виробництва.

Раціоналізація видатків дозволить ефективніше використовувати наявний бюджетний ресурс без посилення фіскального стику на економіку.

Загалом, бюджетно-податкова політика має стати інструментом стимулювання розвитку економіки, підвищення добробуту населення та фінансової потужності держава. Вона має бути максимально віддалена від політичного процесу і стати активним чинником макроекономічної ситуації в Україні.

ГОРДЕЙ Оксана Дмитрівна
Доцент кафедри фінансів
Національного університету
Державної податкової служби України

Стійкий фінансовий розвиток припускає підвищення рівня життя всього населення держави без збільшення масштабів використання існуючих природних ресурсів. Очевидно, що стійкий розвиток потребуватиме вжиття різних економічно-соціальних заходів у кожному з регіонів країни. Зусилля щодо забезпечення постійного зростання рівня життя вимагають комплексного підходу до діяльності у трьох ключових сферах.

По-перше, економічне зростання і справедливність. Сучасний взаємозв'язаний характер фінансової системи з іншими системами вимагає застосування комплексного підходу до питання про стимулювання довгострокового економічного зростання за умови, що жоден регіон і жодний соціум не повинні відставати в своєму розвитку.

По-друге, соціальний розвиток. Громадяни будь-якої держави завжди потребуватимуть фінансових ресурсів, робочих місць, продуктів харчування, освіти, медичної допомоги, енергії, води і санітарії. Задовольняючи ці потреби, необхідно також забезпечити дбайливе відношення до багатой культурної і соціальної різноманітності та дотримання прав працюючих, а також стежити за тим, щоб всі члени суспільства мали можливість брати участь в ухваленні рішень, що впливають на їх подальшу долю.

По-третє, збереження природних ресурсів і охорона навколишнього середовища. Задля збереження нашої екологічної спадщини і природних ресурсів для майбутніх поколінь необхідно знайти економічно прийнятні вирішення проблеми скорочення споживання ресурсів, припинення забруднення навколишнього середовища і збереження природного місця існування.

Відповідно, виникає необхідність розв'язати декілька найважливіших завдань збільшення рівня життя населення за рахунок фінансової підтримки, а саме:

- зміцнення здатності країни долати наслідки глобалізації, включаючи розширення масштабів діяльності щодо зміцнення економічного потенціалу і перерозподілу фінансових ресурсів;
- заохочення відповідних структур споживання і виробництва щодо скорочення фінансових витрат і подолання надмірного використання природних ресурсів;
- покращення механізму надання соціальних гарантій, з виділенням цільових груп та обґрунтуванням розмірів їх фінансового забезпечення;
- зменшення гостроти проблеми бідності, особливо у сільській місцевості, в якій зосереджена велика частина бідних верств населення;
- забезпечення розвитку страхової медицини для покращення стану здоров'я громадян та збільшення середньої тривалості життя.

Говорячи про рівень життя, необхідно, в першу чергу, більше орієнтуватися на фінансову, матеріальну та соціальну сторони життя населення. Мова в цьому випадку йде, перш за все, про матеріальне і соціальне забезпечення, рівень освіти, оцінку здоров'я нації, структуру потреб різних соціальних груп і ступінь їх задоволення.

Ми вважаємо, що на сучасному етапі розвитку фінансової системи України проблеми формування системи фінансового забезпечення рівня життя населення і чинники, що визначають його динаміку, є надзвичайно важливими. Від їх вирішення багато в чому залежать спрямованість і темпи подальших перетворень в країні, а також економічна стабільність в суспільстві.

ВОРОТІН Валерій Євгенович
Перший заступник директора, директор Центру
нормопроектного забезпечення діяльності
Президента України Національного інституту
стратегічних досліджень

Підтримуючи доповідь, і презентований матеріал, зазначу, що думок щодо розвитку держави, різноманітних стратегій дуже багато. Ми беремо участь сьогодні у багатьох заходах, зокрема, і Спільки економістів України, і Академії економічних наук України. Напевно, потрібен такий собі «мозковий штурм», центр, який опрацює ці стратегії. На жаль, хочу сказати, що за цей тиждень, коли ми відкрили електронний доступ щодо надання пропозицій до Комітету з економічних реформ, надійшло лише дві пропозиції. Необхідно, щоби вони надходили, ставали складовими «мозкового штурму».

На жаль, відсутність, про що казали сьогодні, корпоративної та організаційної культури створює певні негаразди щодо довіри до влади. Україна має унікальний шанс, уряд має всі можливості для прийняття рішень, але необхідний певний алгоритм, як людям, з більш технократичним розумінням справи, діяти і в центрі, і на місцях. Ми також можемо надавати певні такі алгоритми. Мова йде сьогодні про те, якою буде модель України, яка розвиватиметься модель управління. Вчора закінчився міжнародний форум «Європа – Україна», де лунали думки, що Україна може стати черговою «гарячою точкою», а не мостом між Заходом і Сходом. Мені здається, що краще б це був–таки «міст» з більш ефективною економікою, ефективною моделлю розвитку. Щоб за рік, коли ми зберемося, ми могли сказати, як минув рік, як ефективно діють реформи.

ЖАЛЛО Я. А.:

Шановні колеги, у нас дійсно відбулася жвава і цікава дискусія. Думаю, ідея «депресивних пасток», яку ми намагалися провести в наших доповідях, в наших публікаціях, отримала відгук, і ми отримали від фахівців власне бачення таких «пасток», які виходять далеко за межі суто грошово–кредитної, валютної, фіскальної політики, знаходяться, зокрема, в інституційній і в науково–технічній сферах. Сподіваюся, що завдяки цій дискусії ми зможемо багатьох таких «пасток» уникнути.

Хочу подякувати за співпрацю сьогодні, закликати до подальшої співпраці в цьому і більш широкому колах.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1. ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ У 2009 р. – І КВАРТАЛІ 2010 р.:	
ЧИННИКИ ДЕПРЕСІЇ ТА ОЗНАКИ ПОЖВAVЛЕННЯ.....	4
<i>а) Підсумки економічної динаміки 2009 р.:</i>	
<i>поширення депресивності економіки.....</i>	<i>4</i>
<i>б) Економіка у I кварталі 2010 р.:</i>	
<i>економічне пожвавлення та його чинники.....</i>	<i>8</i>
2. «ДЕПРЕСИВНІ ПАСТКИ» ТА РИЗИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ.....	14
<i>а) Суперечності монетарної та валютно–курсової політики:</i>	
<i>дилема стабілізації та зростання.....</i>	<i>14</i>
<i>б) Обмеження фіскальної та боргової політики,</i>	
<i>фіскалізація і її ризикованість для зростання.....</i>	<i>24</i>
3. СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ПЕРЕХОДУ	
ДО ЕКОНОМІКИ ЗРОСТАННЯ.....	28
<i>а) Основні орієнтири формування економіки зростання.....</i>	<i>28</i>
<i>б) Інвестиційні важелі формування економіки, орієнтованої</i>	
<i>на зростання.....</i>	<i>30</i>
<i>в) Монетарна політика та забезпечення</i>	
<i>сприйнятливості економіки до чинників зростання.....</i>	<i>32</i>
<i>г) Формування дієдатності системи публічних фінансів</i>	
<i>як макроекономічного регулятора.....</i>	<i>35</i>
<i>д) Реалізація потенціалу відкритості економіки України.....</i>	<i>38</i>
ВИСНОВКИ.....	40
МАТЕРІАЛИ ЗАСІДАННЯ «КРУГЛОГО СТОЛУ».....	45
СРМОЛАЄВ А. В.	48
ЖАЛІЛО Я. А.	49
ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.	53
КІНАХ А. К.	55
ЖАЛІЛО Я. А.	59
ПАСХАВЕР О. Й.	59
ГЕСЦЬ В. М.	62
ПАСХАВЕР О. Й.	62
ГЕСЦЬ В. М.	62
ГЕСЦЬ В. М.	62
ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.	64
ПАСХАВЕР О. Й.	65
ГЕСЦЬ В. М.	65
ПАСХАВЕР О. Й.	65
ГЕСЦЬ В. М.	65
КІНАХ А. К.	66
ГРАМОТНЄВ В. Е.	67
УСТЕНКО О. Л.	69
ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.	72
ПАСХАВЕР О. Й.	72

УСТЕНКО О. Л.	72
ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.	72
ГЕСЦЬ В. М.	73
ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.	73
ГЕСЦЬ В. М.	73
ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.	73
ГЕСЦЬ В. М.	73
ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.	74
ГЕСЦЬ В. М.	74
ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.	74
ГЕСЦЬ В. М.	74
ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.	74
ЄРМОЛАЄВ А. В.	74
МАКАРЕНКО І. П.	75
ОСОВИЙ Г. В.	77
СУХОРУКОВ А. І.	79
ПОКРИШКА Д. С.	81
ПОЛНАРЬОВ С. Я.	83
МОЛДОВАН О. О.	87
ГОРДЕЙ О. Д.	91
ВОРОТИН В. Є.	93
ЖАЛПЛО Я. А.	93

Наукове видання

**ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ
ВІД ДЕПРЕСІЇ ДО ЗРОСТАННЯ:
джерела, важелі, інструменти**

Літературний редактор *Т. П. Сластьєн*
Верстка *Н. І. Палій*

Оригінал–макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
01030, Київ–30, вул. Пирогова, 7-а

Підп. до друку 11.06.10. Формат 60x90\16. Папір офс. № 1. Офс. друк. Гарн.
«Таймс NR». Обл. – вид. арк. 6,59. Наклад 200 пр.
Зам. _____

Віддруковано ДП «НВЦ “Свроатлантикформ”»
01015, Київ-15, вул. Цитадельна, 7А,
Тел./факс 254-51-51
